

Fremtidens ældre

Danmark

Resultaterne fra HSBC's Global Survey *Future of Retirement*

**Dr. George W Leeson
HSBC Senior Research Fellow, Deputy Director
Oxford Institute of Ageing
University of Oxford**

Juni 2008

Indhold

Indledning

1. Den globale baggrund
2. Den danske del af undersøgelsen
3. Helbred, kontrol og livskvalitet

Helbred

Kontrol

Sammenhæng mellem helbred og kontrol

Livskvalitet

Afsluttende bemærkninger

4. Familien, netværk og engagement

Introduktion

Familien i centrum

Solidaritet i familien

Velfærdsorientering – ansvaret for ældre personer

Hjælp og støtte på tværs af generationer i familien

Bidraget i det nære samfund – frivilligt arbejde

Afsluttende bemærkninger

5. Arbejde og tilbagetrækning: livet før og efter

Indledning

Deltagelse i betalt arbejde

Tidlig tilbagetrækning eller ej?

Jeg vil savne.....jeg savner ikke

Frygten for den økonomiske nedtur efter tilbagetrækning

Afsluttende bemærkninger

6. Bibliografi

Appendix: Modtagelsen og ydelsen af praktisk hjælp/pleje – en multivariate analyse

Indledning

Siden igangsættelsen i 1985 er der blevet gennemført tre faser af EGV-Fondens/Ældre Sagens Fremtidsstudie *Nye Tider – Nye Ældre*, den sidste af disse i 2002 med resultaterne udgivet i en række af seks rapporter og en forkortet opsamling på engelsk.

Frem for at gentage Fremtidsstudie i 2007 besluttede Ældre Sagen at tilslutte sig HSBC's Global Survey *Future of Retirement*, som for tredje gang gennemføres. Dette initiativ giver Ældre Sagen både mulighed for at opdatere sin viden om nutidens og fremtidens ældre med hensyn til deres ønsker og forventninger, men også mulighed for at sammenligne de danske erfaringer med erfaringer fra 20 andre lande fordelt på fem kontinenter. Der er trods forskelle i de eksakte aldersgrupper for generationerne mellem Fremtidsstudie og HSBC's Global Survey også mulighed for at sammenligne udviklingen fra 2002 til 2007 på de punkter, hvor der er sammenfald mellem spørgsmålene.

HSBC's Global Survey har tidligere været gennemført i 2004 og 2005, først i 20 lande og anden omgang i 20 lande. I denne tredje runde er der i slutning af 2006 gennemført personlige/telefon interviews med over 21.000 personer i generationerne 40-49, 50-59, 60-69 og 70-79 år gamle i følgende 21 lande:

Danmark, England, Frankrig, Tyskland, Rusland, Tyrkiet, USA, Canada, Brasilien, Mexico, Saudi Arabien, Sydafrika, Kina, Taiwan, Hong Kong, Japan, Indien, Singapore, Malaysia, Filippinerne, og Korea.

I hvert land er der gennemført (mindst) 1000 interviews med (mindst) 250 i hver af de fire aldersgrupper.

Udvælgelsen af disse fire generationer giver mulighed for at belyse en række forhold i årene op til tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet og i årene umiddelbart efter tilbagetrækning, og det giver mulighed på en række områder at sammenligne forventning til livet efter tilbagetrækning med oplevelsen af livet efter tilbagetrækning.

Spørgeskemaet har følgende emnespecifikke dele og mange af spørgsmålene er afprøvet og valideret i andre nationale og regionale undersøgelser (f.eks. SHARE, ELSA, HRS, DLFS):

1. helbred, kontrol og uafhængighed: disse spørgsmål anvender validerede og robuste spørgsmål, der er afprøvet i andre undersøgelser og belyser individets egne helbredsbedømmelse, individets vurdering af vanskeligheder ved at gennemføre en række daglige funktioner (ADLs), graden af kontrol/uafhængighed, og livskvalitet;
2. det sociale og familienetværk: disse spørgsmål belyser deltagelse i organiseret frivilligt arbejde, overførelser mellem generationerne (økonomisk støtte, praktisk hjælp og personlige pleje), holdning til familien og til familiesolidaritet, og velfærdsorientering;
3. arbejde og tilbagetrækning: disse spørgsmål belyser forventninger til og oplevelser af henholdsvis tilbagetrækning og livet efter tilbagetrækning.

For de 21 lande samlet viser analyserne, at de 60-79-årige i modsætning til den almene opfattelse yder et signifikant bidrag til familierne (i form af økonomisk, praktisk og personlig støtte), til det lokale samfund i form af organiseret frivilligt arbejde og på arbejdspladserne. Med andre ord er de **ikke** passive modtager af hjælp og støtte – de er aktive og fuldt ud medlemmer af familien og samfundet. Det kan denne gruppe gøre, idet de har et godt helbred; de er i kontrol og er uafhængige; de har et god livskvalitet, og de ser hen til fremtiden.

Endvidere viser disse globale analyser, at familien er i centrum. Generationerne udtaler i alle lande undtagen Saudi Arabien, at det er familien, der definerer, hvem de er. Det er ikke deres arbejde eller bopæl eller uddannelse. Og det er familien, som vi først og fremmest forventer at modtage hjælp og støtte af – og familien er indstillet på at gøre det. Solidariteten mellem generationerne i familierne er meget høj.

Og de senere års politiske arbejde for at dæmme op for tidlig tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet synes at være på vej til at lykkes. I de lande, hvor tidlig tilbagetrækning har været eftertragtet, er der mindre andele af de to yngre generationer i arbejde, der forventer at trække sig tidligt tilbage, end der er af de to ældre generationer uden for arbejdsstyrken, der trak sig tidligt tilbage.

For så vidt angår den økonomiske situation efter tilbagetrækning er der kun tale om relativt beskedne andele i de fleste lande, der tror, at deres situation vil blive dårligere. Og der er oftest endnu lavere andele blandt de tilbagetrukne, der mener, deres økonomiske situation er blevet værre. De fleste er ikke bekymret for fremtiden.

Faktisk viser det sig generelt, at livet efter tilbagetrækning er bedre end man forventer det vil blive – også når det drejer sig om savnet af arbejdsrelaterede forhold (f.eks. kollegaerne, penge, en mening med livet).

I det følgende vil vi fokusere på resultaterne for Danmark. Disse vil blive sammenlignet med resultaterne fra 8 af de 20 andre lande, nemlig Storbritannien (UK), Frankrig, Tyskland, Rusland, USA, Japan, Kina og Indien.

1. Den globale baggrund

Verdens ældrebefolkning på 60 år og derover voksede fra 205 millioner og 8 procent af den samlede folketal i 1950 til omkring 688 millioner og 11 procent i 2006. I 2050 vil tallet være steget yderligere til næsten 2 milliarder og 2 procent (United Nations 2006).

Næsten to tredjedele af verdens ældrebefolkning lever i udviklingslandene, og det forventes, at den andel vokser til 80 procent i midten af dette århundrede. Omfanget af befolkningsaldring er signifikant verden over, men udgangspunktet for de kommende 50-100 år er forskellige fra land til land. Mens ældrebefolkningen i de mere udviklede regioner ventes at vokse fra 20 til 32 procent af den samlede befolkning, ventes den at stige fra 8 til 20 procent i de mindre udviklede regioner af verden, og fra 5 til 10 procent i de mindste udviklede regioner. På den anden side er der en mere beskeden variation i den forventede levetid i 60 års alderen. For eksempel kan en 60-årig mand i de mere udviklede regioner forvente at leve endnu 19 år sammenlignet med 17 år i de mindre udviklede regioner og 15 år i de mindst udviklede regioner.

Udsigten til et relativt langt liv er således en realitet for store dele af verdens befolkning. Men både individer og samfund kæmper endnu for at imødekomme og forstå denne demografiske revolution – på den ene side en succeshistorie om overlevelse og sundhed for flere og flere, på den anden side en gyser om samfundsmæssige tilpasninger. Centralt placeret i denne storm er familien, lokalsamfundet og arbejdspladsen samt den kendsgerning, at vi som individer både kan og vil bidrage til andre gennem gensidig støtte mellem generationerne, organiseret frivilligt arbejde og erhvervsarbejde.

Det er her udfordringen ligger, og det er her mulighederne ligger for hvert individ, hvert land og hver regering i en verden af individer, der lever længere og med et godt helbred.

Det er disse forhold, der danner baggrund for HSBC's Global Survey *Future of Retirement* og for denne rapport *Den nye alderdom – Danmark*, der præsenterer resultaterne af undersøgelsen for Danmark sammenlignet med de føromtalte 8 lande fra Europa, Nordamerika og Asien.

I den første fase af HSBC's Global Survey blev omkring 11.000 personer på 18 år og derover i 10 lande interviewet om deres forventninger og holdninger til aldring og alderdom. Resultaterne viste,

at der globalt var en positiv holdning og forventning til fremtiden i en aldrende verden, hvor man selv havde udsigt til et langt liv. Der var endvidere en holdning til tilbagetrækning fra arbejdsmarkedet, der dybest set i højere grad var i overensstemmelse med forholdene i en aldrende befolkning end infrastrukturen på arbejdsmarkedet og i samfundet.

Den anden fase af Global Survey blev udvidet til at omfatte mere end 20 lande og 24.000 personer på 18 år og derover, og i lyset af resultaterne fra den første fase blev indholdet i undersøgelsen også udvidet til at belyse holdninger og forventninger til familien, arbejdspladsen og staten i forhold til at yde hjælp og støtte til ældre mennesker. Endvidere omfattede undersøgelsen arbejdspladsens holdninger og forventninger i et aldrende samfund, og således blev over 6000 arbejdspladser (det vil sige personalecheferne) interviewet. Resultaterne blev offentliggjort i 2006 (Leeson 2006a; Leeson & Harper 2006; Leeson & Khan 2007).

Resultaterne af den anden fase medførte udviklingen af en hypotese om *bidrag og ansvar* i det, vi i årevis har betegnet som alderdom, men som vi nu vil kalde *livet efter de 60*. Den hypotese har styret udviklingen af spørgerammen til den tredje fase af HSBC's Global Survey.

De 21 lande i den tredje fase omfatter

- *Udviklede økonomier*: Canada, USA, Frankrig, Tyskland, Japan, Danmark og England. Disse økonomier er tidligt industrialiseret, har en relativ stor servicesektor, høj velstand, og en veletableret pensionsstruktur;
- *Transitionsøkonomier*: Brasilien, Kina, Hong Kong, Indien, Malaysia, Mexico, Filippinerne, Rusland, Saudi Arabien, Singapore, Syd Korea, Sydafrika, Taiwan og Tyrkiet. Disse økonomier er i gang med både den demografiske men også den økonomiske transition. I netop disse økonomier omfatter undersøgelsen såkaldte *trendsettere*. Det er personer, der bor i byområderne og arbejder i de moderne sektorer af økonomien, med hensyn til at kunne belyse om de er begyndt at forholde sig til livet efter de 60 på samme måde som personer i de

udviklede økonomier – for i givet fald er det sandsynligt, at den transition i de kommende år vil brede sig til alle samfundsgrupper.

På denne måde håber vi globalt at kunne afprøve hypotesen om bidrag og ansvar – men vi håber også at kunne bekræfte eller afkræfte idéen om global aldring på andre end det rene demografiske område.

De overordnede resultater fra den tredje fase af det globale studie er offentliggjort af Leeson & Harper (2007).

2. Den danske del af undersøgelsen

I den danske del af undersøgelsen er i alt 1018 personer blevet interviewet; 251 i generationen 40-49 år, 250 i generationen 50-59 år, 262 i generationen 60-69 år og 255 i generationen 70-79 år. I den tredje fase af Fremtidsstudie (DLFS) var generationerne, der blev interviewet i 2002, i alderen 45-49, 55-59, 65-69 og 75-79 år. Fem år senere er de tre yngste af disse en del af interviewgruppen i HSBC's Global Survey, hvilket gør en vis sammenligning muligt.

Stikprøven i Danmark har ellers følgende socio-økonomiske-demografiske egenskaber:

- I den samlede stikprøve er 41 procent mænd og 59 procent kvinder. Andelen af mænd i de forskellige generationer er 55 procent af de 40-49-årige, 49 procent af de 50-59-årige, 34 procent af de 60-69-årige og 26 procent af de 70-79-årige;
- 57 procent af den samlede stikprøve er gift eller lever i et fast (længerevarende) parforhold, 35 procent er enke/enkemænd/skilte/separeret, og 8 procent er aldrig gift;
- I den samlede stikprøve er den gennemsnitlige husstandsstørrelse 1,9 personer, men 65 procent af de 70-79-årige lever alene sammenlignet med kun 22 procent af de 40-49-årige;
- 71 procent af den samlede stikprøve bor i bebyggede områder;
- 9 procent af den samlede stikprøve har en videregående uddannelse (16 procent af de 40-49-årige sammenlignet med 4 procent af de 70-79-årige);
- 20 procent af den samlede stikprøve har en brutto husstandsindkomst på under 200.000 kr., mens 21 procent har over 550.000 kr..

I det følgende vil vi præsentere de danske resultater og resultaterne fra de 8 udvalgte lande. Præsentation af resultaterne følger den tredelte emnemæssige klassifikation, som er angivet ovenfor.

Således ser kapitel 3 på helbred, kontrol og livskvalitet og belyser individets egen helbredsbedømmelse, graden af kontrol/uafhængighed, og livskvalitet. Disse er alle afgørende for individets uafhængighed.

Kapitel 4 ser på det sociale- og familienetværk og belyser deltagelse i organiseret frivilligt arbejde, overførsler mellem generationerne (økonomisk støtte, praktisk hjælp og personlige pleje), holdning til familien og til familiesolidaritet, samt velfærdsorientering.

Kapitel 5 ser på arbejde og tilbagetrækning og belyser forventninger til og oplevelser af henholdsvis tilbagetrækning og livet efter tilbagetrækning.

Det viser sig, at omkring 90 procent af de 60-79-årige respondenter ikke længere har indkomstgivende arbejde. Derfor refererer vi tit til den gruppe som de tilbagetrukne, mens de 40-59-årige endnu er erhvervsaktive. Med andre ord betragtes de to yngste generationer som værende på vej til tilbagetrækning, mens de to ældre generationer har trukket sig. Vi kan på den måde sammenligne forventninger før og oplevelser efter tilbagetrækning på en række områder.

Afslutningsvis præsenteres som appendix en multivariate analyse for de ni lande med hensyn til modtagelsen og ydelsen af praktisk hjælp og personlig pleje til/fra et familiemedlem eller en ven.

3. Helbred, kontrol og uafhængighed

Skal man kunne bidrage og tage et ansvar i livet efter de 60 år, er et godt helbred, kontrol og uafhængighed afgørende. Individets ønske om at bevare uafhængigheden betyder, at man tilpasser sig og klarer sig selv med ret så dramatiske ændringer i ens personlige forhold – derved oplever vi en god livskvalitet.

Uafhængighed og en sund, aktiv aldring hænger sammen. Forskningen viser en direkte sammenhæng mellem vores følelser på den ene side og vores immunsystemer på den anden side, og dette påvirker vores sårbarhed i forhold til sygdom, helbredelsesprocessen, og til sidst dødelighed. Endvidere spiller et mere abstrakt begreb som kontrol også en rolle. Kontrol giver os følelsen af at kunne bestemme over vores liv i dagligdagen, og dette højner følelsen af velvære og livskvalitet. At kunne klare dagligdags opgaver i og udenfor hjemmet øger følelsen af kontrol.

Uafhængighed er således et kompliceret og subjektivt koncept. Individets subjektive vurdering af helbredet viser sig at være signifikant i forhold til uafhængighed.

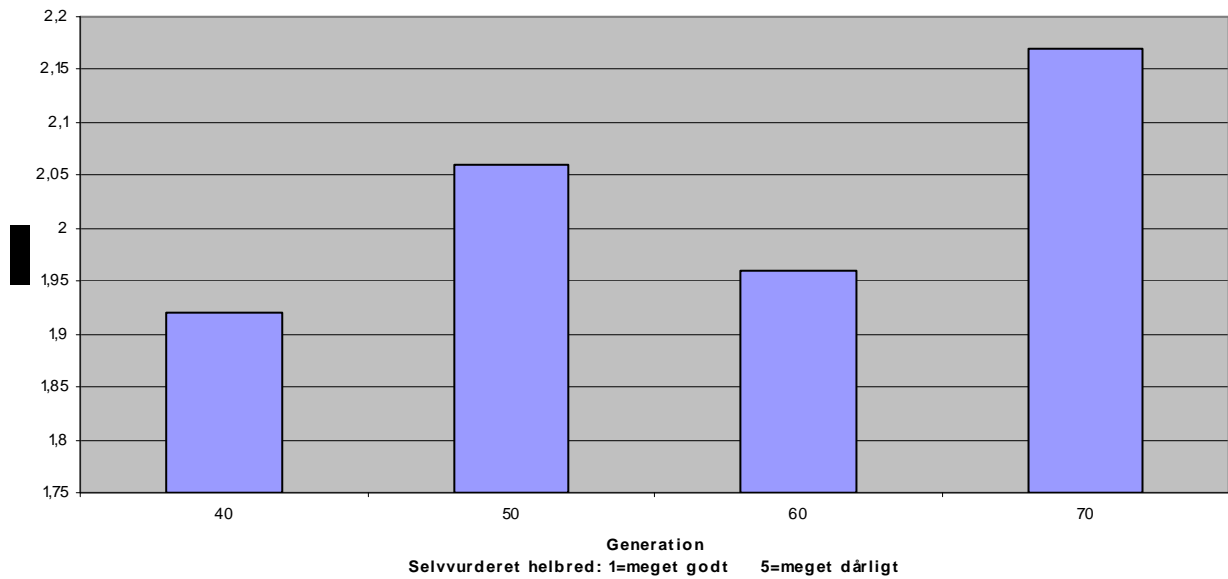
Uafhængighed er vigtig og efterhånden som vi lever længere, forventer og håber vi at bevare uafhængighed trods større eller mindre svagheder, vi måtte opleve med stigende alder.

Forskningen viser, at individet er i stand til at definere livskvalitet – også med stigende alder. Helbredet er vigtigt, men ikke den eneste vigtige faktor – familie og socialnetværk er også vigtige komponenter i livskvaliteten. Ligeledes at kunne bidrage til disse netværk.

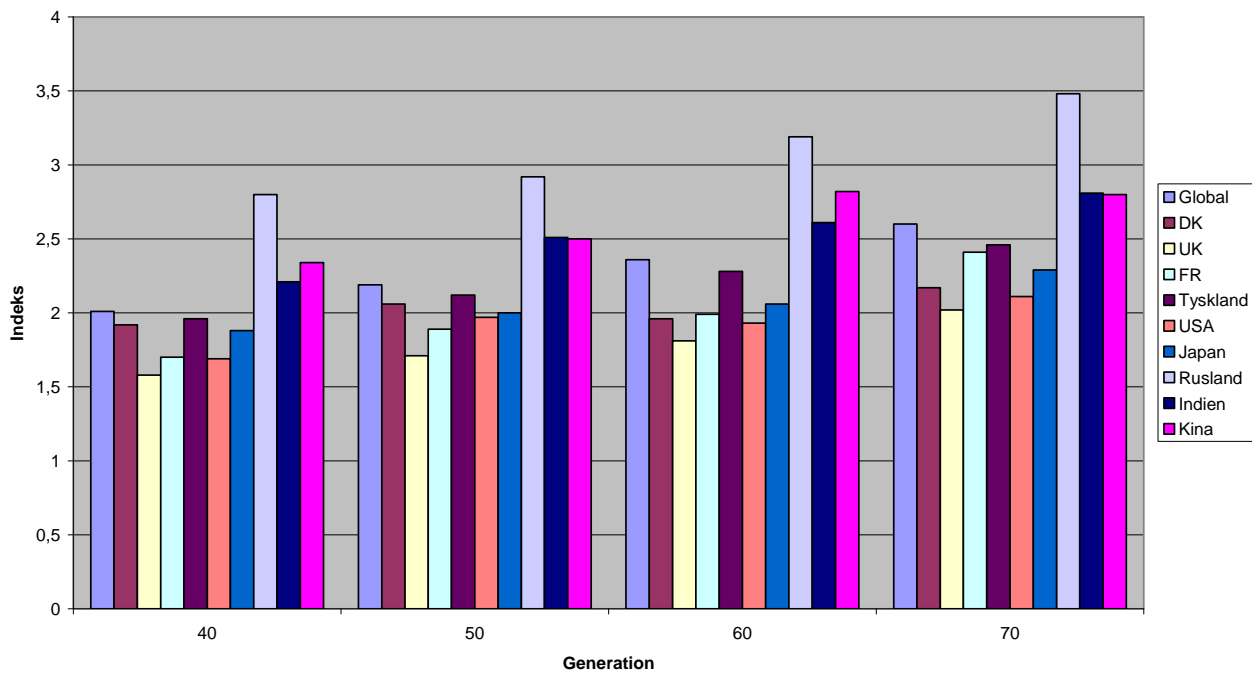
3.1 Helbred

I undersøgelsen er den subjektive vurdering af helbred på en skala fra 1=meget godt, 2=godt, 3=nogenlunde, 4=dårligt til 5=meget dårligt, således at helbredsvurderingen er bedre jo lavere indekset er. Figur 1 viser indekset for hver generation i Danmark, og figur 1a sammenligner resultaterne fra de i alt 9 lande, som rapporten omfatter.

Figur 1. Helbredsindeks efter generation. Danmark

Figur 1a. Helbredsindeks efter generation og land

Det ses af figur 1, at hver af generationerne i Danmark vurderer helbredet til at være overvejende godt/meget godt og med relativt lille variation med alder - indekset varierer fra 1,92 hos de 40-49-årige, til 2,06 hos de 50-59-årige, til 1,96 hos de 60-69-årige, og til 2,17 hos de 70-79-årige. Dette

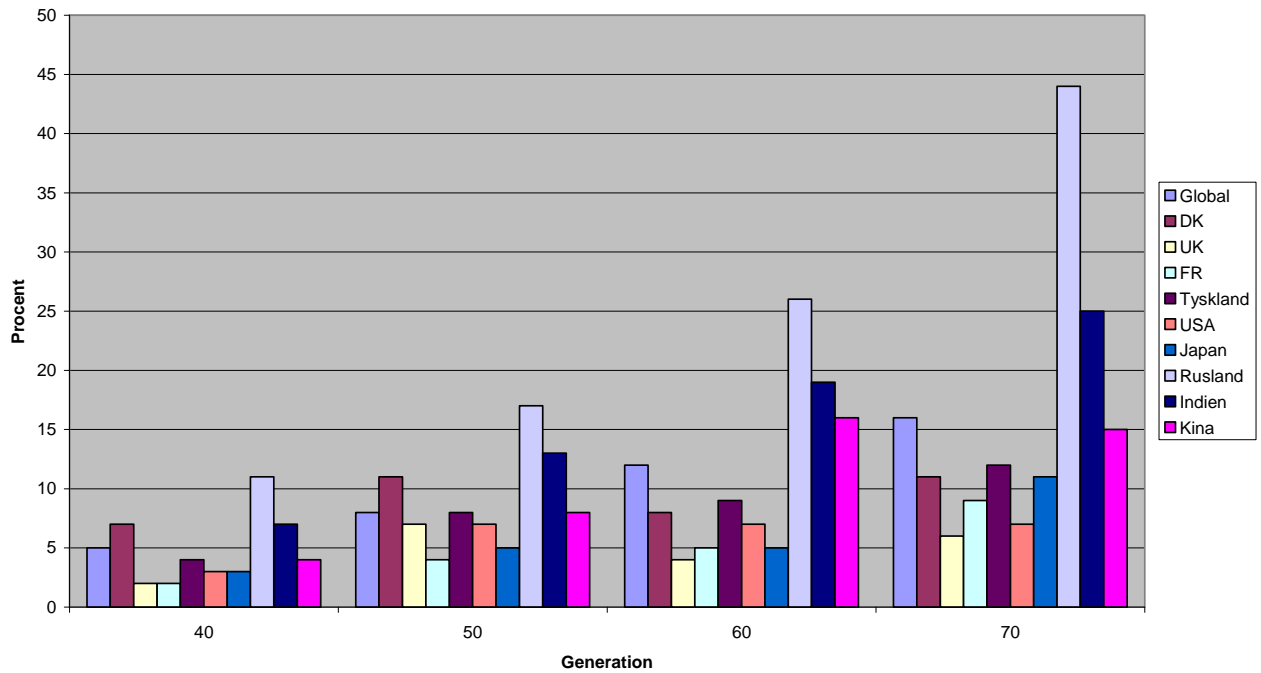
støttes af, at 65 procent af de 70-79-årige vurderer, at deres helbred er godt/meget godt, og andelen stiger med faldende alder til 74 procent af de 60-69-årige, 76 procent af de 50-59-årige, og 83 procent af de 40-49-årige. I Danmark er andelen, der vurderer helbredet som godt/meget godt, lavere blandt enke(mænd)/fraskilte, blandt dem med en lavere uddannelse, og blandt dem med en lavere erhvervsstatus, men alligevel er der i alle grupper et flertal, der vurderer helbredet til at være godt/meget godt.

Ser vi på figur 1a og sammenligner de danske generationer med generationerne i de otte andre lande, finder vi for det første en voksende helbredsforskel blandt de nordeuropæiske og vesteuropæiske lande på den ene side og Rusland på den anden side. Således har generationerne i Rusland et markant højere indeks (og derved dårligere helbredsvurdering) end generationerne i Danmark, Tyskland, Frankrig og Storbritannien. For eksempel er indekset for de 70-79-årige i Rusland på 3,48 sammenlignet med kun 2,02 i Storbritannien (den laveste blandt de ni lande) og 2,17 i Danmark. Faktisk ligger Rusland endda under Indien og Kina i alle fire generationer, for så vidt angår helbredsvurderingen. Den slående forskel understreges af, at kun 10 procent af de 70-79-årige i Rusland vurderer deres helbred som godt/meget godt sammenlignet med 65 procent i Danmark.

USA og Japan ligger på niveau med de europæiske lande (bortset fra Rusland). Selv i Indien og Kina ligger indekset i alle fire generationer på mellem 2 og 3, hvilket svarer til en god/nogenlunde helbredsvurdering. I alle ni lande ser vi en moderat – men ikke meget markant -stigning i indekset med stigende alder - et billede, der gentages på globalt niveau.

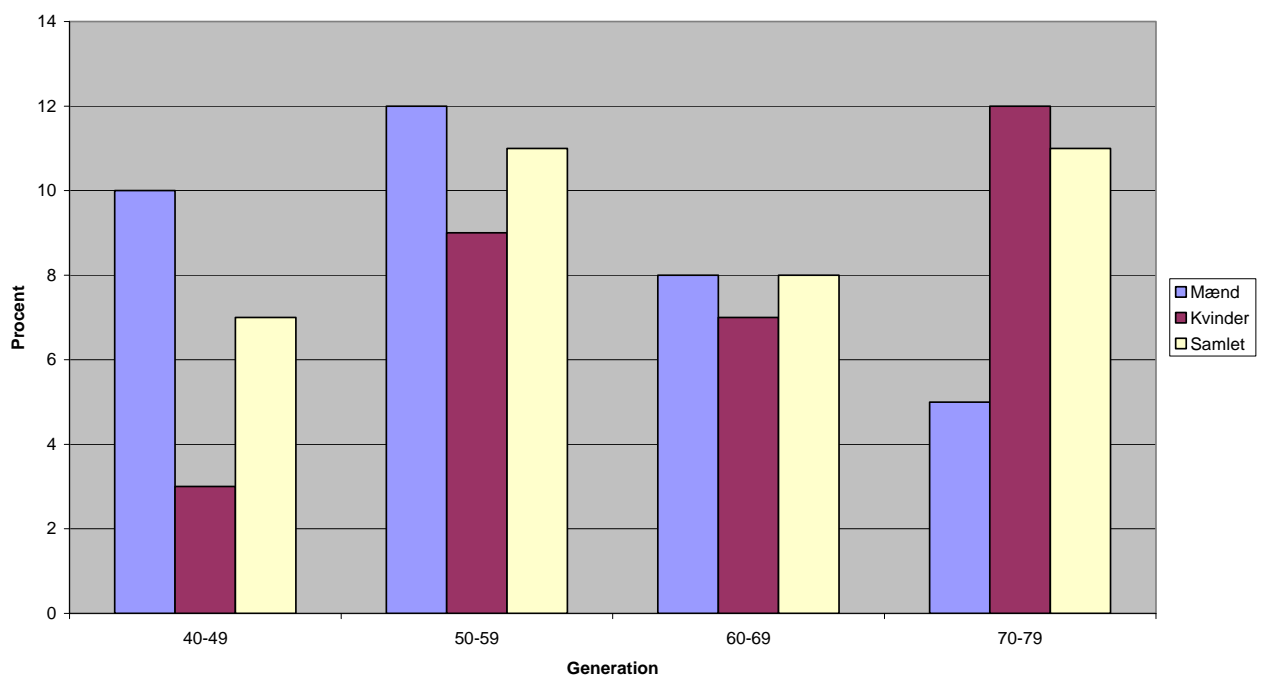
Figur 1b angiver andelen af hver generation i de ni lande, der vurderer deres helbred som dårligt/meget dårligt.

Figur 1b. Andelen med dårligt/meget dårligt helbred efter generation og land

Der er kønsforskelle i Danmark i disse fire generationer med hensyn til selv vurderet helbred. Figur 1c viser andelen i hver generation for henholdsvis mænd, kvinder og samlet med dårligt/meget dårligt helbred.

Figur 1c. Andelen med dårligt/meget dårligt helbred efter generation og køn. Danmark.

Af figuren fremgår det, at andelen af kvinder, der vurderer deres helbred til at være dårligt/meget dårligt er lavere end andelen af mænd i alle undtagen den ældste generation (og dette kunne skyldes selektionsprocessen, således at de helbredsmæssigt svagere mænd er faldet fra – kroniske sygdomme dræber mænd og invaliderer kvinder?). I den yngste generation er forskellen markant med kun 3 procent af kvinder sammenlignet med 10 procent af mænd med dårligt/meget dårligt helbred. Hos de 50-69-årige er kønsforskellen mere moderate – her er der 9 procent af kvinder sammenlignet med 12 procent af mænd hos de 50-59-årige og 7 procent af kvinder sammenlignet med 8 procent af mænd hos de 60-69-årige. I den ældste generation er der 12 procent af kvinder med dårligt/meget dårligt helbred sammenlignet med kun 5 procent af mænd.

3.2 Kontrol

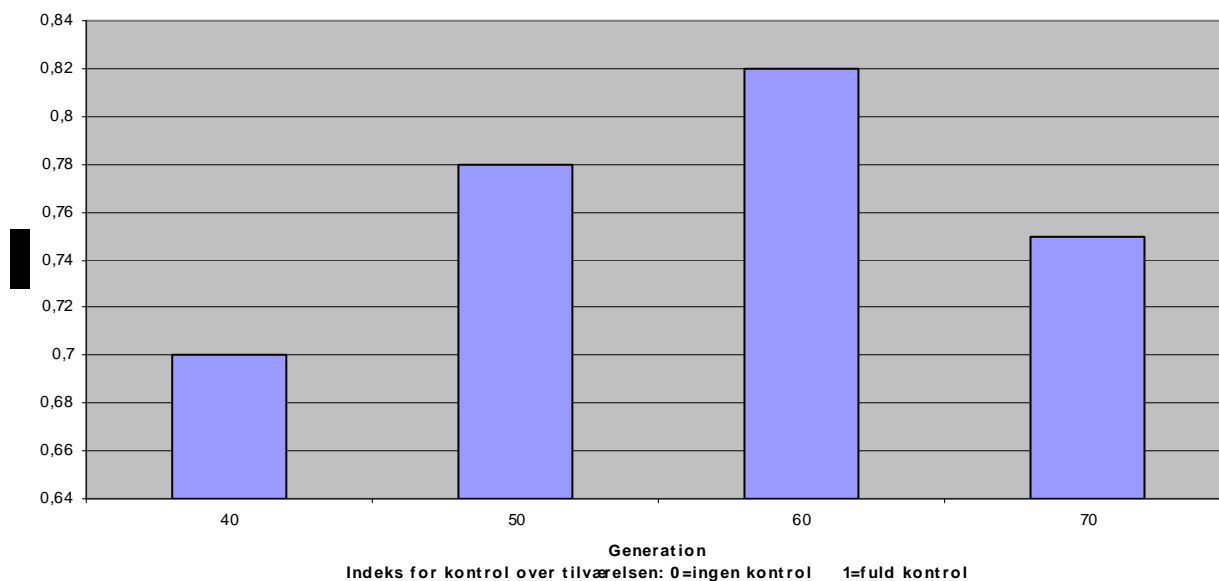
Hvordan med kontrol?

I undersøgelsen er der opstillet syv udsagn om hvor ofte man føler at:

1. Min alder forhindrer mig i at lave de ting, jeg gerne vil
2. Jeg føler, at det der sker mig, er uden for min kontrol
3. Pengemangel forhindrer mig i at lave de ting, jeg gerne vil
4. Familieansvar forhindrer mig i at lave de ting, jeg gerne vil
5. Jeg kan lave de ting, jeg har lyst til at lave
6. Jeg føler, at livet er fyldt med muligheder
7. Jeg synes, fremtiden ser godt ud for mig

I forhold til de første fire udsagn ser vi på om man svarer *sjældent/aldrig*, og i forhold til de sidste tre udsagn ser vi på om man svarer *ofte*. Herfra konstrueres et kontrolindeks, der varierer mellem 0 (ingen kontrol) til 1 (fuld kontrol). Figur 2 viser resultatet for generationerne i Danmark.

Figur 2. Kontrolindeks for Danmark

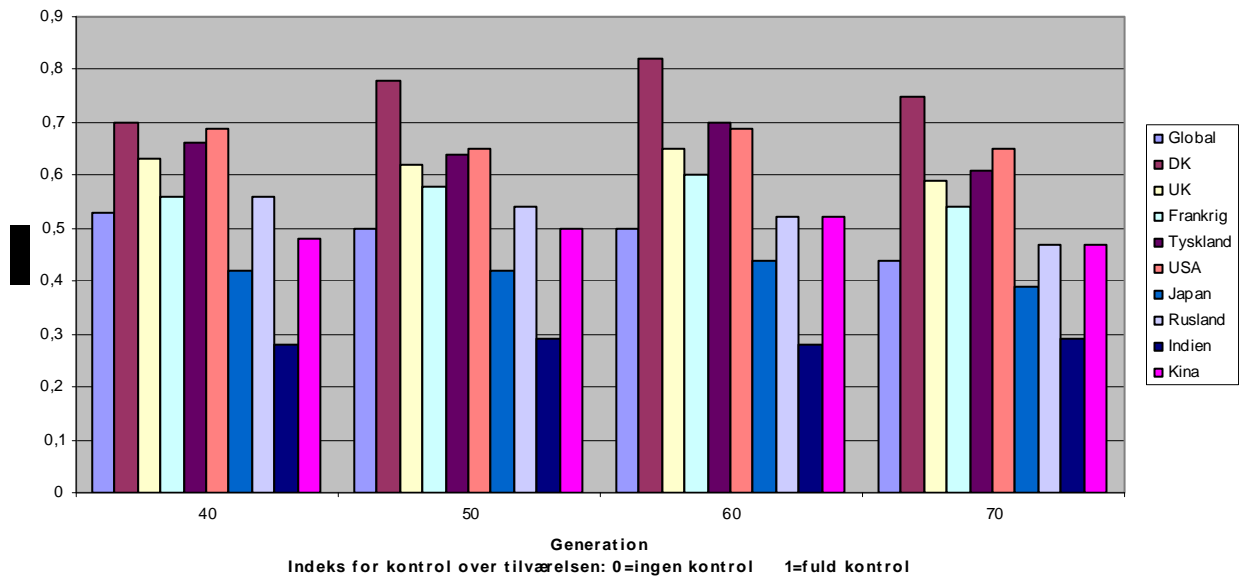

Hver af de fire generationer i Danmark udviser stor grad af kontrol, og det er bemærkelsesværdigt, at indekset stiger med stigende alder til den 60-69-årige generation, således at indekset for de 60-69-årige er på 0,82 sammenlignet med 0,7 hos de 40-49-årige og 0,78 hos de 50-59-årige. Det er det, vi kalder *tilbagetrækningsgevinst*. Selv de 70-79-årige i Danmark med et kontrolindeks på 0,75 udviser en større følelse af kontrol end de 40-49-årige.

Figur 2a illustrerer kontrolindekset i de fire generationer i Danmark sammenlignet med de otte andre lande i denne rapport.

Det fremgår af figuren, at Danmark i hver generation har den højeste kontrolindeks. De udviklede økonomier (bortset fra Japan) har relative høje kontrolindekser. Herefter samler transitions økonomierne Rusland og Kina sig, hvor der er nogenlunde ens kontrolindekser i hver af de fire generationer, mens generationerne i den udviklede økonomi i Japan udviser et lavere kontrolindeks end i disse to transitions økonomier. Generationerne i Indien udviser blandt disse ni lande de laveste kontrolindekser på mindre end 0,3.

Figur 2a. Kontrolindeks efter generation og land

For Danmark ser vi dernæst på opbygningen af kontrolindekset ved at se på de enkelte udsagn, der tilsammen udgør indekset. Tabel 1 viser udsagnsspecifikke kontrolandelene af respondenterne i de fire generationer – det vil sige, andelen, der svarer sjældent/aldrig til de første 4 udsagn og ofte til de sidste 3 udsagn i kontrolindekset.

Her er tilbagetrækningsgevinsten tydeligt i forhold til hvert af de 7 udsagn. Det er ikke før 70-79 års alderen, at kontrolandelen falder, hvis den overhovedet falder - og alligevel falder den ikke til niveauet for de 40-49-årige. Undtagelsen er i forhold til andelen, der sjældent/aldrig føler, at deres alder forhindrer dem i at lave ting – her falder andelen med faldende alder.

Interessant er det at bemærke, at andelen der sjældent/aldrig føler, at pengemangel forhindrer dem i at lave de ting, de gerne vil, **stiger** med stigende alder. Og alderen er stort set ikke en hindring for langt de fleste indtil de når op i 70erne.

Således føler generationerne i Danmark, at de overvejende er i kontrol og har mulighed for at lave det de gerne vil lave, og tilbagetrækningsgevinsten er tydeligt. Samlet er kontrolindekset som set for de 70-79-årige endda større end for de 40-49-årige.

I Danmark har generationerne således en positiv indgang til livet og ser positivt på fremtiden. Mellem 67 og 80 procent føler, at livet er fyldt med muligheder, og mellem 61 og 77 procent føler, at de kan lave de ting, de har lyst til. Som nævnt er pengemangel ikke noget, der begrænser mulighederne for hovedparten af disse generationer – og værst er det for relativt flere af den yngste generation.

Forskellene på tværs af de ni lande i forhold til disse kontrolandele ligner det mønster, vi illustrerede for kontrolindekset.

Tabel 1. Kontrolindeks udsagn i Danmark efter generation.

	40-49	50-59	60-69	70-79
Sjældent/aldrig:				
1. Min alder forhindrer mig	89	86	81	66
2. Uden for min kontrol	80	82	86	85
3. Pengemangel forhindrer mig	59	76	84	88
4. Familieansvar forhindrer mig	75	84	90	94
Ofte:				
5. Kan lave de ting, jeg har lyst til	61	71	77	68
6. Livet er fyldt med muligheder	67	79	80	69
7. Fremtiden ser godt ud for mig	62	73	79	63

Der er kun moderate forskelle i disse kontrolandele mellem mænd og kvinder. Individet i et parforhold, med høj erhvervsstatus og højere uddannelsesniveau har et højere kontrolindeks.

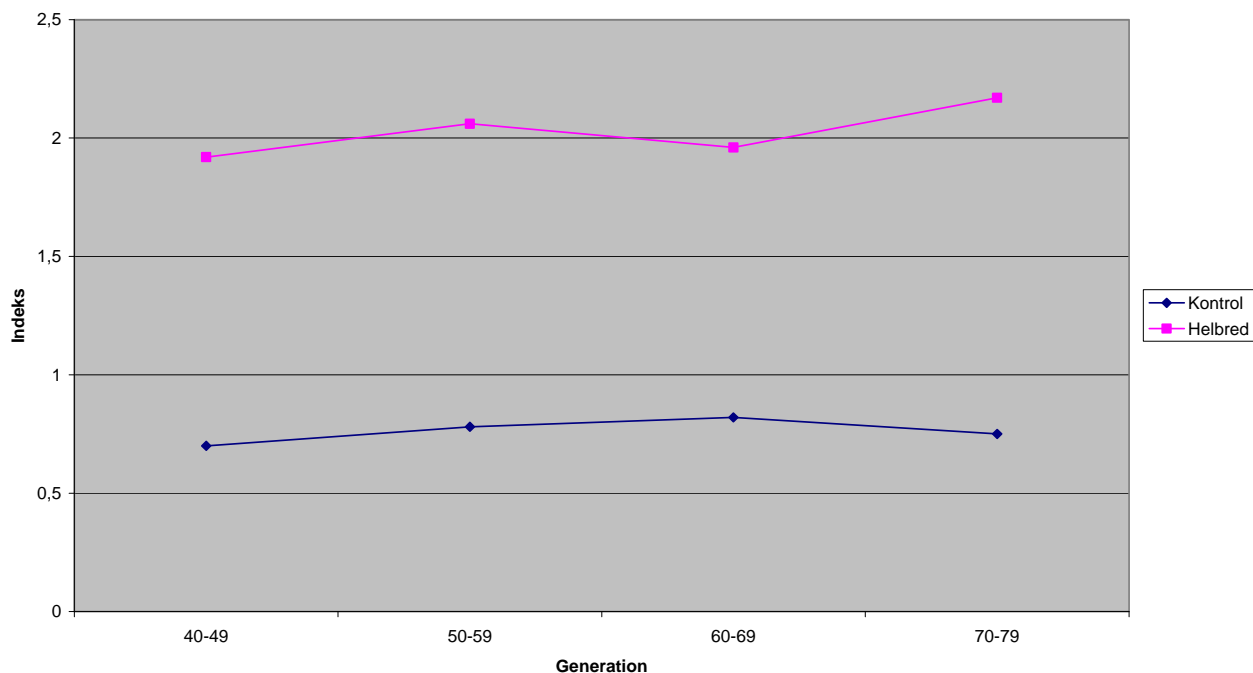
På et af disse udsagn har vi mulighed for at sammenligne med resultater fra den tredje fase af Fremtidsstudiet, nemlig at man ikke har råd til at lave de ting, man gerne vil. I 2002 var der 24 procent af de 45-49-årige, 19 procent af de 55-59-årige, 15 procent af de 65-69-årige, og kun 7 procent af de 75-79-årige, der angav, at dette var tilfældet.

3.3 Sammenhæng mellem helbred og kontrol

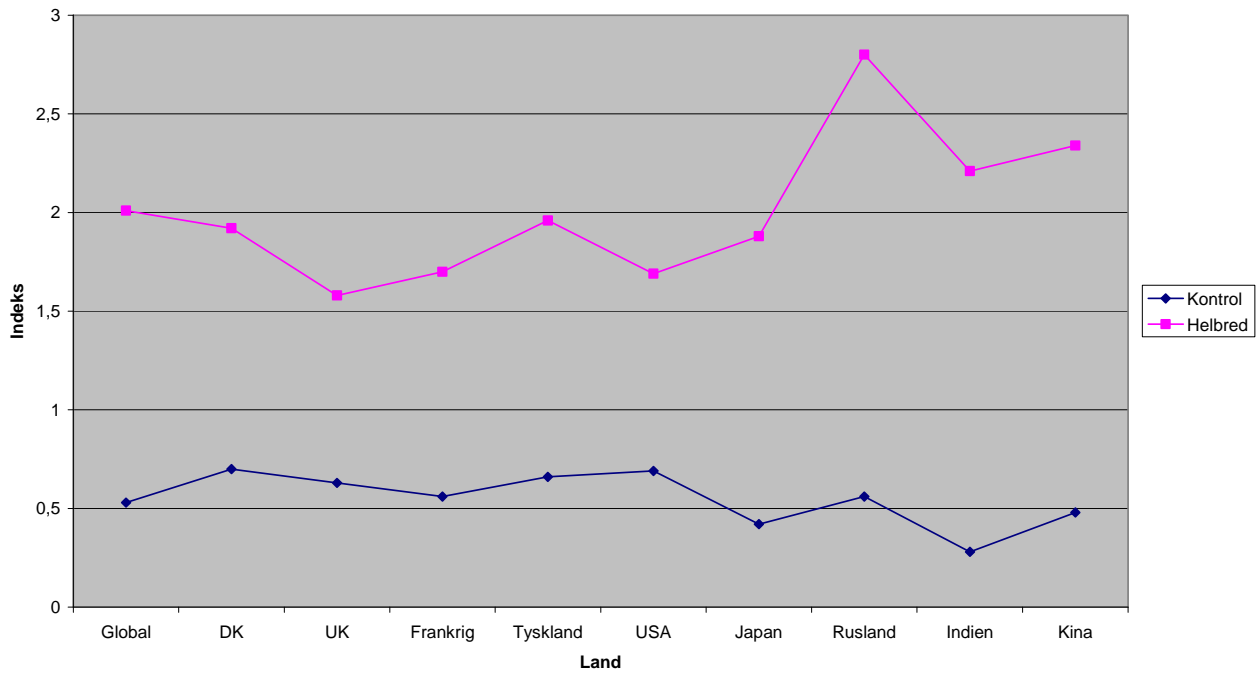
Ved hjælp af helbredsindexet og kontrolindexet viser figur 3 sammenhæng mellem helbreds vurdering og kontrolfølelsen over de fire generationer i Danmark. Der synes at være en god sammenhæng, således at en høj grad af kontrol er forbundet med en positiv helbreds vurdering, og omvendt.

Figur 3a-d viser endvidere denne sammenhæng mellem den personlige vurdering af helbred og kontrol for alle ni lande efter generation for henholdsvis de 40-49-årige, de 50-59-årige, de 60-69-årige og de 70-79-årige.

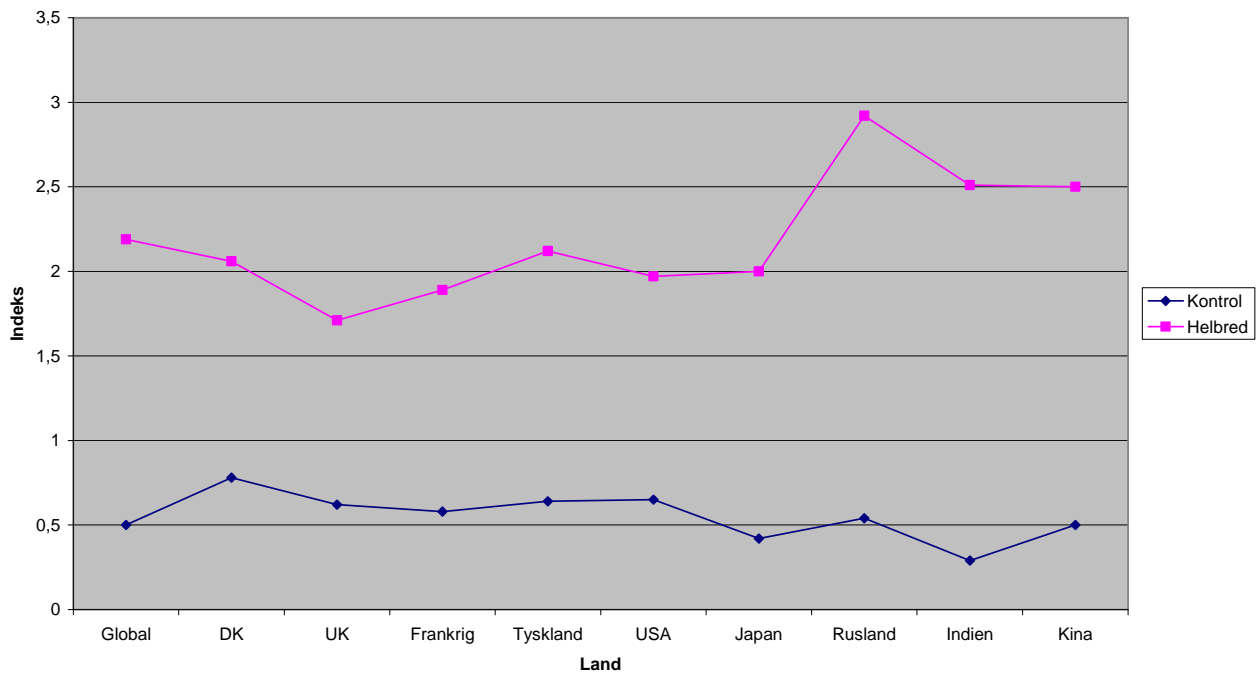
Figur 3. Sammenhæng mellem kontrol og helbred

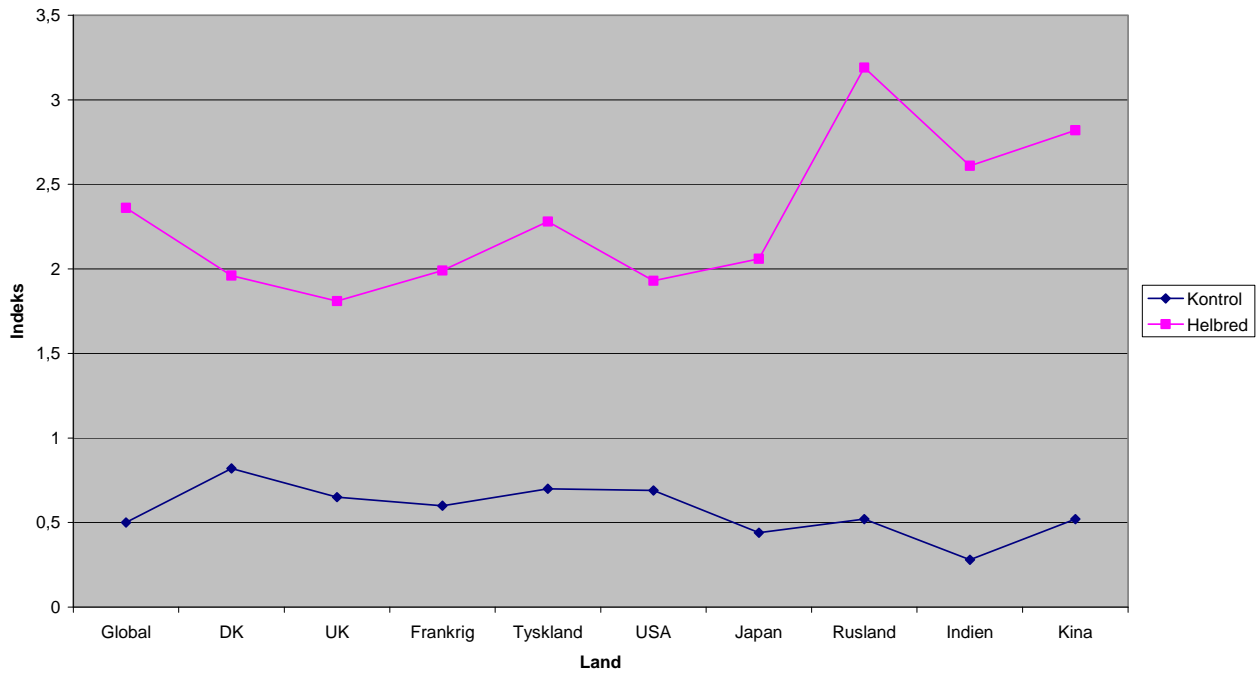
Figur 3a. Sammenhæng mellem kontrol og helbred for de 40-49-årige efter land

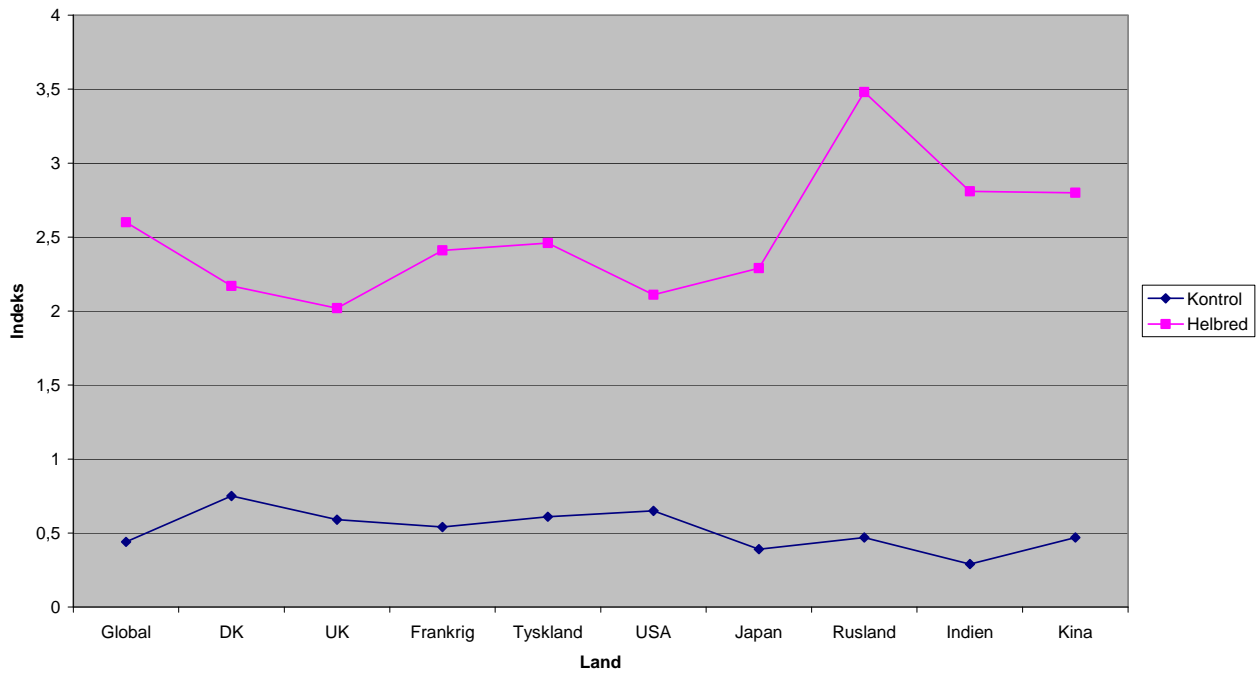
Figur 3b. Sammenhæng mellem kontrol og helbred for de 50-59-årige efter land

Figur 3c. Sammenhæng mellem kontrol og helbred for de 60-69-årige efter land

Figur 3d. Sammenhæng mellem kontrol og helbred for de 70-79-årige efter land

Billedet, der ses i figur 3a-d, er nogenlunde det samme i hver generation. Således har generationerne i Rusland, Indien og Kina en relativ dårlig helbredsbedømmelse og samtidigt en relativ lav følelse af kontrol. På den anden side har generationerne i de europæiske lande og USA en relativ god helbredsbedømmelse og samtidigt en relativ høj følelse af kontrol. Japan med en god helbredsbedømmelse udviser alligevel en relativ lav følelse af kontrol. Danmark har den *bedste* kontrolbedømmelse i hver generation, men har ikke den *bedste* helbredsbedømmelse blandt de ni lande – den findes i Storbritannien.

Hvordan kommer følelsen af kontrol eller ej og helbredsbedømmelsen blandt generationerne til udtryk i forhold til bedømmelsen af livskvalitet? I Danmark og de andre udviklede økonomier peger resultaterne i retning af en klar sammenhæng: et godt helbred og følelsen af kontrol giver en positiv livskvalitet. I de andre lande, hvor helbredet bedømmes dårligere og følelsen af kontrol er lavere, er livskvaliteten ringere.

3.4 Livskvalitet

Undersøgelsen indeholder en række spørgsmål, der gør, at vi kan konstruere et livskvalitetsindeks baseret på, hvor ofte respondenterne har oplevet en række forhold i løbet af ugen inden interviewet. I fire spørgsmål bidrager *næsten ikke/slet ikke* til en positiv livskvalitet:

1. Jeg har været deprimeret
2. Jeg har været ensom
3. Jeg har været trist
4. Alt har været for meget.

Og i tre spørgsmål bidrager *næsten hel tiden/det mest af tiden* til en positiv livskvalitet:

5. Jeg har nydt livet
6. Jeg har set frem til fremtiden
7. Jeg har været lykkelig.

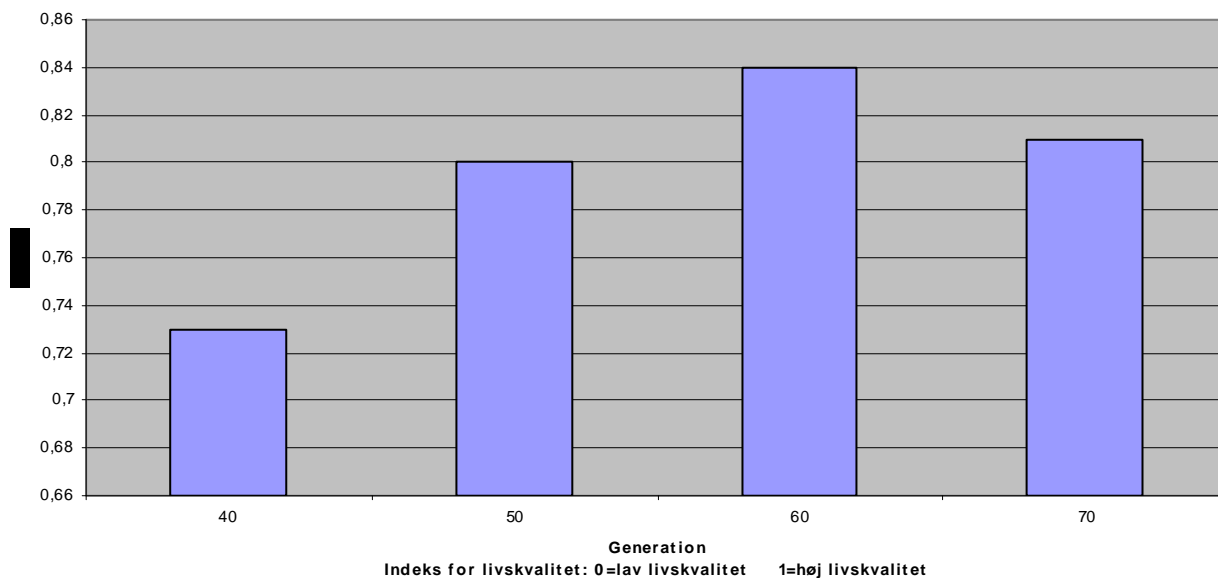
Indekset er fra 0 (negativ livskvalitet) til 1 (positiv livskvalitet). Figur 4 viser indekset i de fire generationer i Danmark. Der er tale om en klar positiv livskvalitet i hver af de fire generationer –

indekset stiger fra 0,73 hos de 40-49-årige til 0,84 hos de 60-69-årige og falder kun lidt til 0,81 hos de 70-79-årige. Endnu en gang ses tilbagetrækningsgevinsten. I begge tilbagetrukne generationer er indekset højere end i de erhvervsaktive generationer.

Der er intet tegn på en nedgang i livskvalitet for dem i 60-79 års alderen. Tværtimod.

I Danmark er helbreds vurdering, følelsen af kontrol og livskvalitet særdeles positive, hvilket betyder at man i livet efter de 60 er i stand til at leve et aktivt liv, til at kunne bidrage og vise et ansvar frem for at være en byrde.

Figur 4. Livskvalitetsindeks efter generation. Danmark

Tabel 2 viser generationsandele i forhold til de enkelte livskvalitetsudsagn, og heraf fremgår det, at store dele af respondenterne på alle faktorer udviser en positiv livskvalitet. Mellem 68 og 85 procent af generationerne i Danmark i løbet af ugen før interviewet har næsten ikke/slet ikke følt, at alt har været for meget for dem – endnu en gang ser vi, at det er værre for relativt flere af den yngste generation, også med hensyn til at have været trist. Og med hensyn til fremtiden har hovedparten (mellem 58 og 75 procent) af hver generation ”set frem til fremtiden” – mindst hos den yngste generation.

Tabel 2. Generationsandele og livskvalitetsudsagn, Danmark.

	40-49	50-59	60-69	70-79
Næsten ikke/slet ikke:				
1. Jeg har været deprimeret	82	87	87	86
2. Jeg har været ensom	87	92	93	88
3. Jeg har været trist	68	75	78	77
4. Alt har været for meget	68	70	85	76
Næsten hel tiden/det mest af tiden:				
5. Jeg har nydt livet	69	77	88	88
6. Jeg har set frem til fremtiden	58	75	70	68
7. Jeg har været lykkelig	78	81	90	87

Og stigende alder synes ikke at påvirke dette billede i en negativ retning. Faktisk stiger andelen med en positiv livskvalitet (målt på den enkelte faktor) med stigende alder frem til 70 års alderen på alle faktorer undtagen det at se frem til fremtiden.

Samlet er der som nævnt en meget positiv holdning og følelse i forhold til livet hos studiets generationer i Danmark, og der synes at være større andele med denne positive holdning med stigende alder. Livet efter de 60 medfører ikke umiddelbart modgang og negativisme, og i Danmark observerer vi endda en forbedring i årene lige efter tilbagetrækning – *tilbagetrækningsgevinsten*.

Denne gevinst er der mere om i de efterfølgende kapitler.

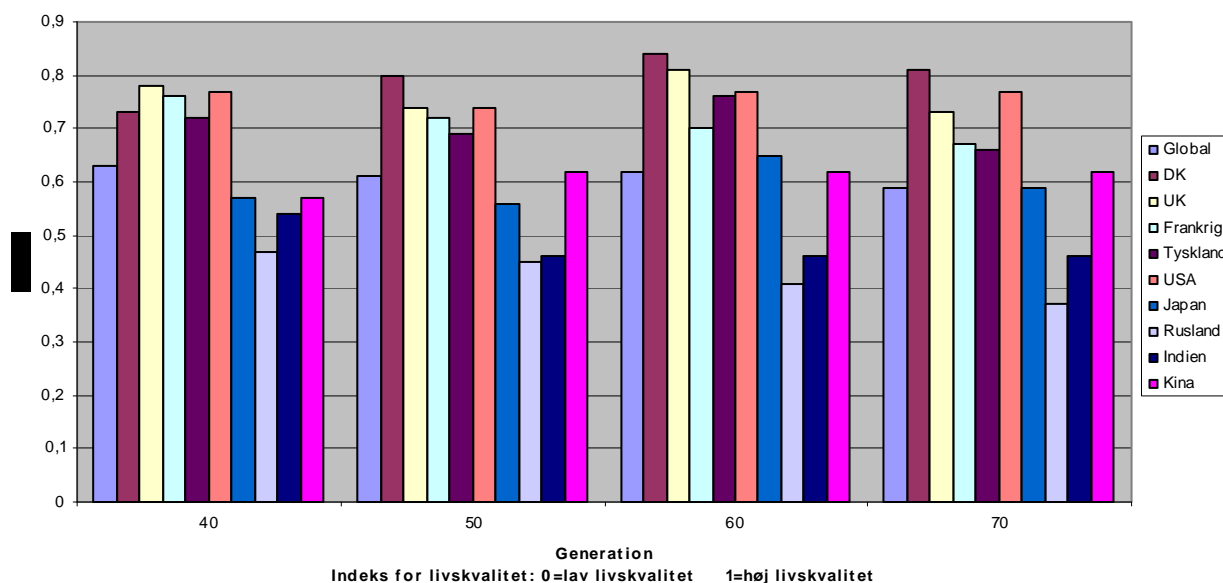
Figur 4a angiver livskvalitetsindekset for de ni lande. Her ser vi igen forskellen mellem de udviklede økonomier og transitionsøkonomier. Interessant er det at bemærke, at Rusland i alle fire generationer har den dårligste livskvalitet af de ni lande, endda lavere end i Indien.

Endvidere er det interessant, at Japan – trods en økonomi der bedre kan sammenlignes med de europæiske lande og USA – ligner Kina i forhold til livskvalitet. Er det et tegn på, at den østasiatiske kulturarv vejer tungere end den udviklede økonomi?

I de tre ældste generationer har Danmark den højeste livskvalitet, mens livskvalitetsindekset hos de 40-49-årige er *kun* den fjerde bedste.

Den førømtalte tilbagetrækningsgevinst observeres i forhold til livskvalitet i seks af de ni lande – kun Frankrig, Rusland og Indien synes ikke at kunne præstere det.

Figur 4a. Livskvalitetsindeks efter generation og land

3.5 Afsluttende bemærkninger

Således synes generationerne i de udviklede økonomier (dog med visse forbehold for Japan på nogle punkter) til at bevare et godt helbred (eller endda få et bedre helbred) efter tilbagetrækning; de føler sig mere i kontrol efter tilbagetrækning; og deres livskvalitet bliver ikke dårligere. Og blandt de transitions økonomier, vi her betragter, er det kun Rusland, der har svært ved at følge med på denne globale udvikling (Leeson & Harper 2007). Selvfølgelig er der en niveauforskel, men globalt synes billedet at være det samme: en relativ sund alderdom (frem til de 80 år) i kontrol og

med en positiv livskvalitet. Disse egenskaber giver uafhængighed og ressourcer – og som vi vil se i de efterfølgende kapitler, bliver disse ressourcer i den nye alderdom flittigt og nyttigt brugt i familien, i det nære samfund, og på arbejdspladserne (og mest fordi man gerne vil frem for at føle at man skal).

I Danmark i særdeleshed ser vi en positiv tilgang til livet og til fremtiden efter de 60. I disse generationer føler langt hovedparten, de er i kontrol, ved godt mod og med godt helbred. Alt i alt en positiv livskvalitet. Alt det gør, at de **har** ressourcerne, som de gerne vil bruge. Og ansvaret til at gøre det, især i årene lige efter tilbagetrækning.

Den nye alderdom har egenskaberne på plads til at gøre alvor af slagordene: bidrag og ansvar.

Men resultaterne i Danmark viser et andet – og måske bekymrende – tegn. Tilbagetrækningsgevinsten er stor. Og den positive holdning hos den yngste arbejdende generation er endda ret meget mindre. Er det i disse resultater, at vi sporer virkningen på livskvaliteten og livsmod af den stressende hverdag for de yngre generationer?

4. Familien, netværket og engagement.

4.1 Introduktion

Familien som en institution og familiens rolle i det moderne samfund har været udfordret i mere end 100 år i den mere udviklede del af verden, og i de senere årtier er den udfordring måske blevet endnu stærkere i lyset af ændringer i familiens struktur – en struktur som nogle vil mene er brudt sammen (Harper 2006). Økonomiske, sociale og endda ideologiske ændringer har formet og truet den almene rolle, som familierne har haft både i forhold til individet men også i forhold til samfundet. Familien er ikke bare en nærinstitution, den er i høj grad også en samfundsinstitution, og ændringerne i den og dens rolle har derfor konsekvenser langt ud over individet.

Familien i dag er en flydende størrelse med mange former for par dannelse og gendannelse, for børn af nuværende og tidligere forhold af både den ene og den anden partner i forholdet. For ikke at tale om de andre familiemedlemmer og papmedlemmer uden for den umiddelbare kernefamilie, f.eks. bedsteforældre og papbedsteforældre.

Fra at være en enhed, der livet igennem dannede rammen for reproduktion og (økonomisk) produktion, har familien udviklet sig til noget andet, hvor disse to funktioner ikke nødvendigvis indgår. Reproduktion har længe været på et lavt niveau og produktion foregår uden for familien. Kvindernes erhvervsdeltagelse er på højde med mændenes. Afhængige børn og gamle er ikke længere udelukkende familiens ansvar – de er et fælles ansvar for samfundet, hvilket aflaster familien, men samtidigt mindsker familiens rolle.

At familiens struktur ændrer sig er ikke ensbetydende med, at familien som støtte er mindre vigtigt. Det er faktisk sådan i mange samfund, at familiens rolle synes at være større og vigtigere end tidligere (Leeson 2006a). Familien har imidlertid mange roller og skal imødekomme mange behov. Derudover er der et stort engagement i frivilligt arbejde (Leeson 2005). Omfattende studier af generationernes samspil i familien afslører dette samspils kompleksitet. Størrelsen og intensiteten af det sociale eller det familiære netværk er ikke nødvendigvis et tegn på støtte. Store, tætte familier kan virke påtrængende for individet. De kan være kilder til dårligt eller modsigende råd, og de kan være konfliktfyldt. Men de kan også sørge for den afgørende støtte i situationer, der truer individets uafhængighed. Således kan der teoretisk set være en omvendt sammenhæng mellem størrelsen af netværket og netværkets vilje til/mulighed for at give støtte.

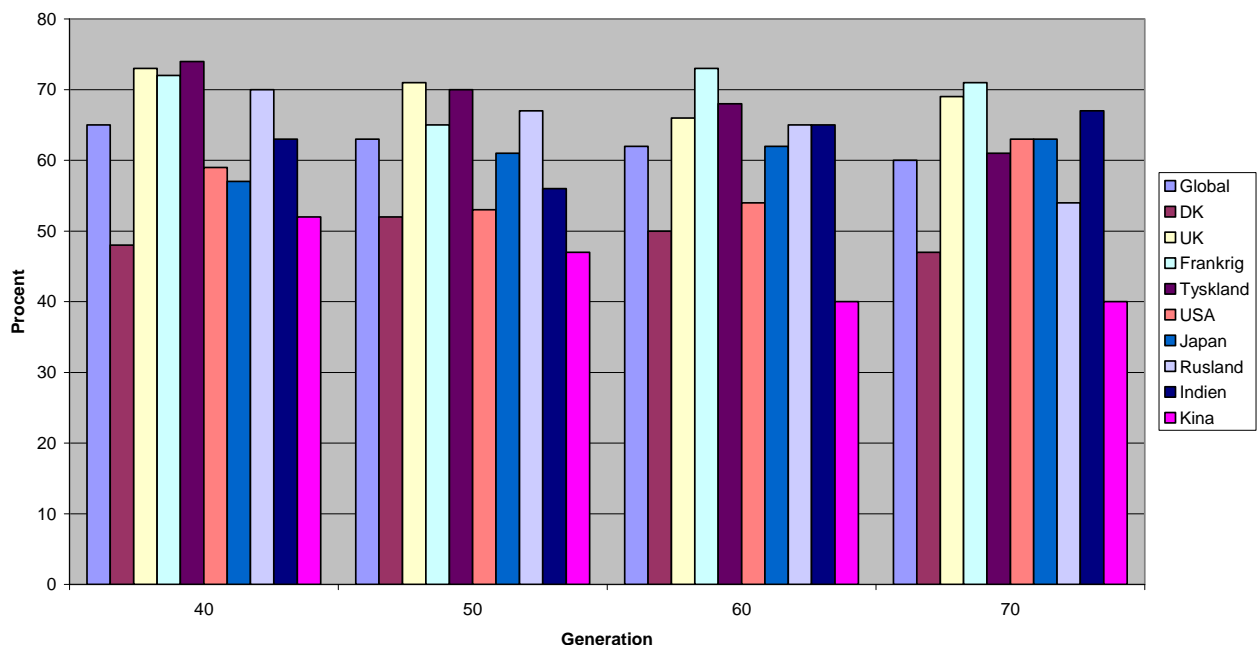
I Danmark – et land med et omfattende, veludviklet offentligt støtte system – spiller familien alligevel en afgørende rolle i forhold til ældre familiemedlemmer. Familien bliver ikke presset ud (Leeson 2007; Lewinter 1999).

4.2 Familien i centrum

I lyset af de foregående bemærkninger er det meget nærliggende at spørge om familien overhovedet har en rolle i det moderne danske samfund. Behøver vi som individer familien? Forventer vi noget af familien? Identificerer vi os med familien?

HSBC's Global Survey viser, at svaret er et stort **JA**. *Familien* er det, de fleste i hver generation i Danmark primært tænker på, når de tænker på, "hvem de er", og det er helt i tråd med resultaterne fra Fremtidsstudiet, hvor mellem 81 og 91 procent af generationerne nævnte familien som det vigtigste eller næstevigtigste. I HSBC's Global Survey er det omkring 50 procent af hver generation, der primært tænker på familien (se figur 5 og tabel 3).

Figur 5. Andelen, der primært tænker på familien, når de tænker på, hvem de er, efter generation og land

Kun i Kina er der en mindre andel (i hver generation), der nævner familien som det, de primært tænker på. I Kina tænker op mod 25 procent på *andet*. Er der her tale om velfærdseffekten for så vidt angår Danmark? Og hvad tænker kineserne ellers primært på?

I forhold til familieidentifikation kan de ni lande fordeles i to grupper: i den første gruppe, bestående af Kina og Danmark, ligger andelen på omkring 40-50 procent; i den anden gruppe ligger andelen på omkring 50-75 procent.

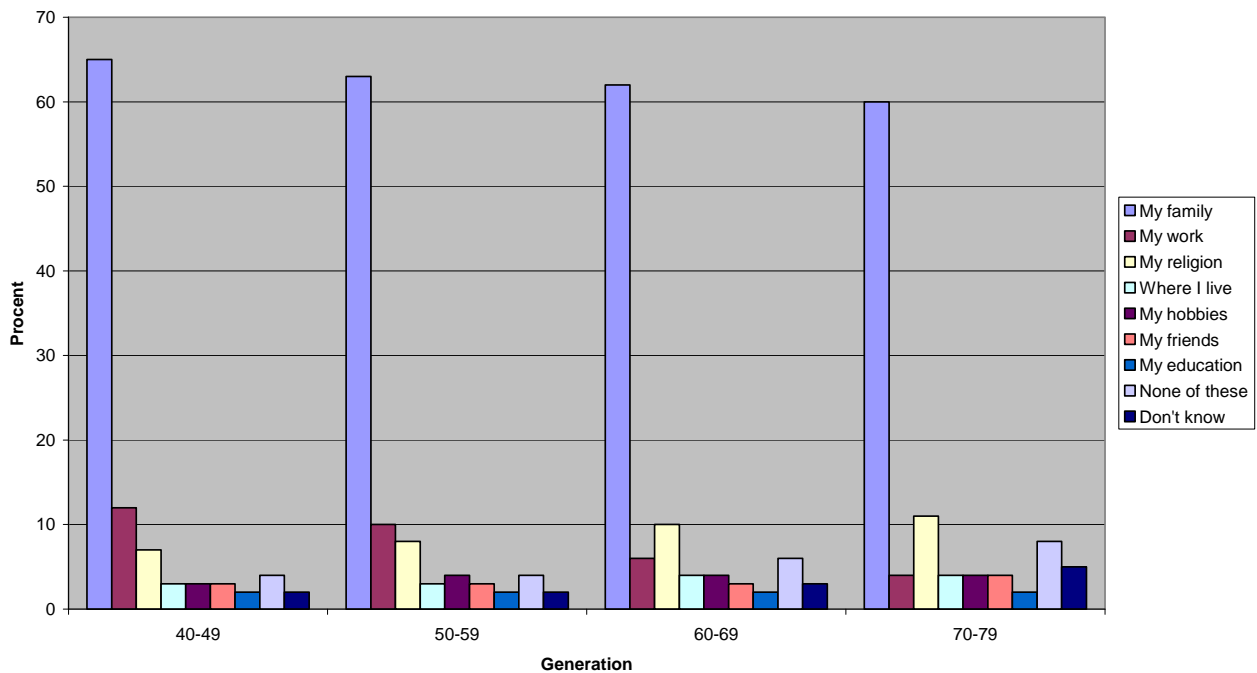
Tabel 3. Når du tænker på, hvem du er, tænker du primært på...Procent, Danmark.

	40-49	50-59	60-69	70-79
Din familie	48	52	50	47
Dit arbejde	15	14	5	2
Dine venner	5	4	5	5
Dine fritidsaktiviteter	5	5	4	4
Der hvor du bor	2	2	5	10
Din uddannelse	2	1	2	-
Din religion	1	1	1	2
Ingen af disse	16	10	12	14
Ved ikke	7	11	16	15

Som det fremgår af tabel 3, nævnes ingen af de andre forhold omkring identitet i Danmark som det, man primært tænker på, af mere end 15 procent (*arbejde*, som nævnes af 15 procent af de 40-49-årige). Der er mellem 23 procent og 29 procent af de danske generationer, der enten ikke ved, hvad de primært tænker på, eller tænker på noget andet end de nævnte forhold.

Dette mønster kan sammenlignes med det globale mønster (figur 6) for overskuelighedens skyld. Globalt stiger andelen, der primært tænker på familien, med faldende alder: fra 60 procent af de 70-79-årige til 65 procent af de 40-49-årige. Ellers er der kun moderate forskelle mellem andelene i Danmark og andelene globalt.

Figur 6. Identitetsandele globalt efter generation

I Fremtidsstudiets tredje fase har vi et lignende spørgsmål til de daværende 45-49-årige, 55-59-årige, 65-69-årige og 75-79-årige. Som nævnt identificerede hovedparten af disse generationer i 2002 sig med familien (mellem 81 og 91 procent angav familien som det vigtigste eller det næst vigtigste, når de tænkte på, hvem de egentlig var), mens mellem 9 procent af de ældste og 39 procent af de yngste identificerede sig med deres arbejde – dette skal sammenlignes med mellem 2 og 15 procent i det globale studiet, der primært tænker på deres arbejde. For så vidt angår uddannelse var der i Fremtidsstudiet 2002 mellem 2 procent af ældste og 6 procent af de yngste, der identificerede sig med det, mens der i det globale studie er mellem 0 og 2 procent.

Der er således en god overensstemmelse mellem Fremtidsstudiet og Global Survey.

4.3 Solidaritet i familien

Familien er blevet mindre på den ene side grundet faldende fertilitet, men den er også blevet større grundet familiens fragmentering samt individets stigende levetid (Harper 2006). Således bliver vores umiddelbare familie mindre end dem, som vores forældre og bedsteforældre oplevede, men vores udvidede, fragmenterede og gendannede familie er større end familien nogensinde har været. Mens denne fragmentering ikke ser ud til at medføre, at vi ikke identificerer os med familien, kan

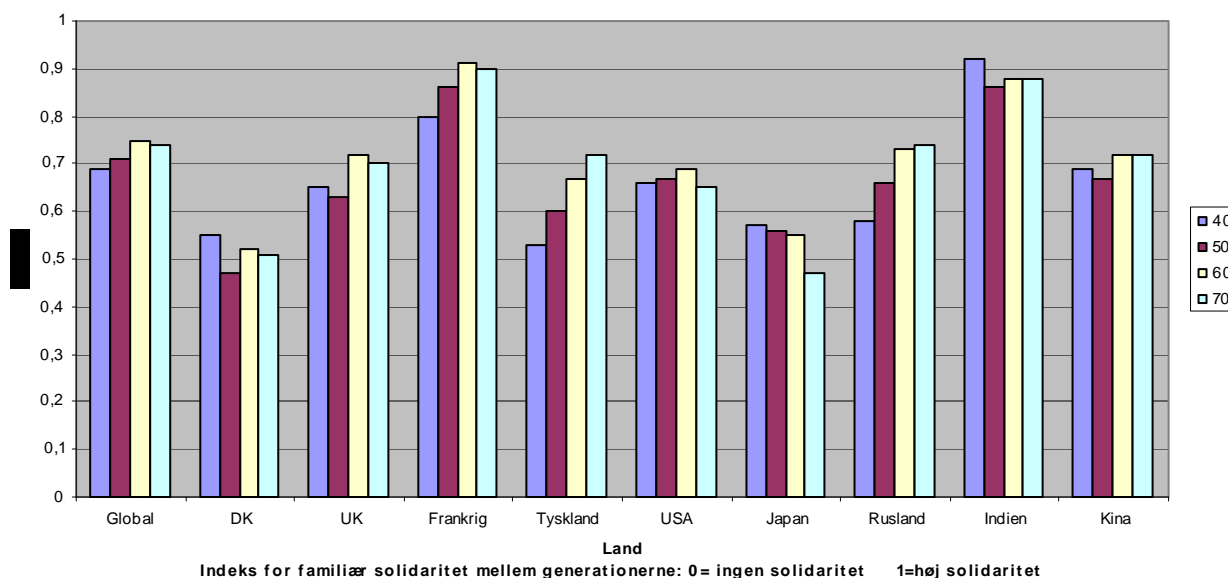
den medføre, at vi ikke føler en familiesolidaritet mellem generationerne? Føler vi et ansvar til medlemmer af familien i forhold til økonomisk og andre former for støtte mellem generationer?

I undersøgelsen opstiller vi fire udtalelser og fra graden af enigheden i disse konstrueres et indeks for *familiær solidaritet mellem generationerne*. Spørgsmålene er:

1. Forældre skal gøre deres bedste for børnene, selvom det skulle gå ud over deres egen velfærd
2. Bedsteforældrene skal være der for deres børnebørn, hvis der er problemer
3. Bedsteforældrene skal bidrage økonomisk til familiens ve og vel
4. Voksne børn skal hjælpe og støtte deres forældre, hvis de skulle få behov senere i livet.

Indekset varierer mellem 0 (ingen solidaritet svarende til *helt uenig/uenig* i de fire udtalelser) og 1 (total solidaritet svarende til *helt enig/enig* i de fire udtalelser), og figur 7 viser resultaterne for Danmark sammenlignet med de otte andre lande. Endvidere viser tabel 4 fordeling af respondenternes svar på de enkelte solidaritets udtalelser for de danske generationers vedkommende.

Figur 7. Solidaritet i familien efter generation og land

Er det måske igen en velfærdseffekt, da gør, at solidaritetsindekset i studiets generationer i Danmark *kun* ligger på omkring 0,5 på tværs af generationerne (0,55 hos de 40-49-årige, 0,47 hos de 50-59-årige, 0,52 hos de 60-69-årige og 0,51 hos de 70-79-årige)? Det er imidlertid trods alt i

alle generationer undtagen den 50-59-årige et udtryk for solidaritet mellem generationerne i familien. Givet en mulig velfærdseffekt – og i lyset af familie identifikations resultater, som vi overfor har set på – er det ikke overraskende, at indekset er lavest i Danmark. Landene fordeler sig i tre grupper: den første gruppe, bestående af Frankrig og Indien med indeksværdier på omkring 0,8-0,9 på tværs af generationerne; den anden gruppe, bestående af Storbritannien (UK), Tyskland, USA, Rusland og Kina med indeksværdier på omkring 0,5-0,7; og den tredje gruppe, bestående af Danmark og Japan med indeksværdier på omkring 0,5.

Med andre ord ingen klar systematik i disse forskelle baseret på økonomisk udvikling eller velfærdsniveau.

Der er en anden gruppering med hensyn til generationseffekt i forhold til solidaritet mellem generationerne i familien. Den første gruppe, bestående af Storbritannien, Frankrig, Tyskland og Rusland, hvor indekset stiger med alder; den anden gruppe, bestående af Japan og Danmark, hvor indekset falder med alder; og den tredje gruppe, bestående af Kina, Indien og USA, hvor alder ikke påvirker indekset.

Imidlertid fremgår det af tabel 4, at solidariteten i Danmark afhænger af *formen* for solidaritet og mellem hvilke generationer, solidariteten skal udtrykkes, samt hvilken generation i studiet udtaler sig om solidariteten. Der er større opbakning til bløde solidaritets tilkendegivelser, mens opbakning til tilkendegivelser, der kræver en indsats, ”der koster”, er mindre, endda markant mindre i et enkelt tilfælde.

Mens der er en nogenlunde ens opbakning i generationerne til udtalelsen *Forældre skal gøre deres bedste for børnene, selvom det skulle gå ud over deres egen velfærd* (60-67 procent), er der større andele af de to ældste generationer (80-83 procent), der støtter udtalelsen *Bedsteforældre skal være der for deres børnebørn, hvis der er problemer* sammenlignet med de to yngre endnu-ikke bedsteforældre generationer (62-65 procent).

Så observerer vi i de tre ældste generationer en signifikant nedgang i opbakning til udtalelsen *Voksne børn skal hjælpe og støtte deres forældre, hvis de skulle få behov senere i livet* – andelen, der er helt enig/enig i denne udtalelsen falder fra 63 procent af den yngste generation (hvor

forældregenerationen endnu ikke har store krav?) til 48 procent af de 50-59-årige og yderligere til kun 40 procent af de 70-79-årige. At der er så få af den ældste generation, der tilkendegiver denne form for solidaritet, er interessant, idet det er dem selv, der så at sige er modtagergeneration.

Nedgangen i opbakningen bliver endnu mere signifikant i forhold til en solidaritet, der kræver en økonomisk indsats, nemlig udtalelsen *Bedsteforældrene skal bidrage økonomisk til familiens ve og vel*. Her er der kun 23 procent af den yngste generation, der tilkendegiver solidaritet, og den bliver mindre, når man ser på de deciderede bedsteforældregenerationer – her er der kun 16 procent, der er helt enig/enig i udtalelsen.

Tabel 4. Andelen af generationerne, der er helt enig/enig i udtalelserne om familiær solidaritet mellem generationerne i Danmark.

	40-49	50-59	60-69	70-79
1. Voksne børn skal hjælpe og støtte deres forældre, hvis de skulle få behov senere i livet.	63	48	45	40
2. Forældre skal gøre deres bedste for børnene, selvom det skulle gå ud over deres egen velfærd	67	60	64	66
3. Bedsteforældrene skal være der for deres børnebørn, hvis der er problemer	65	62	83	80
4. Bedsteforældrene skal bidrage økonomisk til familiens ve og vel	23	16	16	16

Der er kun en kønsforskel, og det er i forhold til udtalelsen *Voksne børn skal hjælpe og støtte deres forældre, hvis de skulle få behov senere i livet* – her er der en større andel af mændene, der er helt enig/enig. Har man aldrig været gift er der generelt en lavere andel af helt enig/enig. Der er ingen uddannelses- eller erhvervsmæssig forskel.

I forhold til *Voksne børn skal hjælpe og støtte deres forældre, hvis de skulle få behov senere i livet* i det globale studiet kan vi sammenligne med *man bør støtte/hjælpe sine forældre, uanset hvordan de er*. Mens mellem 40 procent af de ældste og 63 procent af de yngste i det globale studie tilslutter sig dette udsagn, er andelen omkring 65 procent på tværs af de fire generationer i Fremtidsstudiet 2002.

I forhold til denne familiesolidaritet i Danmark kan vi også se på kønsforskellene i hver generation. Tabel 4a angiver andelen af henholdsvis mænd, kvinder og alle i hver generation, der er helt enig/enig i hver af udtalelserne.

Tallene i tabel 4a viser kun begrænsede kønsforskelle i forhold til holdningerne til disse familiesolidaritetsudtalelser. Dog er der en tendens til, at større andele af mænd er helt enig/enig i udtalelserne, men med visse moderate generationsbestemte undtagelser.

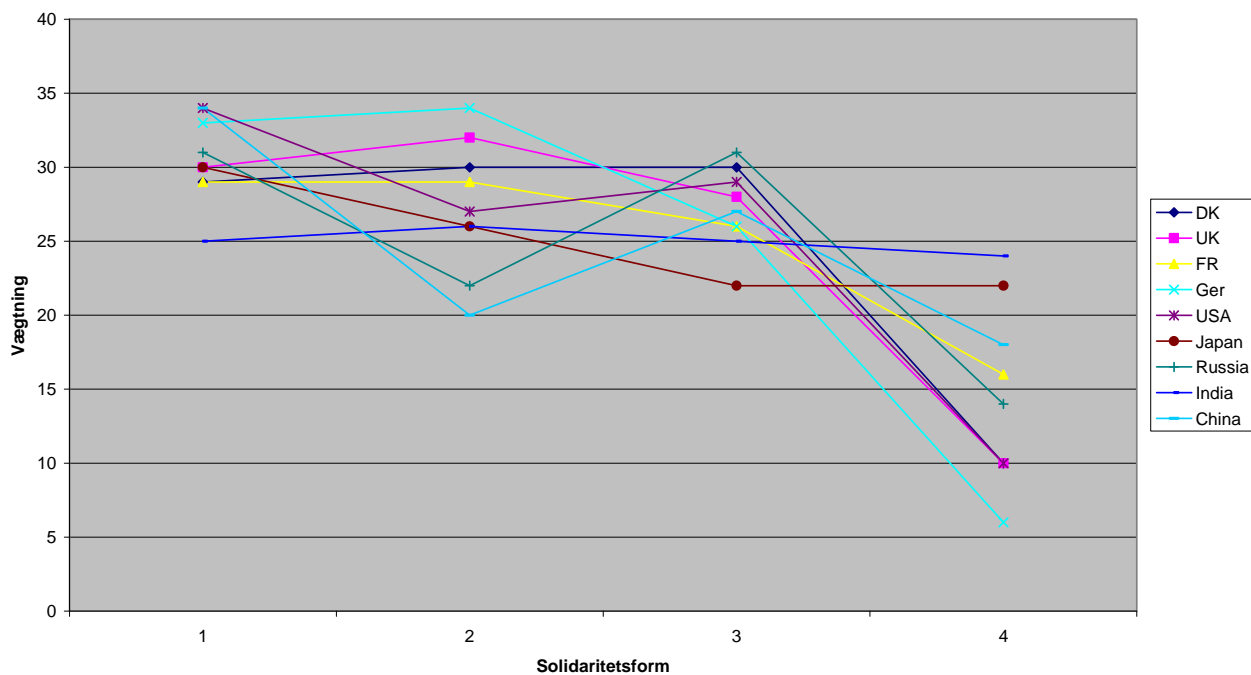
Der er sandsynligvis en velfærdsmæssig forklaring på den samlede moderate familiære solidaritet i Danmark og på de generationsbetingede og solidaritetsforbetingede resultater i tabel 4. Ser vi på de enkelte elementer i indekset afspejler de i Danmark netop til dels velfærdstatens forventede opgave og ansvar i forhold til familien (som vi kommenterer senere), og måske til dels også den relativt lidt lave identifikation med familien i Danmark (60 procent globalt identificerer primært med familien sammenlignet med omkring 50 procent i Danmark). Som vi ser på senere, er der en høj grad af såkaldt velfærdsorientering i Danmark, hvor man forventer, at staten påtager sig ansvaret for især den økonomiske men også den praktiske støtte til ældre mennesker.

Tabel 4a. Andelen af generationerne, der er helt enig/enig i udtalelserne om familiær solidaritet mellem generationerne i Danmark efter køn (mænd/kvinder/samlet).

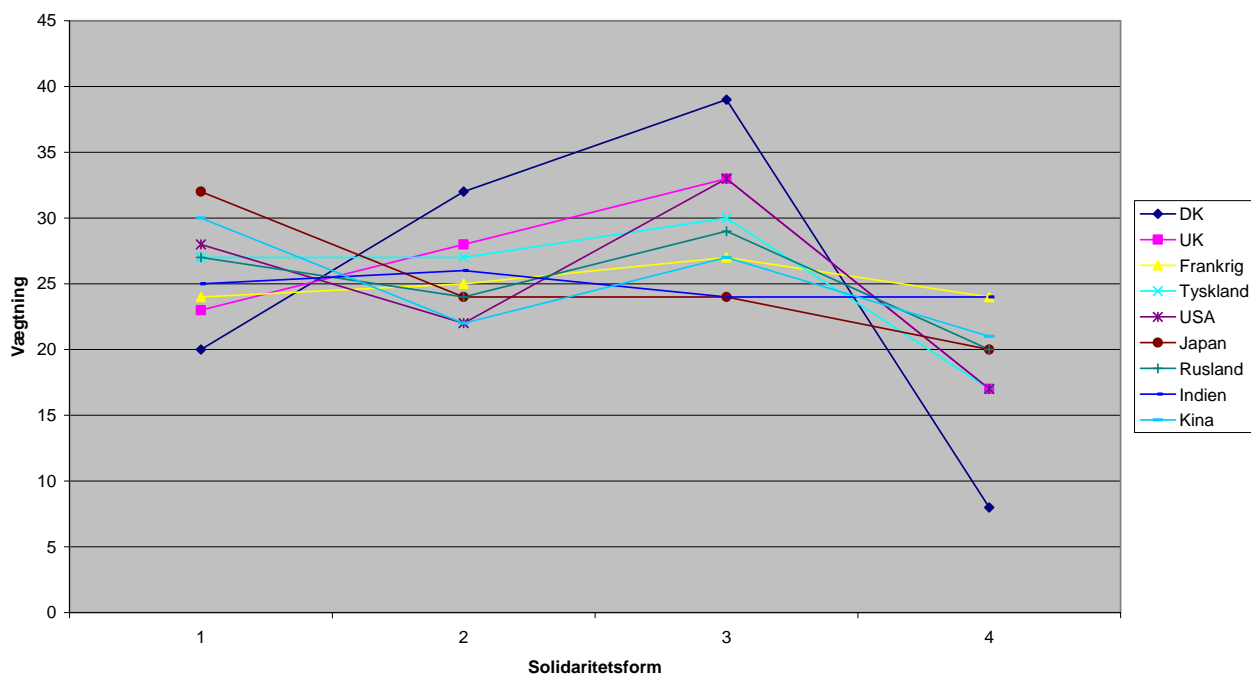
	40-49	50-59	60-69	70-79
1. Voksne børn skal hjælpe og støtte deres forældre, hvis de skulle få behov senere i livet.	62/63/63	51/44/48	54/40/45	41/39/40
2. Forældre skal gøre deres bedste for børnene, selvom det skulle gå ud over deres egen velfærd	66/70/67	61/58/60	69/62/64	66/67/66
3. Bedsteforældrene skal være der for deres børnebørn, hvis der er problemer	65/64/65	62/62/62	87/80/83	79/81/80
4. Bedsteforældrene skal bidrage økonomisk til familiens ve og vel	21/25/23	18/13/16	20/13/16	19/15/16

Til illustration kan vi endvidere se på den vægt, de enkelte solidaritetstilkendegivelser i indekset bidrager med til solidaritetsindekset hos den yngste og den ældste generation (for overskuelighedens skyld). Det vises i figur 8 for alle ni lande. Solidaritetsformerne 1-4 i figur 8 svarer til rækkefølgen i tabel 4 ovenfor. Det er interessant at bemærke, at selvom bidraget til indekset fra de enkelte solidaritetsformer varierer over landene, er denne variation ret beskedent. Med andre ord vejer de enkelte solidaritetsformer hver for sig nogenlunde ens på tværs af landene – det er holdningen til den samlede solidaritet (og derved indekset), der frembringer forskellene på tværs af landene. Der er således niveauforskel med hensyn til solidaritet mellem generationerne i familien, men inden for hvert niveau er bidraget fra den enkelte solidaritetsform nogenlunde det samme.

Figur 8. Vægtning af solidaritetsformerne efter land for de 40-49-årige.

Figur 8. Vægtning af solidaritetsformerne efter land for de 70-79-årige

Som nævnt kan vi se fra figur 8 for de to generationer, at variationen på tværs af landene er relativt beskedent for hver af de fire solidaritetsformer – nok størst for den fjerde, *Bedsteforældrene skal*

bidrage økonomisk til familiens ve og vel. Lad os så se nærmere på de enkelte solidaritetsformer og deres bidrag til indekset i de enkelte lande.

I forhold til *Voksne børn skal hjælpe og støtte deres forældre, hvis de skulle få behov senere i livet* (nr. 1) varierer bidraget af denne solidaritetsform relativt beskedent over de ni lande for begge generationer - i den yngste generation fra 25 procent i Indien til 34 procent i Kina og USA (i Danmark ligger det på 29 procent), og i den ældste generation 20 procent i Danmark til 32 procent i Japan. Således synes voksen-forældre solidaritet i forhold til den samlede solidaritet at være nogenlunde konsistent på tværs af de ni lande og generation.

I forhold til *Forældre skal gøre deres bedste for børnene, selvom det skulle gå ud over deres egen velfærd* (nr. 2) varierer bidraget også relativt beskedent – fra 20 procent i Kina til 34 procent i Tyskland for den yngste generations vedkommende, og fra 22 procent i Kina og USA til 32 procent i Danmark for den ældste generations vedkommende. Også her finder vi således, at forældre-barn solidaritet er nogenlunde konsistent på tværs af de ni lande og generation.

I forhold til *Bedsteforældrene skal være der for deres børnebørn, hvis der er problemer* (nr. 3) varierer bidraget relativt beskedent – fra 22 procent i Japan til 31 procent i Rusland i den yngste generation, og fra 24 procent i Indien og Japan til 39 procent i Danmark i den ældste generation. Således synes den praktiske bedsteforældre-barnebarn solidaritet i forhold til den samlede solidaritet at være nogenlunde konsistent på tværs af de ni lande og generation.

I forhold til den sidste solidaritetsform *Bedsteforældrene skal bidrage økonomisk til familiens ve og vel* (nr. 4) finder vi gennemgående i de ni lande, at bidraget til den samlede solidaritet er markant mindre end fra de tre andre solidaritetsformer. Det gælder både for den yngste og den ældste generations vedkommende. I den yngste generation varierer bidraget fra kun 6 procent i Tyskland til 24 procent i Indien, og i den ældste generation er variationen fra kun 8 procent i Danmark til 24 procent i Frankrig og Indien.

Antydningen af en økonomisk forpligtelse mellem generationerne, som vi udtrykker i den fjerde form for solidaritet mellem bedsteforældre og familiens økonomiske ve og vel, medfører en

markant nedgang i tilslutning og vægtning. Bidraget forbliver på et relativt højt niveau i de ”fattigste” af de ni lande, nemlig Indien og Kina, men interessant nok også i Frankrig.

Familieidentifikation og (en ikke forpligtende) solidaritet mellem generationerne i familien, som vi ovenfor har beskrevet i de ni lande, tyder på en solid *følelse af familie og familieforpligtelse* på tværs af de økonomiske og kulturelle forskelle, de ni lande repræsenterer. Dette er interessant, idet der blandt disse ni lande er meget store forskelle med hensyn til velfærdsregime (Esping-Andersen 1990): fra det højt udviklede regime i Danmark, til de relative høje i Storbritannien, Frankrig og Tyskland, og til de lave i Indien og Kina.

På tværs af disse regimer er familien solidt i centrum i vores tilværelser.

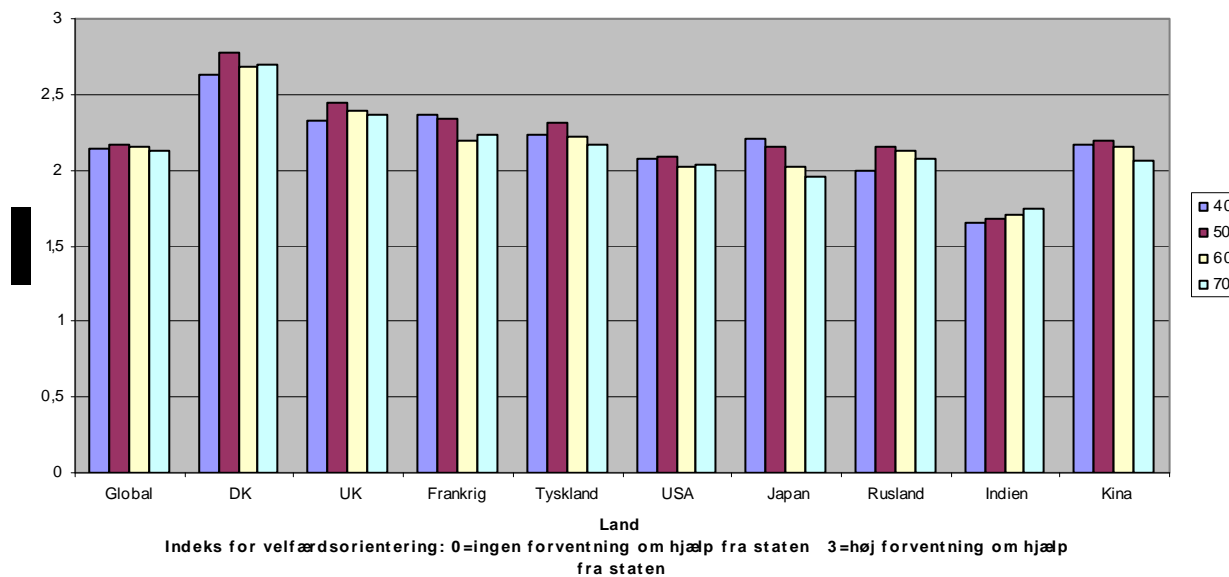
4.4 Velfærdsorientering – ansvaret for ældre personer

I studiet fortsætter vi denne undersøgelseslinie ved at se nærmere på vores holdning til ansvaret for støtte og hjælp til ældre mennesker med behov for støtte og hjælp (praktisk eller økonomisk). Skal det komme fra familien, fra individet, fra myndighederne? Vi forsøger at belyse det ved at konstruere et indeks for velfærdsorientering. Det gør vi ved at stille følgende spørgsmål i forhold til henholdsvis økonomisk støtte, praktisk hjælp i og omkring hjemmet (f.eks. rengøring, indkøb, madlavning), og personlig pleje (f.eks. sygepleje, personlig hygiejne, at tage tøj på/af) for ældre personer med et sådant behov: *”Er det individet, familien eller staten, der primært har ansvaret for...”*

Svaret kan være således: individet (1), familien (2) eller staten (3), og velfærdsorienteringsindekset, som baseres på de samlede svar, varierer mellem 1 og 3. Større værdier indikerer en større velfærdsorientering – det vil sige, der er en højere forventning om, at staten tager sig af disse opgaver i forhold til ældre personer med et behov for støtte og hjælp.

Figur 9 illustrerer velfærdsorientering på tværs af de ni lande og generationerne. Tabel 5 viser endvidere tallene bag indekset for Danmarks vedkommende.

Figur 9. Velfærdsorientering efter generation og land

Globalt ligger indekset på omkring 2,15 uanset generation, hvilket tyder på en større forventning til familien. Ser vi på indeksets tre komponenter findes der på globalt niveau denne familieorientering, når det gælder både praktisk hjælp og personlig pleje, mens der i forhold til økonomisk støtte er tale om en større grad af statsorientering. Denne sammenhæng mellem de forskellige retninger af ansvar findes i stort set alle 21 lande i studiet.

Danmark er faktisk undtagelsen til mønstret med en familieorientering. I Danmark ligger indekset i hver generation over 2,5 og indikerer derved en orientering mod et statsligt ansvar. Blandt de 50-59-årige i Danmark er indekset på 2,8, hvilket er det højeste blandt alle 21 lande i studiet. De andre lande følger det globale mønster. Imidlertid ligger Indien noget lavere på indekset end de andre lande, som alle svinger mellem 2 og 2,5. Indekset i Indien stiger med stigende alder, men ligger lavt – fra 1,65 blandt de 40-49-årige til 1,74 blandt de 70-79-årige. I Indien er der således stadig tale om en samlet familieorientering, men der er en større hældning mod individuelt ansvar end i de andre lande.

I alle lande observerer vi et beskedent generationseffekt – den er mest markant og konsistent i Indien og også i Japan, hvor indekset falder fra 2,21 i den yngste generation til 1,74 i den ældste generation, hvilket tyder på en stærkere (men beskedent) orientering til individet med stigende alder.

Ser vi specifikt på Danmark og sammensætning af indekset fordelt på de tre støtte/hjælp komponenter, finder vi en markant holdning til, at staten primært har ansvar for disse tre funktioner i forhold til ældre personer med et behov. Interessant er det, at de to yngste generationer i forhold til økonomisk støtte har den største tilslutning til statens ansvar (74 procent sammenlignet med 67 procent). Imidlertid har den yngste generation den mindste tilslutning til staten i forhold til praktisk hjælp (58 procent sammenlignet med 71-76 procent) og personlig pleje (67 procent sammenlignet med 74-82 procent).

Uanset disse nuancer i holdning til ansvar er der i velfærdstaten Danmark ingen tvivl blandt disse fire generationer, at staten primært har ansvaret for økonomisk støtte, praktisk hjælp og personlig pleje til ældre personer med et behov.

Som set ovenfor placerer Danmark sig solidt på siden af velfærdstaten, mens Indien placerer sig blandt de ni lande på siden af familien/individet. Dette afspejles dramatisk, hvis vi ser på sammensætning af indekset i Indien (tabel 6).

I Indien er tilslutning til statens ansvar minimalt – højst 5 procent i forhold til økonomisk støtte. Det er familien (mellem 49 og 76 procent) og individet selv (mellem 16 og 48 procent), der dominerer den indiske holdning til ansvar over for ældre personer.

Heller ikke i Indien – trods den anderledes holdning til ansvar – findes der markante generationsforskelle. Eneste undtagelse er i forhold til praktisk hjælp i og omkring hjemmet, hvor kun 16 procent af de ældste sammenlignet med 29 procent af de yngste synes det primært skal være individets ansvar.

Tabel 5. Ansvar for at yde hjælp og støtte til ældre personer med et behov i Danmark, efter formen for hjælp/støtte og generation. Procent.

	40-49	50-59	60-69	70-79
1. Økonomisk støtte				
Individet	8	6	9	13
Familien	12	8	12	4
Staten	74	74	67	67
2. Praktisk hjælp i og omkring hjemmet				
Individet	9	5	10	10
Familien	22	15	11	6
Staten	58	73	71	76
3. Personlig pleje				
Individet	8	5	8	10
Familien	17	7	10	4
Staten	67	82	74	78

Note: Spørgsmålet lyder: Skal individet, familien eller staten primært være ansvarlig for hver af følgende?

Tabel 5a viser kønsforskellene med hensyn til dette ansvar for ældre personer med et økonomisk, praktisk eller plejemæssigt behov.

Der er end tendens i de ældre generationer til, at større andele af kvinder mener, staten skal være ansvarlig for økonomisk støtte, praktisk hjælp og personlig pleje. I den yngste generation er der på den anden side større andele af mænd, der mener, staten skal være ansvarlig for disse former for hjælp og støtte.

Tabel 5a. Ansvar for at yde hjælp og støtte til ældre personer med et behov i Danmark, efter formen for hjælp/støtte, køn og generation. Procent (mænd/kvinder/samlet).

	40-49	50-59	60-69	70-79
4. Økonomisk støtte				
Individet	8/9/8	7/6/6	13/9/9	12/17/13
Familien	12/14/12	13/5/8	17/11/12	10/3/4
Staten	80/77/74	79/89/74	69/80/67	78/80/67
5. Praktisk hjælp i og omkring hjemmet				
Individet	10/9/9	8/3/5	15/9/10	6/12/10
Familien	20/30/22	19/13/15	18/9/11	11/5/6
Staten	69/61/58	73/85/73	67/82/71	82/82/76
6. Personlig pleje				
Individet	8/10/8	7/4/5	13/6/8	10/11/10
Familien	14/23/17	11/3/7	8/11/10	10/3/4
Staten	78/67/67	82/92/82	79/82/74	80/86/78

Note: Spørgsmålet lyder: Skal individet, familien eller staten primært være ansvarlig for hver af følgende?

Tabel 6. Ansvar for at yde hjælp og støtte til ældre personer med et behov i Indien, efter formen for hjælp/støtte og generation. Procent.

	40-49	50-59	60-69	70-79
7. Økonomisk støtte				
Individet	37	29	30	28
Familien	58	66	65	67
Staten	4	5	4	5
8. Praktisk hjælp i og omkring hjemmet				
Individet	29	27	21	16
Familien	69	73	76	68
Staten	2	<1	2	1
9. Personlig pleje				
Individet	48	45	43	42
Familien	49	54	55	57
Staten	2	1	1	1

Note: Spørgsmålet lyder: Skal individet, familien eller staten primært være ansvarlig for hver af følgende?

Familierne viser sig endnu en gang at være fundamentet i forhold til at yde støtte og hjælp til ældre personer med et behov – i hvert fald på det holdningsmæssige plan. Men hvordan ser det ud på den adfærdsmæssige plan? Yder vi også denne hjælp og støtte, som vi mener, vi burde yde? Det ser vi nærmere på i det følgende.

4.5 Hjælp og støtte på tværs af generationer i familien

Såvel i Danmark som i de andre lande i HSBCs globale studie har de fleste mennesker mindst et levende familiemedlem. Det er de færreste, der er helt uden familie. Studiet viser for Danmarks vedkommende, at mellem 78 procent (af de 40-49-årige) og 92 procent (af de 60-69-årige) har

mindst et levende barn (tabel 7). Mere end 90 procent af de 40-49-årige i Danmark har et levende forælder eller svigerforælder, mens det er tilfældet for kun 2 procent af de 70-79-årige.

Tabel 7. Andelen af generationerne med henholdsvis levende forælder/svigerforælder og levende barn, Danmark. Procent.

	40-49	50-59	60-69	70-79
Med en levende forælder eller svigerforælder	92	65	25	2
Med et levende barn	78	87	92	89

I Danmark bor højst 2 procent af de fire generationer med deres forældre, mens yderligere højst 2 procent bor i den samme bygning som deres forældre. Endvidere bor omkring 20 procent af de 40-69-årige i den samme by og inden for gå afstand af deres forældre. Således bor omkring 24 procent af de 40-69-årige (med mindst en forælder i liv) i Danmark tæt på forældrene.

Betyder tætheden en hyppig kontakt med forældrene i Danmark, givet at familien synes at være i centrum?

Omkring 6 procent af de 40-59-årige har daglig kontakt med deres mor, mens 6 procent af de 40-69-årige har daglig kontakt med deres far. Yderligere 13-27 procent af de tre yngste generationer har ifølge studiet kontakt med deres mor og/eller far mindst en gang om ugen.

Med andre ord ser vi ifølge det globale studie, at familien er i centrum i forhold til identitet og solidaritet – også i Danmark. Imidlertid ligger forventning til hjælp og støtte til ældre personer i Danmark hos staten frem for familien eller individet selv. Både det globale studie og Fremtidsstudiet 2002 viser endvidere en tæt kontakt mellem disse generationer og forældre-generationen (Leeson 2004). Men er der kun tale om uforpligtende solidaritet og holdninger? Eller er der reelt tale om praktisk solidaritet i form af hjælp og støtte i familien på tværs af

generationerne? Går hjælpen kun den ene vej, nemlig til de ældre generationer? Eller er der også eller måske snarere tale om støtte fra de ældre til de yngre generationer? I studiet har vi spurgt om respondenter har henholdsvis modtaget/givet følgende former for hjælp og støtte til en ven eller et familiemedlem (og i givet fald til/fra hvem) inden for de sidste 6 måneder:

- økonomisk støtte
- praktisk hjælp i eller omkring hjemmet (f.eks. rengøring, indkøb, madlavning)
- personlig pleje (f.eks. sygepleje, personlig hygiejne, tage tøj på/af).

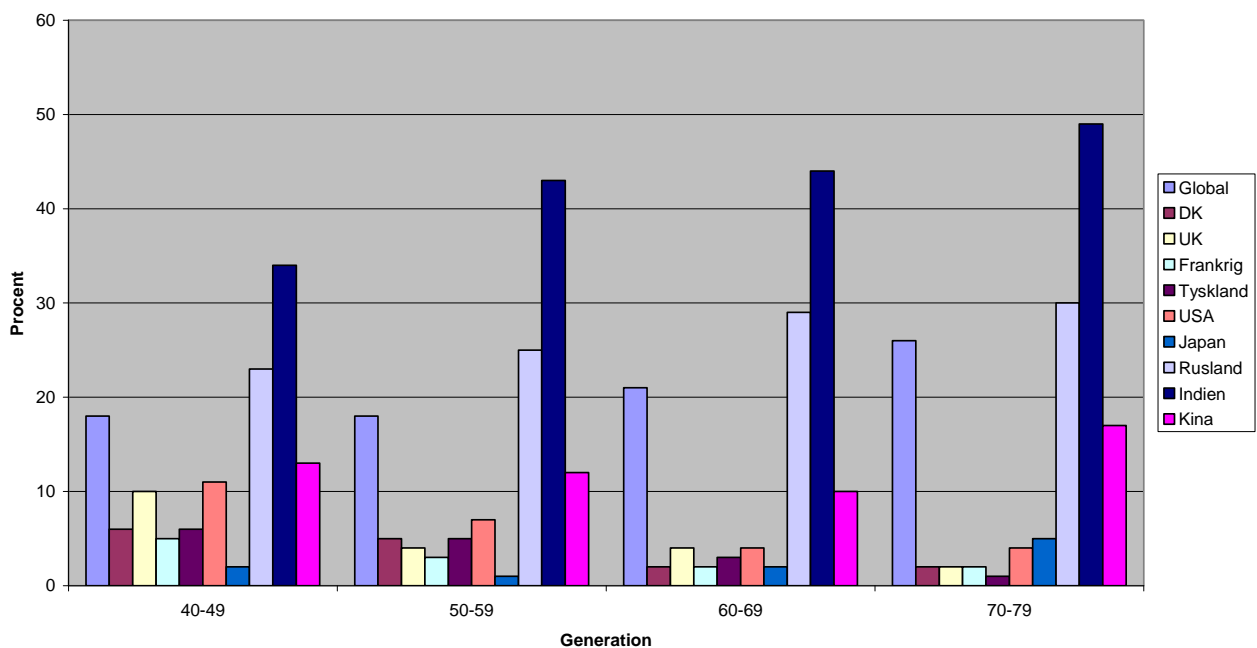
I tilfældet af praktisk hjælp og personlig pleje blev der endvidere spurgt om hyppigheden af hjælpen (fra hver dag til mindre end en gang om måneden).

I det følgende ser vi nærmere på hver af de tre typer af hjælp/støtte, og i Appendix ser vi på en dybere analyse af disse 3 former for hjælp og støtte.

4.5.1 Økonomisk støtte

Modtager: Figur 10 viser andelen, der inden for de sidste 6 måneder har modtaget økonomisk støtte fra en ven eller et familiemedlem i de ni lande.

Figur 10. Andelen der modtager økonomisk støtte fra en ven eller et familiemedlem efter generation og land

Af figuren fremgår det, at denne andel i gennemsnit ligger på mellem 18 og 26 procent (stigende med stigende alder) globalt. Andelen ligger dog væsentligt under det globale niveau i Danmark, Storbritannien (UK), Frankrig, Tyskland, og USA og i disse fem lande finder vi et modsat generationsmønster, idet andelen **falder** med stigende alder. I Japan og Kina ser vi også, at andelen der har modtaget økonomisk støtte ligger under det globale niveau. Mens der kun er en begrænset generationseffekt i Japan (hvor andelen ligger på mellem kun 1 og 5 procent), ser vi at andelen falder i Kina indtil 60-69-års alderen og derefter stiger markant i 70-79-års alderen. I blandt disse ni lande er det kun i Rusland og Indien, at andelen, der har modtaget økonomisk støtte, ligger (væsentligt) over det globale niveau, og i begge lande stiger modtagerandelen med stigende alder, fra 23 til 30 procent i Rusland, og fra 34-49 procent i Indien.

Således er der næsten halvdelen af de 70-79-årige i Indien, der inden for de sidste 6 måneder har modtaget økonomisk støtte, hvilket kan sammenlignes med kun 2 procent af de adspurgte i Danmark.

I forhold til hvem giver denne økonomiske støtte, vil vi kun se på de to ældste generationer og kun i Kina, Indien og Rusland, hvor tallene er store nok.

I Kina, hvor 10 procent af de 60-69-årige inden for de sidste 6 måneder har modtaget økonomisk støtte, har 36 procent af disse modtaget støtten fra et af deres børn og 36 procent fra et andet familiemedlem (ikke et barnebarn, ikke ens ægtefælle/partner, ikke et barn). Blandt de 17 procent af de 70-79-årige i Kina, der har modtaget økonomisk støtte, har 71 procent modtaget støtten fra et barn, og 24 procent fra et andet familiemedlem.

I Indien, hvor 44 procent af de 60-69-årige inden for de sidste 6 måneder har modtaget økonomisk støtte, har 65 procent af disse modtaget støtten fra et af deres børn, 12 procent fra et barnebarn og 12 procent fra et andet familiemedlem (ikke et barnebarn, ikke ens ægtefælle/partner, ikke et barn). Blandt de 49 procent af de 70-79-årige i Indien, der har modtaget økonomisk støtte, har 74 procent modtaget støtten fra et barn, 11 procent fra et barnebarn og 15 procent fra et andet familiemedlem.

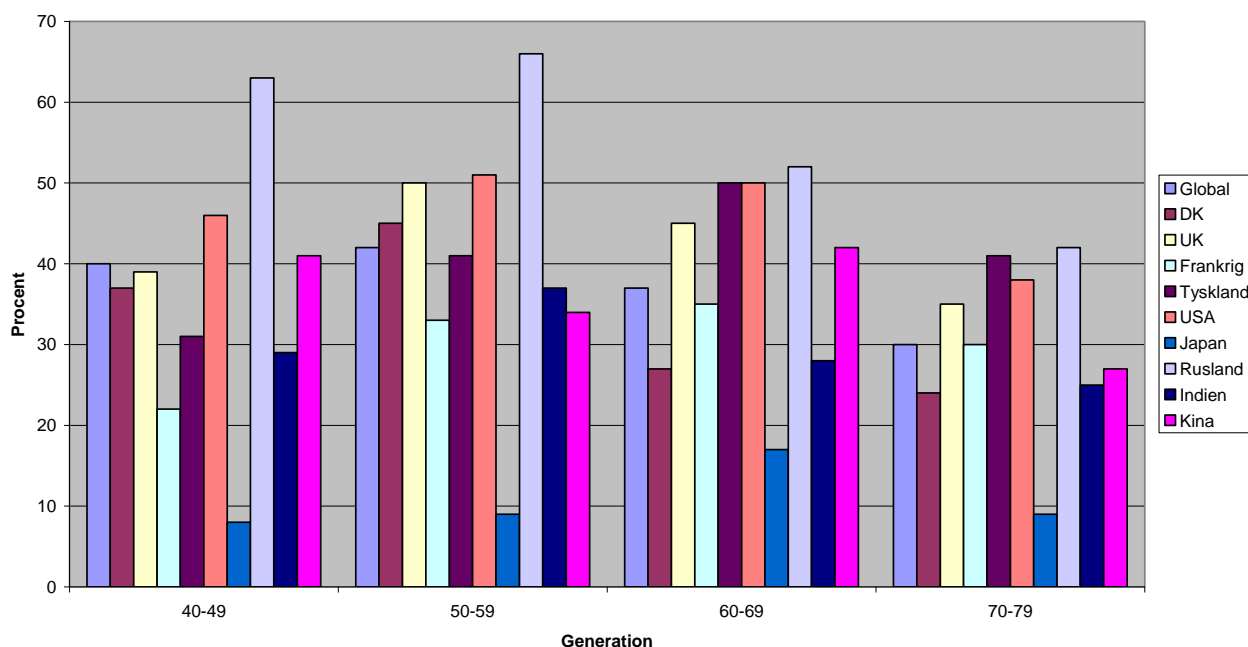
I Rusland, hvor 29 procent af de 60-69-årige inden for de sidste 6 måneder har modtaget økonomisk støtte, har 82 procent af disse modtaget støtten fra et af deres børn og 13 procent fra et andet

familiemedlem (ikke et barnebarn, ikke ens ægtefælle/partner, ikke et barn). Blandt de 30 procent af de 70-79-årige i Rusland, der har modtaget økonomisk støtte, har 78 procent modtaget støtten fra et barn, 5 procent fra et barnebarn og 11 procent fra et andet familiemedlem.

Med andre ord kommer den økonomiske støtte i disse lande primært fra børn, men det er interessant at bemærke støtten fra børnebørn i Indien og til dels i Rusland til de to ældste generationer.

Giver: Figur 11 viser andelen, der inden for de sidste 6 måneder har givet økonomisk støtte til en ven eller et familiemedlem i de ni lande.

Figur 11. Andelen der giver økonomisk støtte til en ven eller et familiemedlem efter generation og land

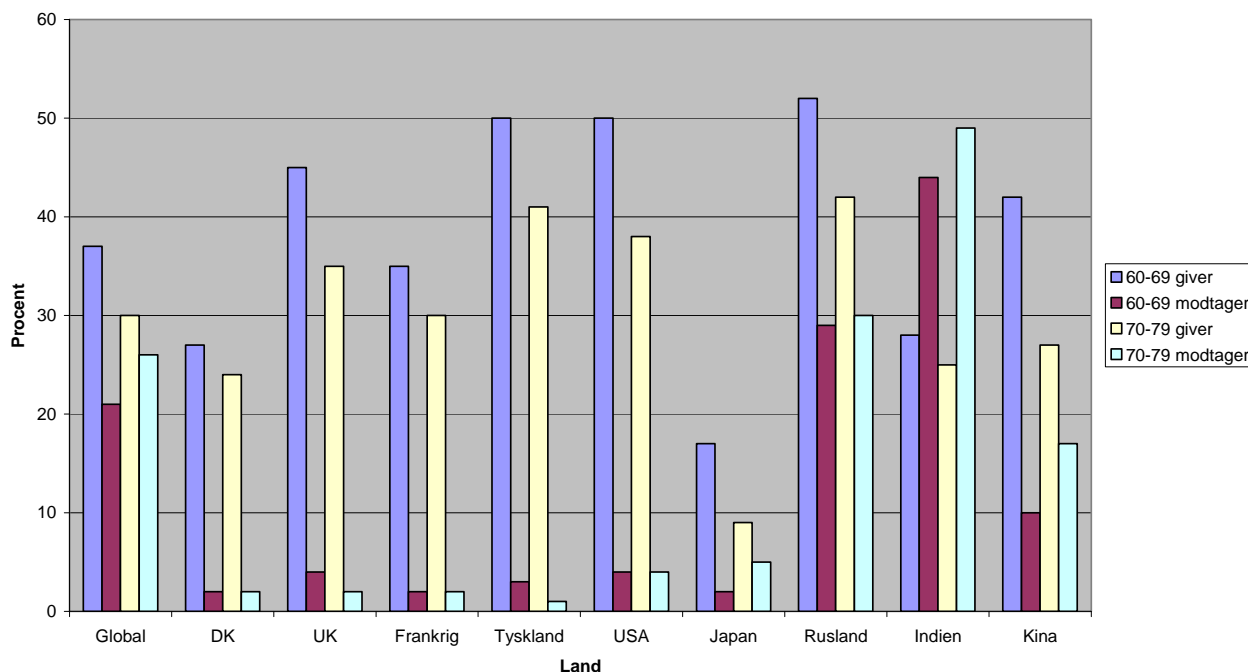

Sammenligner vi at give og at modtage økonomisk støtte bemærker vi straks, at **giverandelene** i hver generation i syv af de i alt ni lande **er dramatisk højere end modtagerandelene** – undtagelserne er Japan, hvor der er en mere moderat større giverandel, og Indien, hvor giverandelene er mindre end modtagerandelene. Dette fremgår for de to ældste generationer af figur 11a.

Det er under alle omstændigheder bemærkelsesværdigt, at der blandt de to ældste generationer (også i Indien, men ikke i Japan) er relativt store andele (mellem 24 og 52 procent), der inden for de sidste 6 måneder har givet økonomisk støtte til en ven eller et familiemedlem. Specielt i Rusland er

der store giverandele (mellem 42 og 66 procent). I fem af de ni lande (undtagelserne er Frankrig, Tyskland, Japan og Kina) falder giverandel med stigende alder fra 50-års alderen.

Figur 11a. Andele af giver og modtager af økonomisk støtte i de to ældste generationer efter land

I Danmark ligger giverandelene **under** det globale niveau i alle generationer undtagen den 50-59-årige generation, og i de to ældste generationer ligger giverandelene i Japan som de eneste under niveauet i Danmark.

Det er næppe overraskende, at den økonomiske støtte fra de to ældste generationer primært går til deres børn i Danmark – blandt giverne (henholdsvis 27 og 24 procent af de 60-69-årige og de 70-79-årige) i de to ældste generationer er der 69 procent af de 60-69-årige og 55 procent af de 70-79-årige, der har givet til deres børn. Endvidere er der 29 procent af giverne blandt de 70-79-årige og 6 procent blandt de 60-69-årige, der har givet til deres børnebørn.

I forhold til hvem de to ældste generationer giver denne økonomiske støtte til, er det i seks lande ud over Danmark (Japan og Kina er undtagelserne) primært til børnene men med en relativt store andel, der giver til børnebørn. I Kina og Japan går støtten primært ikke til et barn, ikke til et barnebarn og heller ikke til ægtefællen, men til et andet familiemedlem.

Således i Kina, hvor 42 procent af de 60-69-årige inden for de sidste 6 måneder har givet økonomisk støtte, har kun 14 procent af disse givet støtten til et af deres børn og 15 procent til et barnebarn, men 68 procent har givet støtten til et andet familiemedlem (ikke et barnebarn, ikke ens ægtefælle/partner, ikke et barn). Blandt de 27 procent af de 70-79-årige i Kina, der har givet økonomisk støtte, har 24 procent givet støtten til et barn, 16 procent til et barnebarn og 58 procent til et andet familiemedlem.

Og ligeledes i Japan, hvor 17 procent af de 60-69-årige inden for de sidste 6 måneder har givet økonomisk støtte, har kun 26 procent af disse givet støtten til et af deres børn og 7 procent til et barnebarn, men 62 procent har givet støtten til et andet familiemedlem (ikke et barnebarn, ikke ens ægtefælle/partner, ikke et barn). Blandt de kun 9 procent af de 70-79-årige i Japan, der har givet økonomisk støtte, har kun 22 procent givet støtten til et barn, 13 procent til et barnebarn og 30 procent til et andet familiemedlem.

Som nævnt har de fem andre lande et mønster, der ligner det i Danmark, dog med lavere andele i Rusland, der har givet til et af deres børn. Selv i Indien, hvor giverandelene godt nok er noget lavere end i Danmark, observerer vi barn-barnebarn konstellation.

Således er der i Rusland, hvor 52 procent af de 60-69-årige inden for de sidste 6 måneder har givet økonomisk støtte, 39 procent af disse, der har givet støtten til et af deres børn og 12 procent til et barnebarn. Blandt de 42 procent af de 70-79-årige i Rusland, der har givet økonomisk støtte, har 41 procent givet støtten til et barn og 24 procent til et barnebarn.

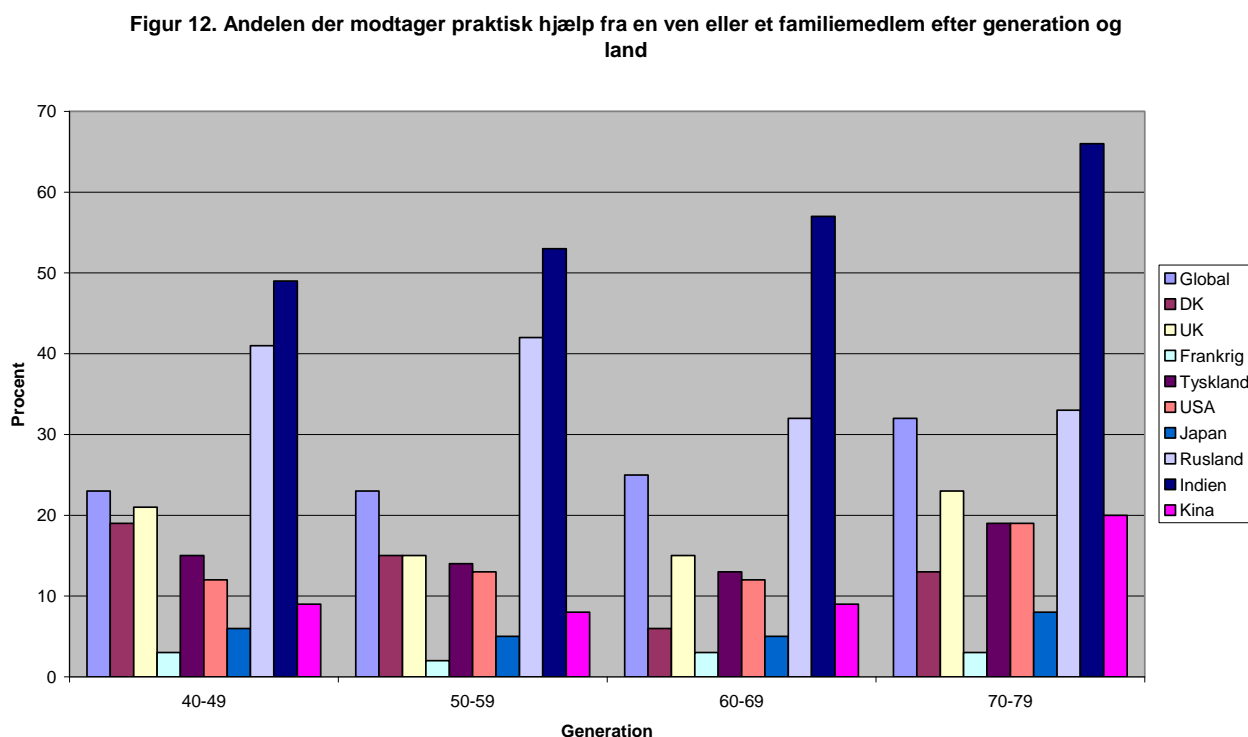
I Frankrig, hvor 35 procent af de 60-69-årige inden for de sidste 6 måneder har givet økonomisk støtte, har 76 procent af disse givet støtten til et af deres børn og 8 procent til et barnebarn. Blandt de 30 procent af de 70-79-årige i Frankrig, der har givet økonomisk støtte, har 53 procent givet støtten til et barn og 20 procent til et barnebarn. I Tyskland er tallene nogenlunde det samme som i Frankrig. Her er der 50 procent af de 60-69-årige, der inden for de sidste 6 måneder har givet økonomisk støtte, og blandt disse har 67 procent givet støtten til et af deres børn og 5 procent til et barnebarn, mens der blandt de 41 procent af de 70-79-årige i Tyskland, der har givet økonomisk støtte, er 54 procent, der har givet støtten til et barn og 26 procent til et barnebarn. Det samme observerer vi i Storbritannien. Her er der 45 procent af de 60-69-årige, der inden for de sidste 6

måneder har givet økonomisk støtte, og blandt disse har 66 procent givet støtten til et af deres børn og 6 procent til et barnebarn, mens der blandt de 35 procent af de 70-79-årige, der har givet økonomisk støtte, er 51 procent, der har givet støtten til et barn og 37 procent til et barnebarn. I USA er der 50 procent af de 60-69-årige, der inden for de sidste 6 måneder har givet økonomisk støtte, og blandt disse har 52 procent givet støtten til et af deres børn og 14 procent til et barnebarn, mens der blandt de 38 procent af de 70-79-årige, der har givet økonomisk støtte, er 55 procent, der har givet støtten til et barn og 28 procent til et barnebarn. Og til sidst er der i Indien 28 procent af de 60-69-årige, der inden for de sidste 6 måneder har givet økonomisk støtte, og blandt disse har 53 procent givet støtten til et af deres børn og 4 procent til et barnebarn, mens der blandt de 25 procent af de 70-79-årige, der har givet økonomisk støtte, er 60 procent, der har givet støtten til et barn og 8 procent til et barnebarn.

Lad os på samme måde se på praktisk hjælp til/fra en ven eller et familiemedlem inden for de sidste 6 måneder. Her kan vi endvidere se på hyppigheden af hjælpen.

4.5.2 Praktisk hjælp

Modtager: Figur 12 viser andelen, der inden for de sidste 6 måneder har modtaget praktisk hjælp fra en ven eller et familiemedlem i de ni lande.

Af figuren fremgår det, at denne andel ligger på mellem 23 og 32 procent (stigende med stigende alder) globalt. Andelen ligger dog under det globale niveau i alle ni lande undtagen Rusland og Indien, men i disse syv lande finder vi gennemgående også som på det globale niveau en tendens til, at modtagerandelen stiger med stigende alder. I Japan og Frankrig ser vi endvidere, at modtagerandelene ligger langt under det globale niveau (mindre end 10 procent i alle fire generationer). I blandt disse ni lande er det altså kun i Rusland og Indien, at andelen, der har modtaget praktisk hjælp, ligger (endda væsentligt) over det globale niveau. Modtagerandelen falder med stigende alder, fra 41-42 til 32-33 procent i Rusland, mens den stiger med stigende alder fra 49 til 66 procent i Indien.

Således er der to tredjedele af de 70-79-årige i Indien, der inden for de sidste 6 måneder har modtaget praktisk hjælp, hvilket kan sammenlignes med kun 13 procent af de adspurgte i Danmark og kun 3 procent i Frankrig.

I forhold til hyppigheden af denne hjælp og i forhold til hvem giver den, vil vi kun se på de to ældste generationer og kun i de lande, hvor tallene er store nok.

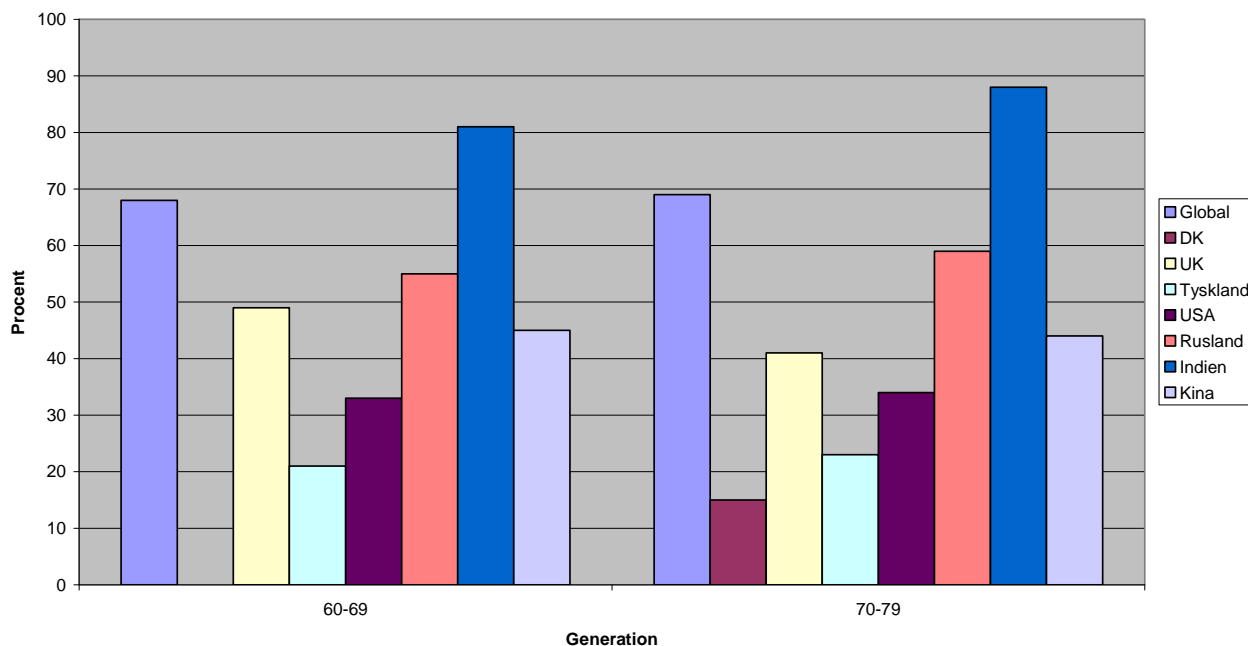
Figur 13 viser for dem i de to ældste generationer, der har modtaget praktisk hjælp, andelen, der har modtaget hjælpen dagligt eller mere end en gang om ugen.

I Indien og Rusland, hvor modtagerandelene er højeste, finder vi også de største andele, der har modtaget praktisk hjælp mere end en gang om ugen. I Indien er det 80-90 procent af dem, der har modtaget praktisk hjælp, der har modtaget den mere end en gang om ugen (og faktisk er det 70-80 procent, der har modtaget hjælpen dagligt). Her skal det bemærkes, at omkring 50 procent af de yngre generationer angiver, at de bor sammen med deres forældre/svigerforældre, og det er derfor sandsynligt, at en stor del af de ældste generationer i Indien, der så hyppigt har modtaget praktisk hjælp, bor sammen med deres børn.

I Rusland er de tilsvarende andele 55-59 procent, der har modtaget hjælpen mere end en gang om ugen. Også i Storbritannien og Kina, hvor modtagerandelene i de to ældste generationer er noget lavere (nemlig 15-23 procent i Storbritannien og 9-20 procent i Kina), er der relativt store andele, der modtager hjælpen mere end en gang om ugen (med 28 procent af de 70-79-årige og 35-36

procent af de 60-69-årige, der har modtaget hjælpen dagligt). Blandt de 70-79-årige i Danmark, som inden for de sidste 6 måneder har modtaget praktisk hjælp, har 6 procent modtaget hjælpen hver dag og 9 procent mere end en gang om ugen (men ikke dagligt).

Figur 13. Modtagere af praktisk hjælp: andelen der har modtaget hjælpen dagligt eller mere end en gang om ugen efter land for de to ældste generationer

Hvor kommer denne praktiske hjælp fra?

Globalt kommer den praktiske hjælp til de to ældste generationer i studiet primært fra deres børn (55-59 procent).

I Danmark, hvor 13 procent af de 70-79-årige inden for de sidste 6 måneder har modtaget praktisk hjælp, har 33 procent af disse modtaget hjælpen fra et af deres børn, 15 procent fra deres børnebørn og 15 procent fra et andet familiemedlem (ikke et barnebarn, ikke ens ægtefælle/partner, ikke et barn). Disse tal kan sammenlignes (dog ikke direkte) med tal fra Fremtidsstudiet 2002 for de 65-69-årige og 75-79-årige. Der viste det sig, at omkring 40 procent af de 75-79-årige havde modtaget hjælp fra børn/svigerbørn, omkring 20 procent fra deres børnebørn og omkring 18 procent fra et andet familiemedlem.

I Tyskland, hvor 13 procent af de 60-69-årige inden for de sidste 6 måneder har modtaget praktisk hjælp, har 54 procent af disse modtaget hjælpen fra deres børn, 3 procent fra deres børnebørn og 18 procent fra et andet familiemedlem (ikke et barnebarn, ikke ens ægtefælle/partner, ikke et barn). Blandt de 19 procent af de 70-79-årige i Tyskland, der har modtaget praktisk hjælp, har 34 procent modtaget hjælpen fra et barn, 9 procent fra et barnebarn og 15 procent fra et andet familiemedlem.

I USA, hvor 12 procent af de 60-69-årige inden for de sidste 6 måneder har modtaget praktisk hjælp, har 40 procent af disse modtaget hjælpen fra et af deres børn, 23 procent fra et barnebarn og 30 procent fra et andet familiemedlem (ikke et barnebarn, ikke ens ægtefælle/partner, ikke et barn). Blandt de 19 procent af de 70-79-årige i USA, der har modtaget praktisk hjælp, har 63 procent modtaget hjælpen fra et barn, 8 procent fra et barnebarn og 16 procent fra et andet familiemedlem.

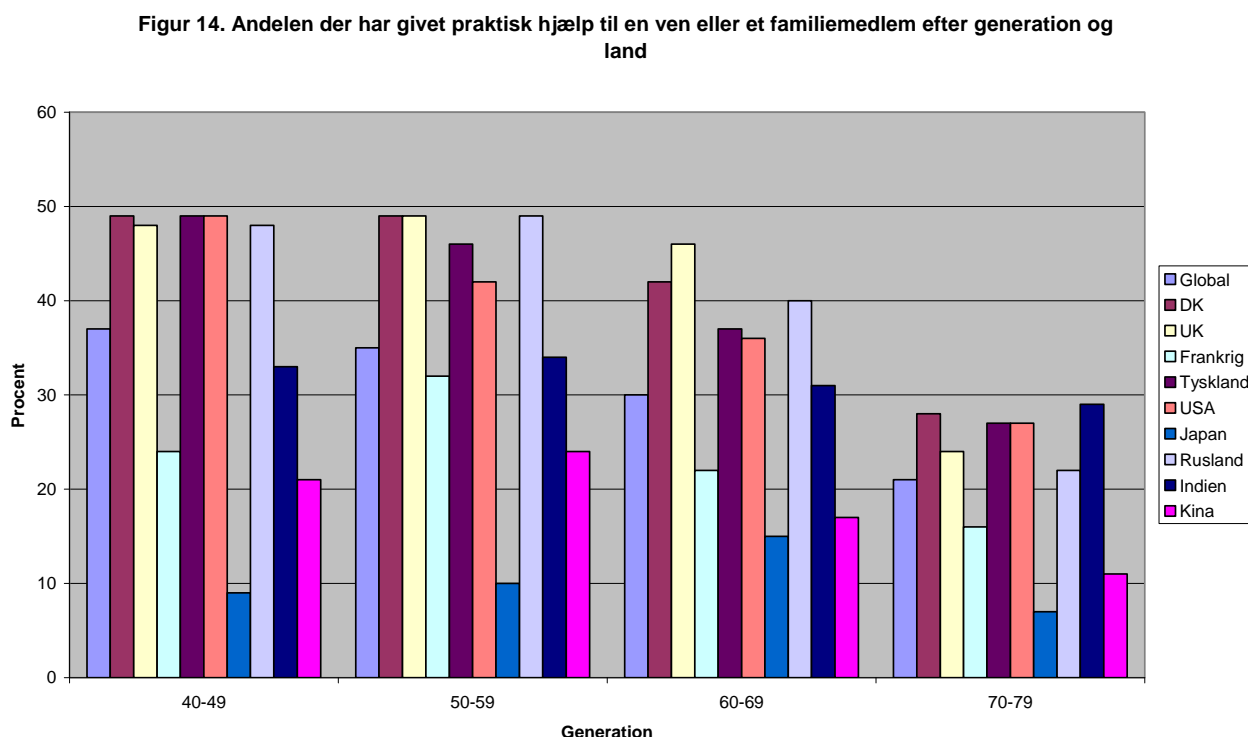
I Kina, hvor 9 procent af de 60-69-årige inden for de sidste 6 måneder har modtaget praktisk hjælp, har 45 procent af disse modtaget hjælpen fra et af deres børn og 41 procent fra et andet familiemedlem (ikke et barnebarn, ikke ens ægtefælle/partner, ikke et barn). Blandt de 20 procent af de 70-79-årige i Kina, der har modtaget hjælpen, har 64 procent modtaget hjælpen fra et barn, og 20 procent fra et andet familiemedlem.

I Indien, hvor 57 procent af de 60-69-årige inden for de sidste 6 måneder har modtaget praktisk hjælp, har 48 procent af disse modtaget hjælpen fra et af deres børn, 8 procent fra et barnebarn og 19 procent fra et andet familiemedlem (ikke et barnebarn, ikke ens ægtefælle/partner, ikke et barn). Blandt de 66 procent af de 70-79-årige i Indien, der har modtaget praktisk hjælp, har 46 procent modtaget hjælpen fra et barn, 9 procent fra et barnebarn og 23 procent fra et andet familiemedlem.

I Rusland, hvor 32 procent af de 60-69-årige inden for de sidste 6 måneder har modtaget praktisk hjælp, har 67 procent af disse modtaget hjælpen fra et af deres børn, 7 procent fra et barnebarn og 16 procent fra et andet familiemedlem (ikke et barnebarn, ikke ens ægtefælle/partner, ikke et barn). Blandt de 33 procent af de 70-79-årige i Rusland, der har modtaget den form for hjælp, har 59 procent modtaget hjælpen fra et barn, 11 procent fra et barnebarn og 17 procent fra et andet familiemedlem.

Med andre ord kommer den praktiske hjælp i disse lande primært fra børn, men det er interessant at bemærke støtten fra børnebørn og andre familiemedlemmer til de to ældste generationer i de fleste lande. Hertil skal siges, at i Indien og Storbritannien især er der store andele, der har modtaget praktisk hjælp, som har modtaget den fra deres ægtefælle – omkring 30 procent i Storbritannien og 60 procent i Indien.

Yder: Figur 14 viser andelen, der inden for de sidste 6 måneder har ydet praktisk hjælp til en ven eller et familiemedlem i de ni lande.

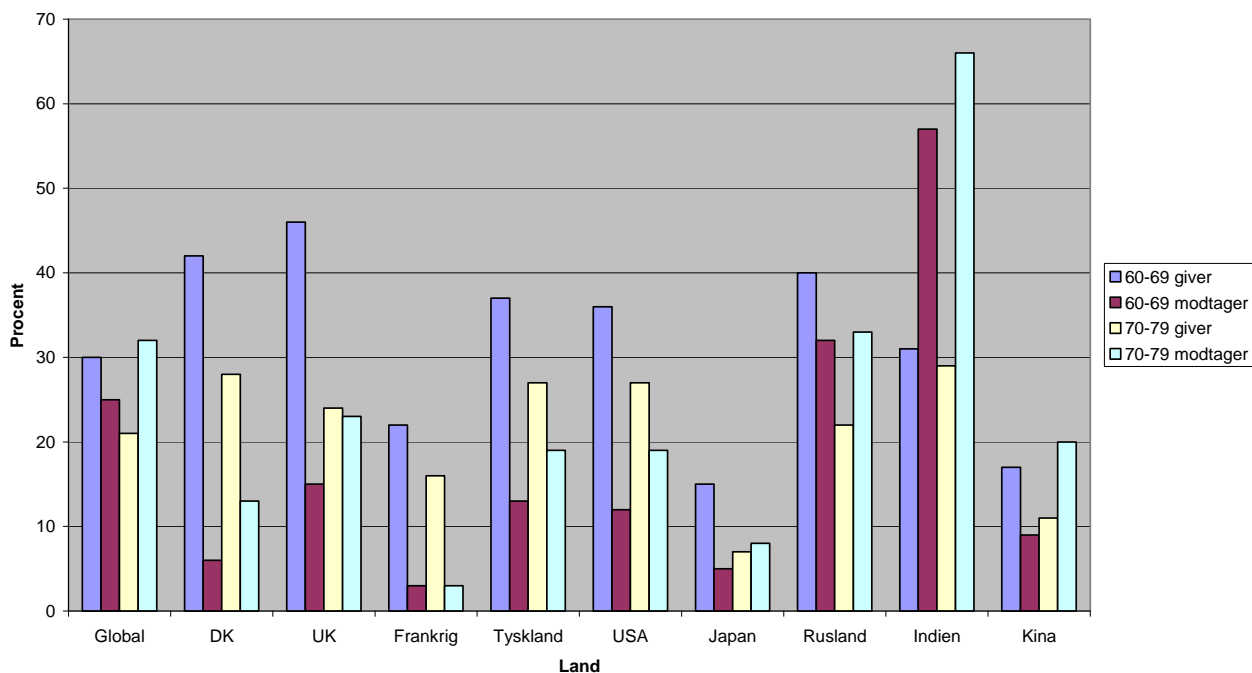

Sammenligner vi at yde og at modtage praktisk hjælp bemærker vi straks, at **yderandelene** generelt **er markant højere end modtagerandelene** – undtagelserne er den ældste generation i Japan, alle fire generationer i Indien, og den ældste generation i Rusland. Dette fremgår af figur 14a for de to ældste generationer.

Vi kan se af figur 14a, at andelen af de to ældste generationer, der yder praktisk hjælp, i nogle af landene er markant større end andelen, der modtager den form for hjælp. Dette gælder specielt for Danmark (henholdsvis 42 og 6 procent hos de 60-69-årige, og 28 og 13 procent hos de 70-79-årige), men også hos de 60-69-årige i Storbritannien, og hos begge generationer i Frankrig, Tyskland og USA.

Indien er en mærkbar undtagelse, idet andelen i begge generationer, der modtager, er dramatisk større end andelen, der yder denne form for hjælp, hvilket vi også kunne konstatere i forhold til økonomisk støtte.

Figur 14a. Andele giver og modtager af praktisk hjælp for de to ældste generationer efter land

Under alle omstændigheder er der blandt de to ældste generationer (også i Indien, men i mindre grad i Japan, Kina og Frankrig) relativt store andele (op til 46 procent af de 60-69-årige og op til 46 procent af de 70-79-årige), der inden for de sidste 6 måneder har ydet praktisk hjælp til en ven eller et familiemedlem.

Ser vi på de to yngre generationer er der specielt store yderandele i Danmark (49 procent), Storbritannien (48-49 procent), Tyskland (46-49 procent), USA (42-49 procent), og Rusland (48-49 procent), mens der i de andre lande er yderandele i de to yngre generationer på mellem 21 og 32 procent.

Japan skiller sig ud fra de otte andre lande ved at have meget lave yderandele – og i øvrigt også modtagerandele.

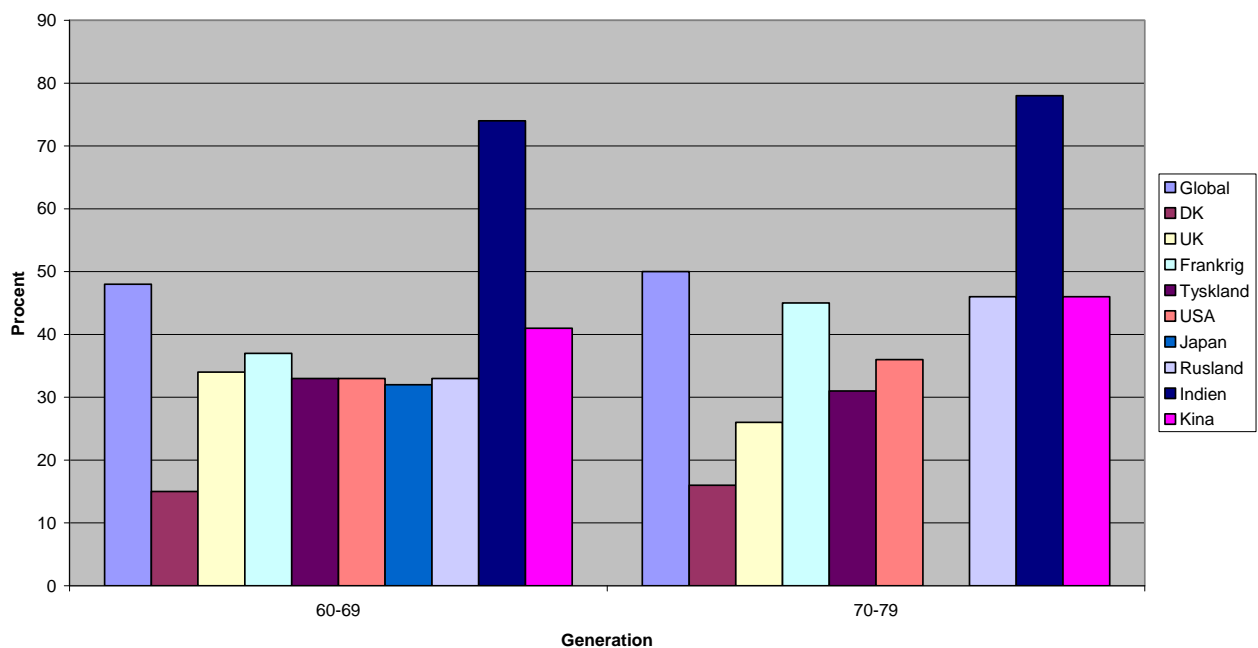
Yderandelene falder med stigende alder, men som beskrevet oven for forbliver andelene i de ældste generationer relativt høje i de fleste lande.

I Danmark, Storbritannien, Tyskland, USA og Rusland ligger yderandelene **over** det globale niveau i alle generationer, og i Indien ligger de over det globale niveau i de to ældste generationer. Blandt disse ni lande har Danmark nogle af de højeste yderandele i forhold til praktisk hjælp.

I forhold til hyppigheden af denne hjælp og i forhold til hvem den gives til, vil vi kun se på de to ældste generationer og kun i de lande, hvor tallene er store nok.

Figur 15 viser for dem i de to ældste generationer, der har ydet praktisk hjælp, andelen, der har ydet hjælpen dagligt eller mere end en gang om ugen.

Figur 15. Givere af praktisk hjælp: andelen der giver dagligt eller mere end en gang om ugen efter land i de to ældste generationer

Som det fremgår af figur 15 skiller Danmark og Indien sig ud fra de andre syv lande. Danmark fordi vi her finder de laveste andele af dem, der har ydet praktisk hjælp, der har gjort det dagligt eller mere end en gang om ugen (15-16 procent). Og Indien fordi vi her de højeste andele (74-78 procent). Ellers er der blandt de 60-69-årige, der har ydet praktisk hjælp, nogenlunde lige store

andele, der har gjort det dagligt eller mere end en gang om ugen (32-41 procent), mens der blandt de 70-79-årige er noget mere variation, fra 26 procent i Storbritannien til 46 procent i Rusland og Kina, der har ydet hjælpen dagligt eller mere end en gang om ugen.

I Indien findes de største andele, der har ydet praktisk hjælp dagligt eller mere end en gang om ugen, nemlig 74-78 procent af dem, der har ydet praktisk hjælp (og faktisk er det 55-71 procent, der har ydet hjælpen dagligt, højst blandt de ældste). Hjælpen går fortrinsvis fra disse to ældste generationer i Indien til deres ægtefælle (71 procent af de 60-69-årige og 56 procent af de 70-79-årige). Således ser vi samlet i Indien, at ældre ægtepar i høj grad klarer sig selv med hjælp fra deres nærmeste familiemedlemmer.

Den praktisk hjælp i Danmark fra de to ældste generationer primært går til deres børn – blandt yderne (henholdsvis 42 og 28 procent af de 60-69-årige og de 70-79-årige) i de to ældste generationer er der 51 procent af de 60-69-årige og 36 procent af de 70-79-årige, der har ydet til deres børn. Endvidere er der 6 procent af yderne blandt de 70-79-årige og 8 procent blandt de 60-69-årige, der har ydet til deres børnebørn, mens 18 procent af de 70-79-årige og 27 procent af de 60-69-årige har ydet til et andet familiemedlem (ikke et af deres børn eller børnebørn eller ægtefæller) – søskende eller forældrene? Disse tal fra det globale studie kan sammenlignes med tallene fra Fremtidsstudiet 2002. Her viste det sig, at omkring 40 procent af de 75-79-årige og omkring 50 procent af de 65-69-årige havde ydet hjælp til deres børn inden for det seneste år, og omkring 25 procent af de 75-79-årige og af de 65-69-årige havde ydet hjælp til et andet familiemedlem.

Også i Tyskland og Rusland går den praktiske hjælp fra de to ældste generationer primært til deres børn, men i de andre lande går det til *andre familiemedlemmer* eller til ægtefællen i Indien som det eneste land.

I Kina, hvor kun 17 procent af de 60-69-årige inden for de sidste 6 måneder har ydet praktisk hjælp, har 31 procent af disse ydet hjælpen til et af deres børn og 10 procent til et barnebarn, men 48 procent har ydet hjælpen til et andet familiemedlem (ikke et barnebarn, ikke ens ægtefælle/partner, ikke et barn). Blandt de kun 11 procent af de 70-79-årige i Kina, der har ydet praktisk hjælp, har 25

procent hjulpet et af deres børn, 216 procent et af deres børnebørn og 39 procent et andet familiemedlem.

Og i Japan, hvor 15 procent af de 60-69-årige inden for de sidste 6 måneder har ydet praktisk hjælp, har kun 19 procent af disse hjulpet et af deres børn og 5 procent et af deres børnebørn, men 65 procent har hjulpet et andet familiemedlem (ikke et barnebarn, ikke ens ægtefælle/partner, ikke et barn).

I Rusland, hvor 40 procent af de 60-69-årige inden for de sidste 6 måneder har ydet praktisk hjælp, har 30 procent af disse hjulpet et af deres børn, 7 procent et barnebarn, og 32 procent et andet familiemedlem. Blandt de 22 procent af de 70-79-årige i Rusland, der har ydet praktisk hjælp, har 43 procent hjulpet et barn, 6 procent til et barnebarn, og 26 procent et andet familiemedlem.

I Frankrig, hvor 22 procent af de 60-69-årige inden for de sidste 6 måneder har ydet praktisk hjælp, har 18 procent af disse hjulpet et af deres børn, 7 procent et barnebarn og 45 procent et andet familiemedlem. Blandt de 16 procent af de 70-79-årige i Frankrig, der har ydet praktisk hjælp, har 23 procent hjulpet et barn, 5 procent et barnebarn, og 35 procent et andet familiemedlem. I Tyskland er der 37 procent af de 60-69-årige, der inden for de sidste 6 måneder har ydet praktisk hjælp, og blandt disse har 35 procent hjulpet et af deres børn, 7 procent et barnebarn, og 31 procent et andet familiemedlem, mens der blandt de 27 procent af de 70-79-årige i Tyskland, der har ydet praktisk hjælp, er 31 procent, der har hjulpet et barn, 16 procent et barnebarn, og 18 procent et andet familiemedlem. I Storbritannien er der 46 procent af de 60-69-årige, der inden for de sidste 6 måneder har ydet praktisk hjælp, og blandt disse har 36 procent hjulpet et af deres børn, 6 procent et barnebarn, 10 procent deres ægtefælle og 35 procent et andet familiemedlem, mens der blandt de 24 procent af de 70-79-årige, der har ydet praktisk hjælp, er 28 procent, der har hjulpet et barn, 7 procent et barnebarn, 11 procent deres ægtefælle og 33 procent et andet familiemedlem. I USA er der 36 procent af de 60-69-årige, der inden for de sidste 6 måneder har ydet praktisk hjælp, og blandt disse har 27 procent hjulpet et af deres børn, 11 procent et barnebarn, og 44 procent et andet familiemedlem, mens der blandt de 27 procent af de 70-79-årige, der har ydet praktisk hjælp, er 37 procent, der har hjulpet et barn, 15 procent et barnebarn, og 26 procent et andet familiemedlem. Til sidst er der i Indien 31 procent af de 60-69-årige, der inden for de sidste 6 måneder har ydet praktisk hjælp, og blandt disse har 36 procent hjulpet et af deres børn, 18 procent et barnebarn, 71 procent

deres ægtefælle og 13 procent et andet familiemedlem, mens der blandt de 29 procent af de 70-79-årige, der har ydet praktisk hjælp, er 29 procent, der har hjulpet et barn, 12 procent et barnebarn, 56 procent deres ægtefælle, og 8 procent et andet familiemedlem.

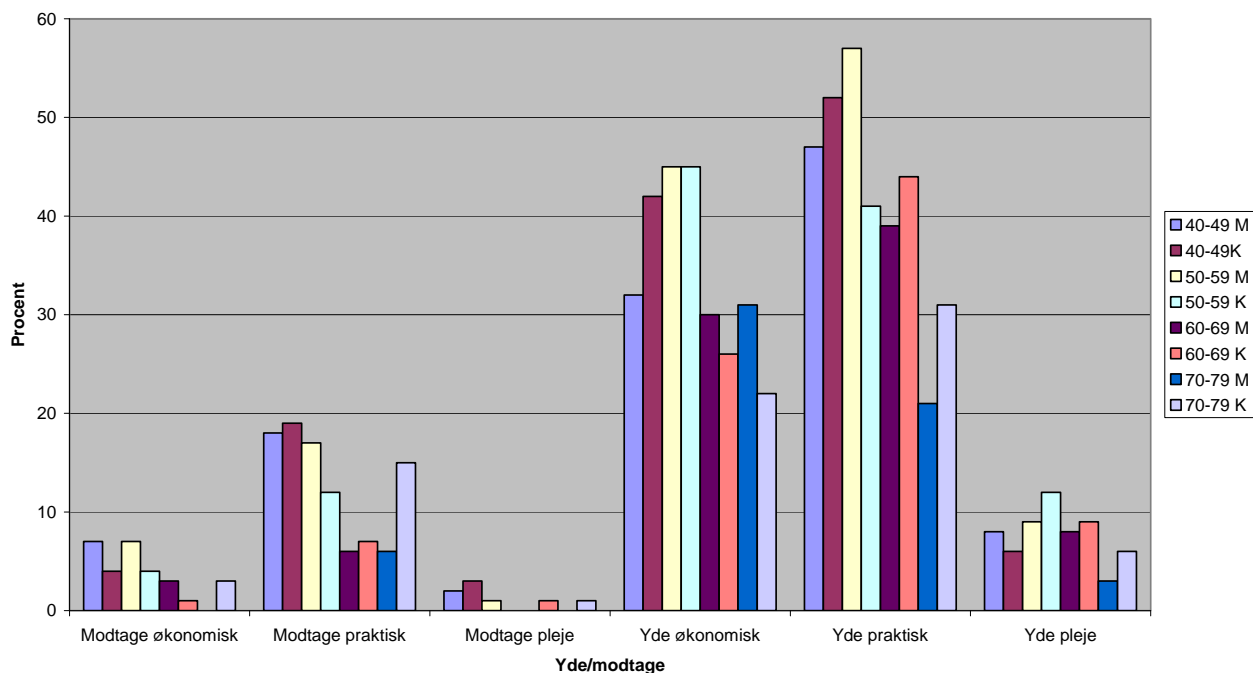
Praktisk hjælp ydes bredere i familien – på tværs af generationer – end økonomisk støtte i flere af landene.

Og det er bemærkelsesværdigt, at større andele af de 60-79-årige yder end modtager både den ene og den anden form for hjælp i de fleste af disse lande.

Figur 15a illustrerer kønsforskelle med hensyn til at yde/modtage økonomisk støtte, praktisk hjælp eller personlig pleje til en ven eller et familiemedlem efter generation i Danmark.

I Danmark er andelen, der modtager økonomisk støtte eller personlig pleje fra en ven eller et familiemedlem ret små. Derfor ser vi kun på modtagelse af praktisk hjælp, når vi betragter kønsforskelle med hensyn til modtagelse. Og vi finder, at større andele af kvinder modtager den form for støtte – undtagelsen er hos de 50-59-årige.

Figur 15a. Andele der yder/modtager visse former for hjælp/støtte efter generation og køn. Danmark.

I forhold til at yde disse former for hjælp/støtte kan vi se, at med enkelte undtagelser, er der større andele af kvinder, der yder. Undtagelserne gælder de to ældste generationer og økonomisk støtte, de 50-59-årige og praktisk hjælp, og de 40-49-årige og personlig pleje.

4.5.3 Personlig pleje

I Danmark og flere af de andre otte lande er andelen, der inden for de sidste 6 måneder har givet/modtaget personlig pleje til/fra en ven eller et familiemedlem, ret begrænset. For eksempel i Danmark har 10 procent af de 50-59-årige og 8 procent af de 60-69-årige giver personlig pleje. Blandt disse har 27 procent af de 50-59-årige og 14 procent af de 60-69-årige gjort det dagligt eller mere end en gang om ugen, og plejen er givet primært af begge generationer til *et andet familiemedlem* (ikke et af deres børn, ikke et af deres børnebørn og ikke til deres ægtefælle/partner), hvilket må være en af deres søskende eller en af deres forældre/svigerforældre. Endvidere har højst 1 procent af generationerne i Danmark inden for de sidste 6 måneder modtaget personlig pleje fra en ven eller et familiemedlem.

I lyset af disse data-begrænsninger er der ikke analyseret videre på dette tema.

Overordnet ser vi, at familien viser sig ikke kun i teori men også i praksis at være fundamentet i forhold til at yde støtte og hjælp inden for familien og på tværs af generationerne. Familiens praktiske engagement afhænger af den offentlige sektors indsats, men selv i Danmark er familien i centrum. Og de ældre generationer er ikke kun modtagere – de giver! De ældre generationer synes at være centralt placeret i forhold til at yde økonomisk og praktisk hjælp til andre i familien.

4.6 Bidraget i det nære samfund – frivilligt arbejde

Vi har i de foregående afsnit belyst specielt de to ældste generationers bidrag til familien i form af både økonomiske overførsler og praktisk hjælp mellem familiemedlemmer og på tværs af generationerne i familien, og i de fleste af de lande, finder vi, at større andele af disse generationer yder end modtager disse former for overførelser. Og i Storbritannien – bare for at illustrere værdien af dette bidrag – skønnes det, at værdien af familiestøtte og familiepleje fra personer på 60 år og derover er på mellem £11 mia. og £50 mia., afhængig af den måde, dette bidrags økonomiske værdi skønnes (Leeson & Harper 2007).

Men det er ikke alene inden for familiens trygge rammer, at de ældre generationer bidrager. De er også aktive i deres nære samfund med et omfattende og værdifuldt frivilligt arbejde. Det er omfanget af frivilligt arbejde, der måske stærkere end noget andet belyser et individs sociale engagement i deres nære samfund – udover deres bidrag i familien og på arbejdspladserne. Den såkaldte *tredje sektor* er i visse økonomier en vigtig partner i velfærdsarbejdet i forhold til de svageste og marginaliserede grupper i samfundet. I andre økonomier – veludviklede velfærdsregimer som det danske – virker frivilligt arbejde som et seriøst koncept ved første blik som noget af en paradoks. Og i endnu andre transitionsøkonomier er frivilligt arbejde nærmest en luksus, som der ikke er overskud til i dagligdagens kamp for overlevelse, og i netop disse økonomier mangler der infrastrukturen til at organisere og formidle frivilligt arbejde. Her er konceptet om frivilligt arbejde, som vi definerer det i Danmark, et helt ukendt fænomen.

I visse økonomier – Storbritannien, for eksempel – vil man måske argumentere for, at velfærdssystemet **ikke** vil kunne imødekomme de svagestes behov for hjælp og støtte uden den enorme frivillige indsats, der for de to ældste generationer i det globale studies vedkommende alene bliver til omkring 18 millioner timer hver uge – et bidrag til samfundsøkonomien på mere end £4 mia. om året fra disse to generationer.

I andre økonomier – Danmark, for eksempel – vil man måske argumentere, at det er netop den omfattende og veludviklede velfærdsservice, der frigør individerne fra *at blive nødt til* til *at ville gerne*. Og som vi har set i kapitel 3, er de to ældste generationer i studiet i stand til at bidrage, idet de har et godt helbred og de er i kontrol af deres liv. Og mange føler åbenbart, at tiden efter de 60 år er *pay back time* – hypotesen om *reciprocity*.

I en verden, som vi fornemmer, i stigende grad fokuserer på individet, er der alligevel plads til frivillighed i dette.

I Fremtidsstudiet 2002 viste det sig, at mellem 23 procent af de 75-79-årige og 41 procent af de 45-49-årige på daværende tidspunkt angav, at de udførte frivilligt, ulønnet arbejde i en forening eller organisation. Endvidere var der omkring 25 procent af generationerne, der angav, at de tidligere havde gjort det, men ikke gjorde det længere.

Dette billede af specielt de ældre generationers bidrag til deres nære samfund i form af frivilligt arbejde er også blevet belyst i det globale studie, og samlet set bidrager **de to ældste generationer** i den danske del af studiet med **1,4 millioner timer af frivilligt arbejde hver uge**.

Tabel 8 viser en række statistikker vedrørende den frivillige indsats fra de fire generationer i Danmark ifølge det globale studie, og vi kan se en nogenlunde overensstemmelse med tallene fra Fremtidsstudiet 2002.

Tabel 8. Den frivillige indsats i Danmark efter generation. Procent.

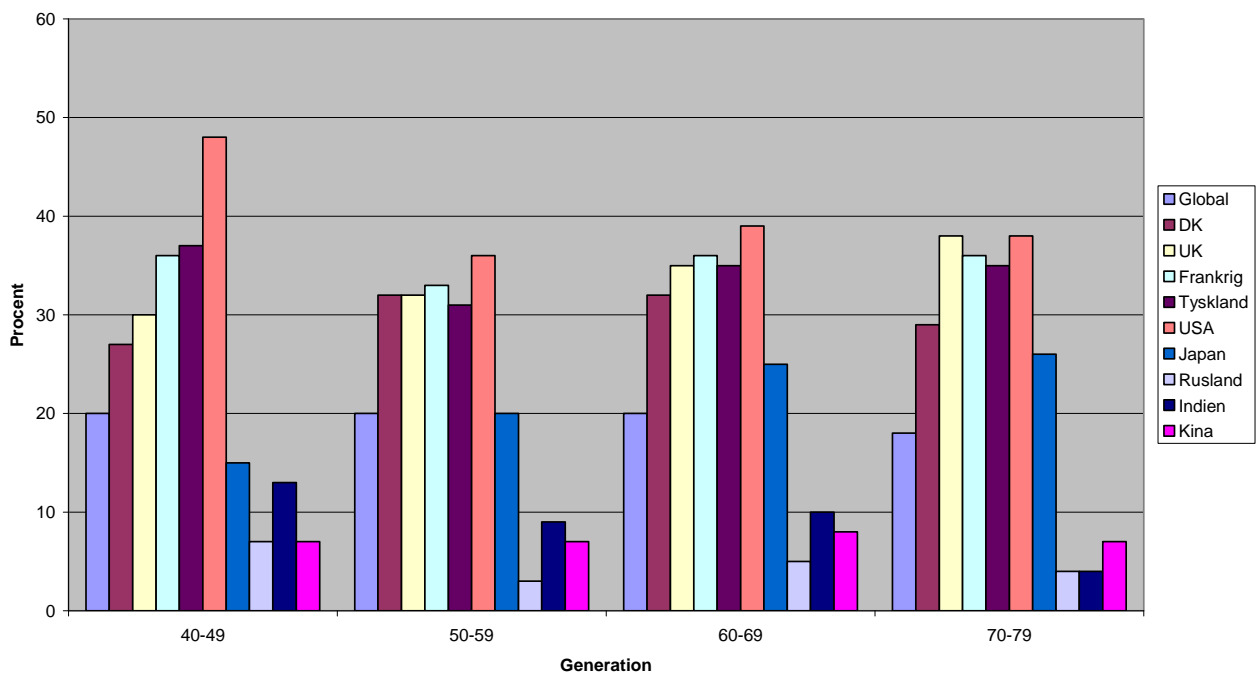
	40-49	50-59	60-69	70-79
<i>Engagement i frivilligt, ulønnet arbejde i en organisation el.lign.:</i>				
Nej, har aldrig været	55	50	53	57
Ikke for tiden, men har været	19	18	15	14
Ja	27	32	32	29
<i>Antal timer om ugen:</i>				
Mindre end 1 time	30	25	24	20
1-5 timer	57	62	48	61
6-10 timer	7	11	12	11
Mere end 10 timer	6	1	17	8

Som det fremgår af tabel 8, er omkring 30 procent af både de to ældste og de to yngste generationer engageret i frivilligt arbejde. Yderligere 18-19 procent af de yngre og 14-15 procent af de ældre har været engageret i frivilligt arbejde, men er det ikke lige for tiden. Med andre ord følger de ældre godt med, når det drejer sig om de andele, der er engageret i frivilligt arbejde. Den andel del af tabel 8 viser imidlertid, at større andele af de ældre frivillige arbejder flere timer om ugen – 19 procent af de 60-79-årige arbejder mindst 6 timer om ugen sammenlignet med 12-13 procent af de 40-59-årige. Således er de frivillige 60-79-årige engageret gennemsnitligt omkring 4-5 timer om ugen i frivilligt arbejde, hvilket kan sammenlignes med 3-3,3 timer for de 40-59-årige.

Ser vi på den frivillige indsats i Danmark efter generation og køn, finder vi, at der er en større andel af mænd end kvinder i hver generation, der er engageret i frivilligt, ulønnet arbejde i en organisation eller lignende. Hos de 40-49-årige er der 28 procent mænd sammenlignet med 25 procent kvinder; hos de 50-69-årige er der henholdsvis 33 og 31 procent; hos de 70-79-årige er der henholdsvis 39 og 26 procent. Endvidere yder mændene i gennemsnit flere timer om ugen end kvinder i deres frivillige arbejde. Mens de 40-49-årige mænd yder 3,6 timer i gennemsnit om ugen, yder kvinder 3,1 timer. Hos de 50-59-årige er de tilsvarende timetal på 3,4 og 2,7; hos de 60-69-årige er de 7,3 og 3,7 timer; og hos de 70-79-årige er de 4,5 og 3,7 timer.

Figur 16 sammenligner den frivillige indsats af de fire generationer i Danmark med de otte andre lande i denne del af det globale studie.

Figur 16. Andele i frivilligt arbejde efter generation og land

Der er klar forskel i det frivillige engagement mellem de udviklede økonomier på den ene side og transitionsøkonomierne på den anden side. Japan ligger imidlertid på mellemniveau.

I alle fire generationer i studiet er andelen, der er engageret i frivilligt arbejde, højere end det globale niveau (omkring 20 procent) i Danmark, Storbritannien, Frankrig, Tyskland og USA.

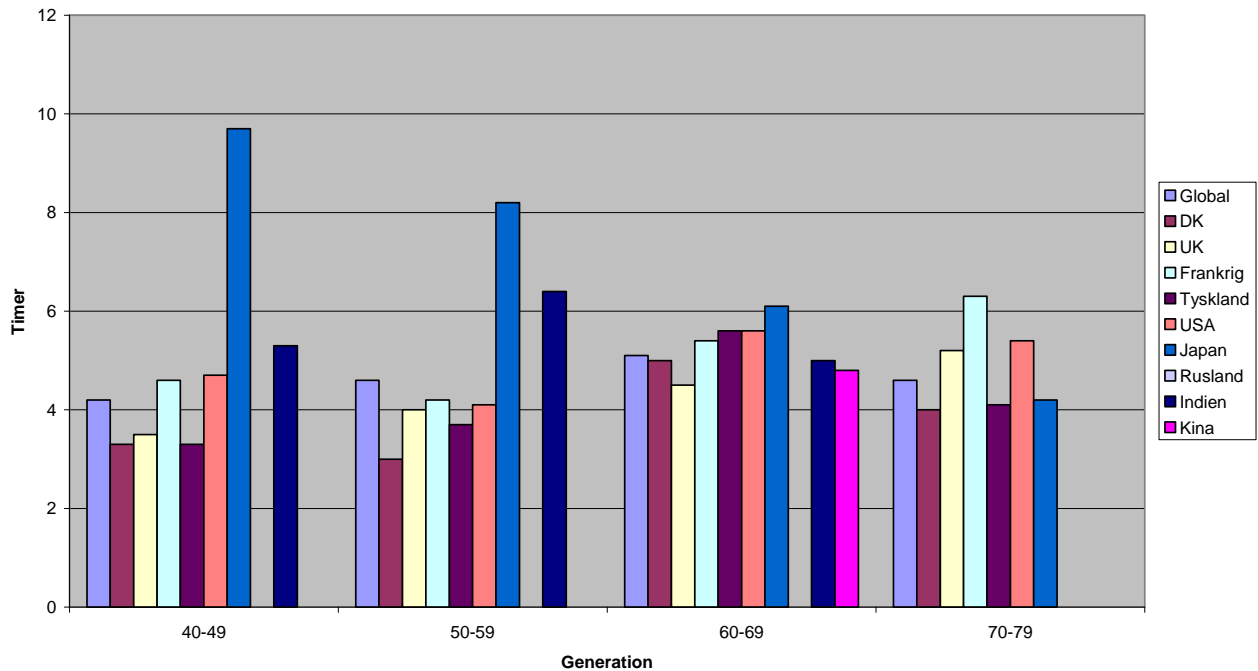
Andelene er markant lavere end det globale niveau i Rusland, Indien og Kina, transitionsøkonomier, hvor frivilligt arbejde nærmest er en luksus, og hvor der mangler infrastrukturen til at organisere og formidle frivilligt arbejde. USA ligger klart i toppen af de ni lande med hensyn til andelen i frivilligt arbejde – fra omkring 38 procent af de 50-79-årige til 48 procent af de 40-49-årige – mens Rusland, Indien og Kina ligger lige så klart i bunden – fra 3-13 procent. Interessant er Japan, som ligger på mellemniveau mellem de udviklede økonomier og transitionsøkonomier i forhold til frivilligt engagement (fra 15-26 procent, stigende med stigende alder).

I landene med et højt frivilligt engagement sker der ikke et signifikant nedgang i engagement med stigende alder – faktisk stiger andelen med alder i Danmark, Storbritannien, og Japan og forbliver nogenlunde konstant på tværs af generationerne i Frankrig og Tyskland.

Det er interessant, at det frivillige engagement hos disse fire generationer i Danmark ligger på niveau med de andre udviklede økonomier i Europa trods forskellene mellem disse velfærdsregimer. Således synes det frivillige engagement i Danmark ikke at blive presset ud af den veludviklede offentlige service.

Figur 17 angiver det gennemsnitlige antal timer om ugen frivilligt arbejde i de fire generationer i de ni lande. Tallene for alle fire generationer i Rusland, for den ældste generation i Indien og for alle undtagen de 60-69-årige i Kina er for små til at estimere dette gennemsnit.

Figur 17. Gnms. antal timer om ugen frivilligt arbejde efter generation og land

I de udviklede økonomier i Europa og i USA stiger dette gennemsnitlige indsats med stigende alder – dog med et fald fra 60-69 til 70-79-årige i Danmark, Tyskland og USA. Selvom det frivillige engagement er begrænset til en relativ lille gruppe i Indien, investerer denne gruppe et højt timeantal i frivilligt arbejde. Ligeledes i Japan hos de to yngste generationer specielt.

4.7 Afsluttende bemærkninger

I dette kapitel har vi set på bidraget fra studiets generationer – og specielt fra de 60-79-årige – bidraget i familien og i det nære samfund, og vi kan konkluderer, at bidraget er stort. De holdninger, generationerne giver udtryk for med hensyn til familiens rolle og betydning og til familiesolidaritets, kommer også de fleste steder klart til udtryk i handlingerne.

Vi finder klare forskelle mellem de udviklede økonomier af Europa og USA og transitionsøkonomierne i Europa og Asien, og vi ser at Japan ofte ligger på en slags mellemlig niveau mellem disse to grupperinger.

Men trods disse forskelle er billedet entydigt og stærkt. Familien er i centrum og har stor betydning for os som individer og alle generationer og medlemmer af vores familier spiller en rolle i at støtte

og hjælpe andre i familien. Dette gælder ikke mindst de ældre generationer hos hvem større andele yder end modtager.

Endvidere er generationernes indsats på det frivillige område stor – igen ikke mindst hos de 60-79-årige. Således bliver det gode helbred, uafhængighed og kontrol i livet efter de 60 år i stor stil anvendt og omsat til glæde og gavn for andre – i familien og i det nære samfund.

Og alene i Storbritannien taler vi om et frivilligt bidrag på mere end £4 mia. om året fra de 60-79-årige med yderligere mellem £11 mia. og £50 mia. årligt i form af hjælp og pleje i familien.

Endvidere er der en del af de ældre generationer, der fortsætter deres arbejdsliv ude på arbejdspladserne, som vi ser nærmere på i det følgende kapitel. Og måske grundet det gode helbred, uafhængighed og kontrol, der medfører et bidrag til familien og samfund (med andre ord et aktivt ansvarligt og bidragende liv efter 60 år) savner vi ikke arbejdet som sådan. Det ser vi også nærmere på i det afsluttende kapitel.

5. Arbejde og tilbagetrækning: livet før og efter

5.1 Indledning

Der er i stigende grad i de senere år(tier) blevet argumenteret for, at senere tilbagetrækning fra arbejdslivet og flere år i arbejde skal være en signifikant komponent i en hvilken som helst politik, der skal imødekomme udfordringerne i et aldrende globalt samfund. EU's Lissabon aftale er en klar politisk opfordring til EU staterne om at fastholde flere ældre medarbejdere i arbejde. Endvidere er der forskning fra EU, der viser, at den foretrukne tilbagetrækningsalder for mænd er 58,1 år, mens disse mænd selv, der endnu er i arbejde, forventer ikke at kunne trække sig tilbage før 62,2-års alderen – stadig en del år før den officielle pensionsalder.

Resultaterne fra den anden fase af det globale studie (Leeson & Harper 2006) viste, at folk verden over i stigende grad ikke forventede, at de vil kunne nyde deres pensionisttilværelse med statslige pensioner alene. Alligevel mener generationerne i denne tredje fase af det globale studie, som vi har set oven for, at det er staten, der primært skal støtte ældre personer med et økonomisk behov. Endvidere i den anden fase af studiet så vi, at folk verden over afviste, at regeringerne skulle økonomisk sikre alderdommen for borgerne ved at forhøje skatter, sænke pensioner eller tvinge os til at arbejde længere (Leeson & Harper 2006). Folk foretrækker ifølge studiet at forhøje deres personlige bidrage til deres pension (gerne tvunget men ikke ned i statskassen!). Anden forskning viser, at mens folk afviser at skulle arbejde længere, støtter de tiltag, der begrænser muligheder for tidlig tilbagetrækning.

5.2 Deltagelsen i betalt arbejde

Hvordan ser disse to endnu-beskæftigede generationer (40-59-årige) på deres tilbagetrækning og deres liv efter tilbagetrækning? Og hvordan så de to tilbagetrukne generationer (60-79-årige) på deres tilbagetrækning og nu deres liv efter tilbagetrækningen? Er der overensstemmelse mellem forventning og oplevelsen?

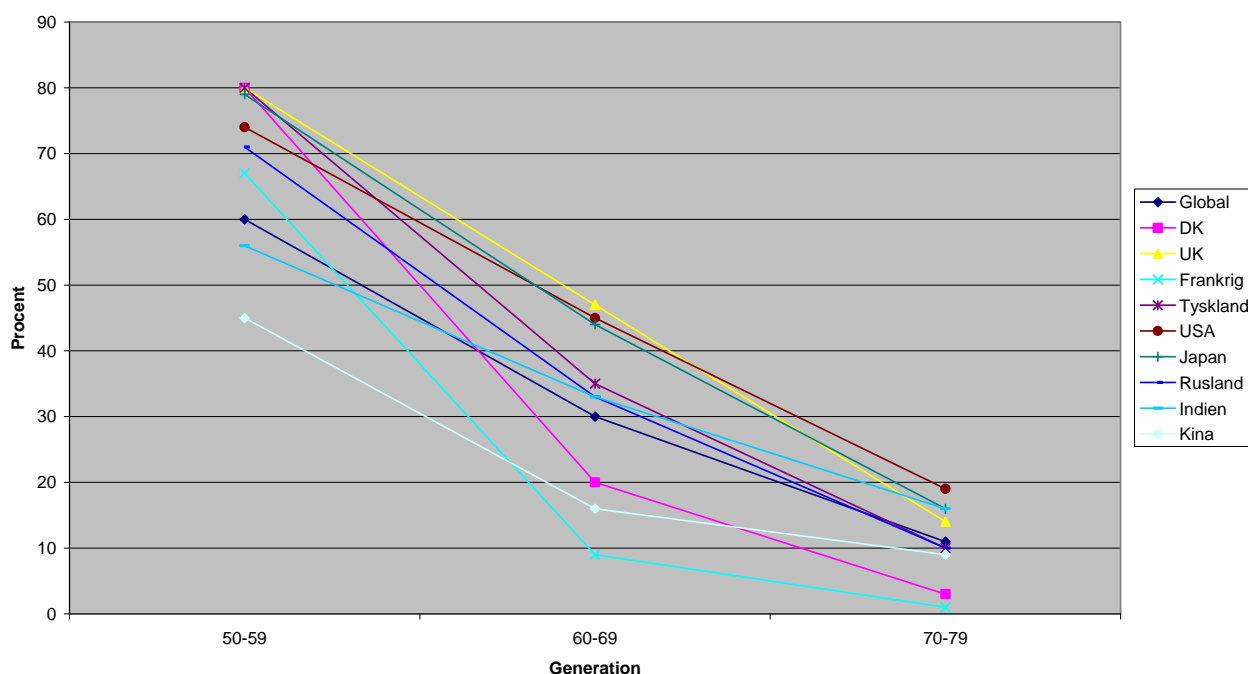
Lad os begynde med at se på deltagelsen på arbejdsmarkedet.

Som ventet er der globalt en klar korrelation mellem generationens alder og andelen i en eller anden form for betalt arbejde. Mens 11 procent af de 70-79-årige globalt har et betalt arbejde (fuldtids, deltids eller en gang imellem), er det tilfældet for 30 procent af de 60-69-årige og 60 procent af de

50-59-årige. Globalt set har hele 76 procent af de 40-49-årige globalt har et betalt arbejde. I Danmark viser tallene et større omfang af tidlig tilbagetrækning for de to ældste generationer og en større deltagelse i betalt arbejde for de to yngre generationer. Der er nemlig kun 3 procent af de 70-79-årige og 20 procent af de 60-69-årige respondenter i betalt arbejde i Danmark, men 80 procent af de 50-59-årige og 90 procent af 40-49-årige respondenter har betalt arbejde.

Figur 18 viser deltagelsen i betalt arbejde efter generation for de 50-79-årige og land for de ni lande i denne del af det globale studie. Disse generationer tages med, da det er omkring 50 års alderen, at deltagelsen begynder at blive reduceret.

Figur 18. Deltagelsen i betalt arbejde efter land for de 50-79-årige

Mønstret er tydeligt i alle ni lande: deltagelsen i betalt arbejde falder kraftigt fra 50-års alderen. Men der er - som allerede påpeget - forskelle mellem landene med hensyn til niveauet. Danmark, Storbritannien og Tyskland har den højeste deltagelse hos de 50-59-årige (80 procent). Herefter i denne generation har vi Japan, USA og Rusland (71-79 procent), efterfulgt af Frankrig (67 procent), Indien (56 procent) og Kina (45 procent). For de 60-69-årige, hvor tidlig tilbagetrækning skulle begynde at vise sig, er det specielt i Danmark, at man bemærker en kraftig nedgang i deltagelsen – den falder til kun 20 procent og overgås kun af Kina (16 procent) og Frankrig (9 procent). Blandt de ældste, 70-79-årige, er det kun 3 procent i Danmark, som endnu er i betalt arbejde. En endnu

mindre del af de 70-79-årige i Frankrig er i betalt arbejde, nemlig kun 1 procent. I de andre lande ligger andelen af den ældste generation i betalt arbejde på mellem 9 (Kina) og 19 procent (USA).

Disse andele efter generation afspejler muligheden for tidlig tilbagetrækning samt evnen til at kunne fortsætte med at arbejde. I Indien og Kina, for eksempel, er der også en markant nedgang i deltagelsen efter 60-års alderen, men spørgsmålet er om det skyldes muligheden for tilbagetrækning eller manglende evne til at fortsætte blandt disse grupper. Her skal vi erindre, at interviewene er foretaget blandt bybefolkningerne.

Blandt de udviklede økonomier har Frankrig bemærkelsesværdigt lave erhvervsaktive andele i alle tre generationer.

5.3 Tidlig tilbagetrækning eller ej?

Som allerede nævnt i indledning til dette kapitel er den alder, hvor man forventer at forlade arbejdsmarkedet, ikke nødvendigvis den alder, hvor man rent faktisk gør det. Der er en række faktorer, der afgør, om man vil kunne trække sig tilbage på det tidspunkt og på den måde, man ønsker. Helbredet kan spille en afgørende rolle – og det drejer sig både om ens egen helbred men også om ægtefællens helbred. Det kan også være økonomien, der afgør, om man kan trække sig tilbage, men som vi vil se senere, er der ikke meget i det globale studie, der tyder på en stor økonomisk bekymring – ej heller fra Fremtidsstudiet 2002 (Leeson 2004a).

Under alle omstændigheder er tilbagetrækning i høj grad blevet et familieanliggende (Leeson 2004b).

Ifølge Fremtidsstudiet 2002 forventede omkring 15 procent af de daværende 45-59-årige at blive ved på arbejdsmarkedet så længe som muligt, mens omkring 25 procent forventede at blive ved indtil folkepensionsalderen. Imidlertid forventede omkring 50 procent at gå på efterløn. I forhold til de tidligere faser af Fremtidsstudiet var der tale om en nedgang i andelen, der gerne vil gå på efterløn (eller førtidspensioneres), efterhånden som de var blevet 10 år ældre, og en stigning i andelen, der vil blive ved indtil folkepensionsalderen (Leeson 2004b).

Tabel 9 illustrerer resultaterne fra det globale studie med hensyn til ønsket om tilbagetrækningstidspunkt for de 40-59-årige i Danmark.

Tabel 9. Ønsket om tilbagetrækningstidspunkt for de 40-69-årige i beskæftigelse efter generation i Danmark. Procent.

	40-49	50-59	60-69
Jeg forventer at trække mig tilbage når jeg kan få min pension	48	43	29
Jeg forventer at blive ved så længe som muligt	29	31	41
Jeg forventer at trække mig tidligt, når jeg kan få efterløn	11	14	5
Jeg forventer at trække mig når min arbejdsgiver tvinger mig	3	1	12
Jeg forventer at trække mig når min kollegaer i samme alder gør	2	1	0
Jeg ved det ikke	7	11	12

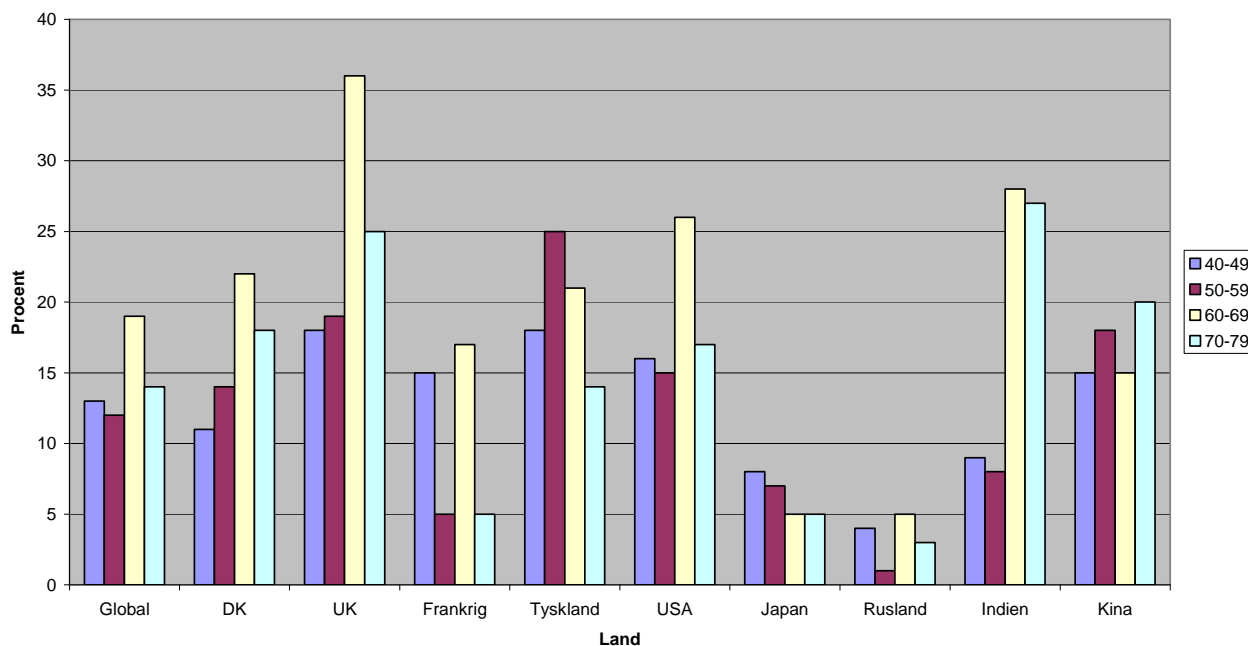
Andelen af 40-59-årige, der forventer at blive ved så længe som muligt (omkring 30 procent), er noget større end andelen for de 45-59-årige i Fremtidsstudiet 2002 (15 procent), der forventede at blive ved så længe som muligt, og noget større end andelen af de 40-54-årige i Fremtidsstudiet 1997 (12 procent), der forventede at blive ved så længe som muligt.

Med andre ord synes tendensen til at ville blive på arbejdsmarkedet at fortsætte og blive stærkere i disse lidt yngre generationer, efterhånden som de er blevet ældre. Desværre er der i ordlyden *Jeg forventer at trække mig tilbage når jeg kan få min pension* mulighed for at dække over både folkepension og en anden pensionsordning. Derfor kan der i disse relative store andele (sammenlignet med Fremtidsstudiet 2002 *pensionsalderen*) være personer, som vil trække sig tidligt, når deres private eller arbejdsgiveradministrerede ordning træder i kraft.

Det er interessant, at man efter 60-års alderen for nogles vedkommende forventer et pres fra arbejdsgiveren (12 procent), mens kollegaernes adfærd kun har ringe betydning for ens egen overvejelser vedrørende tilbagetrækning.

Også på en anden måde ser tidlig tilbagetrækning ud til at være på tilbagetog. Vi kan sammenligne andelen af de 40-59-årige, der forventer at trække sig tidligt tilbage, med andelen af de 60-79-årige, der rent faktisk trak sig tidligt tilbage. Figur 19 viser forholdet mellem denne forventning og erfaring i de ni lande i denne del af det globale studie.

Figur 19. Andele der forventer tidlig tilbagetrækning (40-59) og andele der tog tidlig tilbagetrækning (60-79) efter land

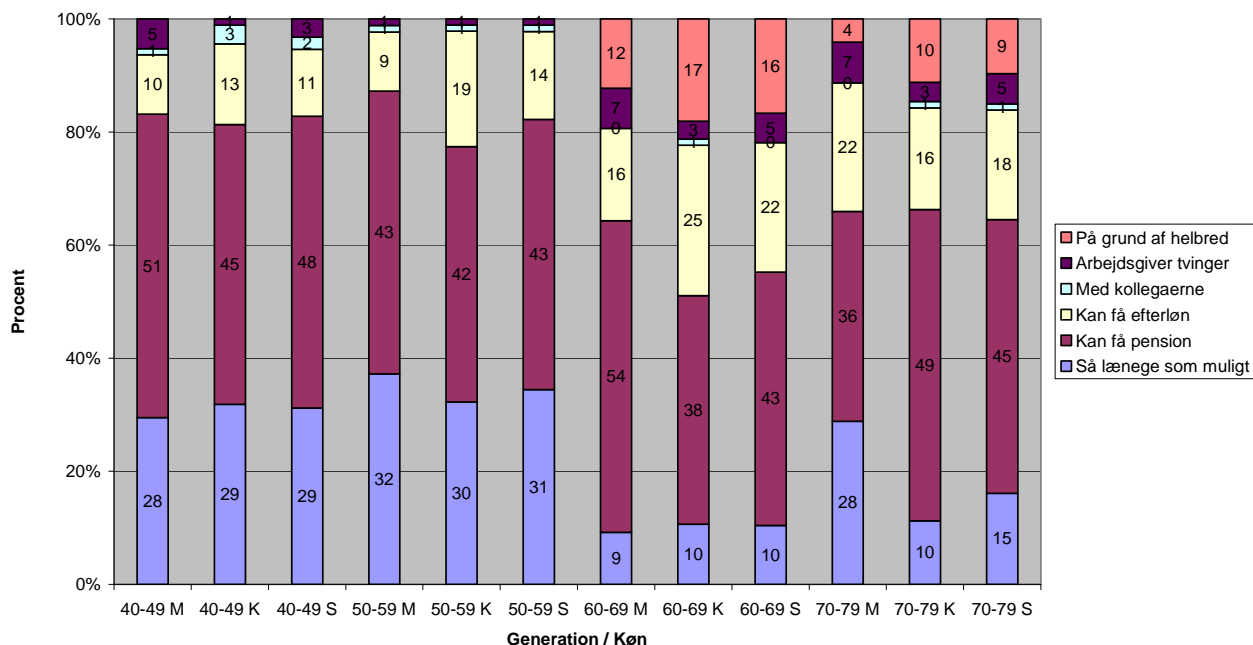

For de to yngste generationer angives i figuren den andel, der forventer at række sig tidligt tilbage, mens der for de to ældste generationer angives den andel, der rent faktisk trak sig tidligt tilbage. Globalt og i Danmark, Storbritannien (UK), USA, Indien og Kina er andelen, der trak sig tidligt tilbage større i begge generationer end andelen i de to yngste generationer, der forventer at trække sig tidligt tilbage fra arbejdsmarkedet. Et tegn formentligt, at tidlig tilbagetrækning er på tilbagetog i disse lande? I de resterende lande er billedet noget mere blandet. I Frankrig er det kun andelen af de 60-69-årige, der trak sig tidligt tilbage, der er større end andelen af 40-59-årige, der forventer at trække sig tidligt tilbage. I Tyskland er andelen, der forventer stadig omkring det samme (eller endda større) end andelen der gjorde. Mens der i Japan er stadig en større forventning, men her er alle andele mindre end 10 procent.

Blandt de 40-59-årige i Danmark, der angiver, at de forventer at blive ved at arbejde så længe som muligt (omkring 30 procent), angiver 94 procent, at de vil gøre det, fordi de gerne vil.

Figur 19a angiver hvornår man forventer at trække sig tilbage (for de 40-59-årige) og hvornår man trak sig tilbage (for de 60-79-årige) for mænd (M), kvinder (K) og samlet (S) i Danmark.

Figur 19a. Hvornår man forventer at trække sig (40-59-årige) og hvornår man trak sig (60-79-årige) efter køn og for alle, procent. Danmark.

For så vidt angår de 60-79-årige og hvornår de rent faktisk trak sig tilbage fra arbejdsmarkedet, er der en svarkategori ”Jeg trak mig på grund af mit helbred”, som vi ikke har som en mulighed for de 40-59-årige.

Vi ser af figuren, at en større andel af kvinder end mænd hos de 60-79-årige trak sig tilbage på grund af helbredet (12 procent af de 60-69-årige mænd sammenlignet med 17 procent af kvinder, og 4 procent af de 70-79-årige mænd sammenlignet med 10 procent af kvinder). Der er også en signifikant kønsforskel hos de 70-79-årige i forhold til, at man blev ved så længe som muligt. Her er der 28 procent af mænd sammenlignet med 10 procent af kvinder. Til gengæld er der i denne samme generation en større andel kvinder, der trak sig da de kunne få deres pension (49 procent sammenlignet med 36 procent mænd). Og hos de 60-69-årige er der en større andel kvinder, der trak sig, da de kunne få efterløn (25 procent sammenlignet med 16 procent mænd).

I de to yngre generationer (40-59-årige) kun en markant kønsforskel – det er hos de 50-59-årige, hvor 19 procent af kvinder sammenlignet med 9 procent af mænd forventer at trække sig, når de kan få efterløn.

5.4 Jeg vil savne.....jeg savner ikke

Vi har i kapitel 3 illustreret det, vi kalder tilbagetrækningsgevinsten. I årene umiddelbart efter tilbagetrækningen fra arbejdsmarkedet finder vi, at relativt flere mennesker oplever, at de har et godt helbred, en god livskvalitet og er i kontrol af deres liv.

Er der derfor mon noget, folk forventer at savne ved arbejdet efter tilbagetrækning? Og hvordan med dem, der har trukket sig tilbage? Er der mon noget, de alligevel savner trods tilbagetrækningsgevinsten? Ved at sammenligne forventning og erfaring igen, kan vi måske sige noget om alvoren i vores forventninger – eller er en eventuel frygt tilsyneladende ubegrundet?

I Fremtidsstudiet 2002 var der omkring 75 procent af de daværende 45-49-årige og omkring 70 procent af de 55-59-årige, der troede, de vil savne *samværet med kollegaer*. Ellers er det højst 40 procent af en generation, der troede de vil savne noget ved arbejdet – og det drejede sig om *selve arbejdet*. Omkring 12 procent troede ikke, de vil savne noget ved arbejdet.

Tabel 10 viser for Danmarks vedkommende hvor stor en del af de 40-59-årige generationer venter at savne hvert af de angivne forhold ved arbejdet, og hvor stor en del af de 60-79-årige generationer, der rent faktisk savner hvert af de angivne forhold ved arbejdet. Det ser unægtelig ud til, at erfaring er bedre end forventning. Der er god overensstemmelse med resultaterne fra Fremtidsstudiet 2002.

Tabel 10. Andelen af de 40-59-årige generationer der venter at savne hvert af de angivne forhold ved arbejdet, og andelen af de 60-79-årige generationer, der rent faktisk savner hvert af de angivne forhold ved arbejdet, i Danmark. Procent.

	40-49	50-59	60-69	70-79
Samværet med kollegaer	55	62	54	39
Selve arbejdet	45	39	28	27
At have indflydelse	34	33	20	18
Andres respekt	33	34	23	17
Følelsen af at være til nytte	32	29	28	24
Lønnen	32	26	16	10

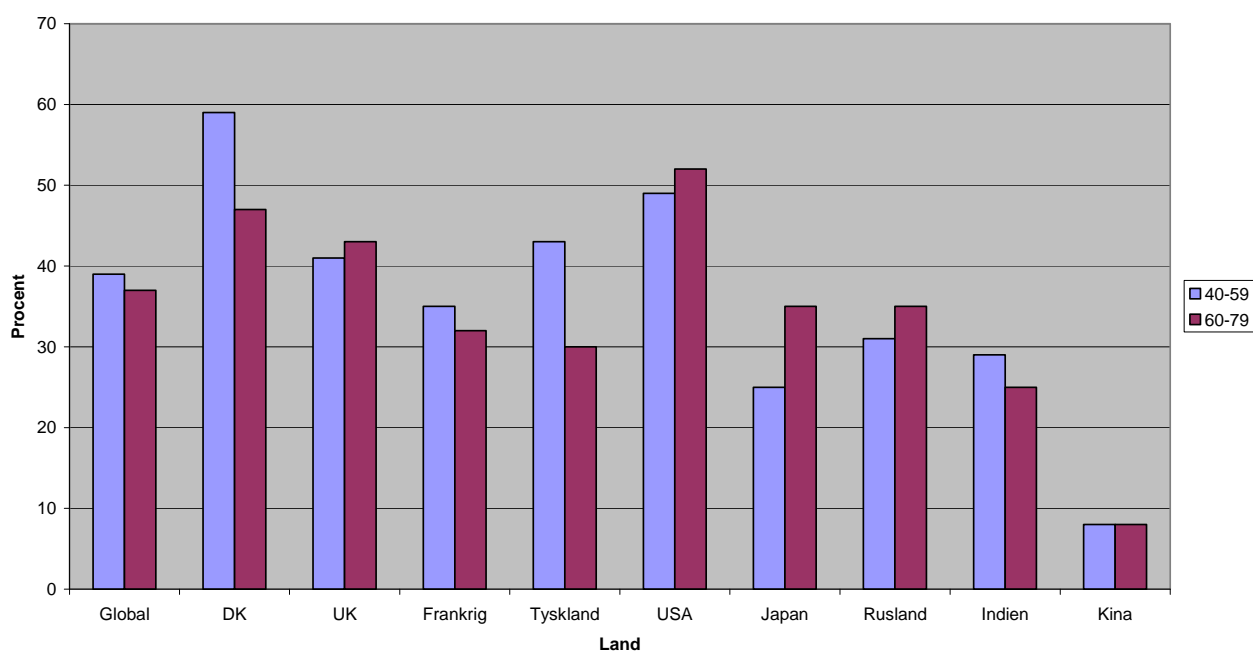
At have noget at skulle	28	17	15	19
Intet	7	9	27	29

Mens kun 8 procent af de 40-59-årige ikke troede, der ville være noget, de vil savne ved arbejdet, er det 28 procent af de 60-79-årige, som ikke savner noget ved arbejdet. I forhold til alle de nævnte forhold, man kunne savne ved arbejde, er der en større andel af de 40-59-årige, der forventer at savne forholdet, end den andel af de 60-79-årige, der faktisk savner forholdet. Og der er en klar overensstemmelse mellem henholdsvis andelen for de to yngre generationer og de to ældre generationer – det vil sige, andelen af 40-49-årige ligner andelen af 50-59-årige osv.. Undtagelsen er andelen af de 60-69-årige og andelen af de 70-79-årige, der savner samværet med kollegaerne.

Men det er *samværet med kollegaerne*, de yngre generationer i relativt højere grad forventer at savne (55-62 procent), og det er også dette forhold de største andele af de ældre generationer savner (39-52 procent). Og i lighed med Fremtidsstudiet 2002 er det *selve arbejdet*, der har den næstestørste andel for så vidt angår forventning.

Figur 20 sammenligner forventning og erfaring for de ni lande i forhold til *samvær med kollegaerne*.

Figur 20. Andel 40-59-årige og 60-79-årige der forventer at savne / savner samvær med kollegaerne efter land

For så vidt angår forventning sammenlignet med erfaring i forhold til samvær med kollegaer ser vi, at landene deler sig i tre grupper:

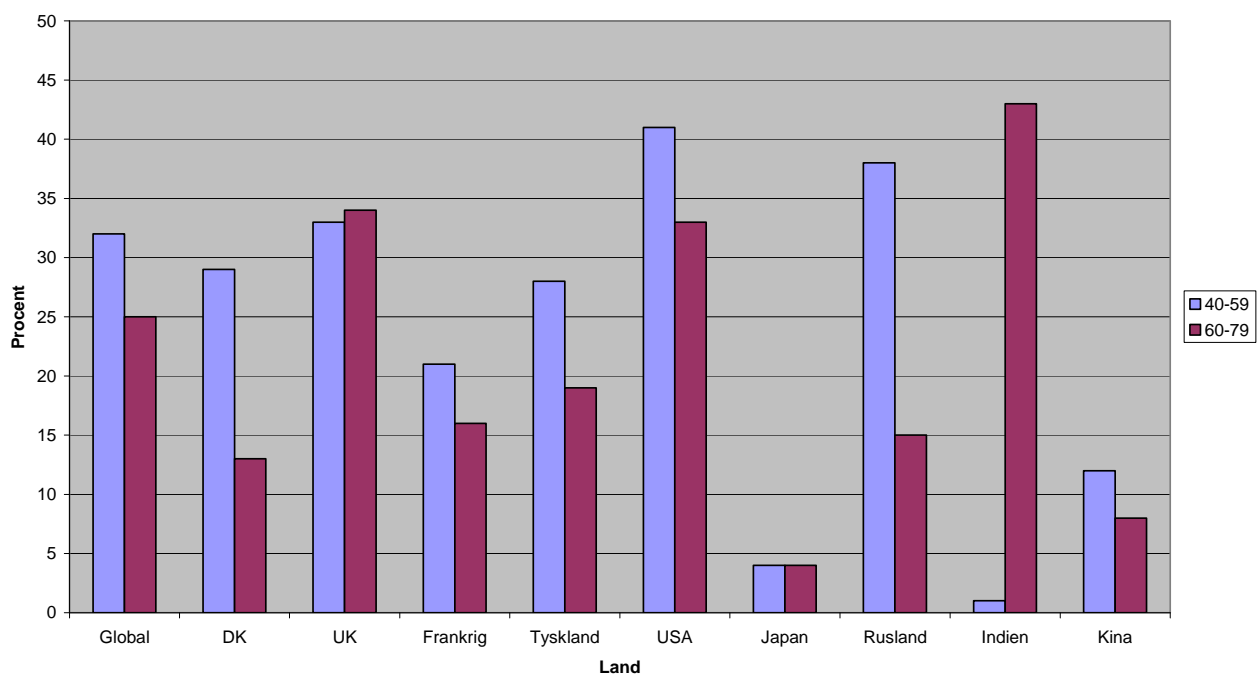
- I. Danmark, Frankrig, Tyskland, og Indien, hvor andelen der savner efter tilbagetrækning er **mindre**
- II. Storbritannien (UK), USA, Japan og Rusland, hvor andelen der savner efter tilbagetrækning er **større** og
- III. Kina, hvor andelen er ens, men på kun 8 procent.

Som nævnt er samvær med kollegaer det forhold, som største andel i Danmark forventer at savne, og det forhold, som største andel faktisk savner. Det samme finder vi globalt og i Storbritannien, Frankrig og i USA. Ellers er samvær med kollegaer det forhold, som største andel forventer at savne i Tyskland også, og det er det forhold, som største andel faktisk savner i Japan og Rusland også.

I Japan, Indien og Kina forventer den største andel at savne intet, mens det er lønnen i Rusland. Og blandt de tilbagetrukne i Tyskland og Kina savner den største andel intet, mens det i Indien er lønnen.

Andelen der savner/forventer at savne lønnen vises i Figur 21.

Figur 21. Andelen før og efter tilbagetrækning der forventer at savne / savner lønnen efter land

Som det fremgår af figuren, er det kun i Storbritannien og Indien, at andelen der faktisk savner lønnen, er større end andelen, der forventer at savne lønnen – forskellen mellem før og efter tilbagetrækning generationer er dramatisk i Indien. Blandt de udviklede økonomier i Europa og USA er Danmark det land med den mindste andel efter tilbagetrækning, der savner lønnen, mens Japan har den laveste andel blandt de ni lande. Netop de økonomiske forhold i hhv. før og efter tilbagetrækningsgenerationer ser på i det afsluttende afsnit af dette kapitel.

5.5 Frygten for den økonomiske nedtur efter tilbagetrækning

Ifølge Fremtidsstudiet 2002 (Leeson 2004a) forventede omkring 50 procent af de 45-59-årige, at deres levestandard efter tilbagetrækning stort set vil forblive uændret, mens omkring 43 procent forventede en dårligere levestandard. Kun 4 procent forventede en bedre levestandard. Disse forventningsandele kan så sammenlignes med oplevelsesandele hos de tilbagetrukne 65-79-årige i Fremtidsstudiet 2002. Her var der omkring 66 procent, der følte, at deres levestandard var uændret, mens omkring 20 procent følte, den var blevet dårligere, og 12 procent, at den var blevet bedre. Endvidere viste resultaterne fra Fremtidsstudiet 2002 imidlertid, at omkring 60 procent af de 45-59-årige, som forventede en dårligere levestandard efter tilbagetrækning, ikke var bekymret for at kunne klare sig økonomisk, og en tredjedel var kun lidt bekymret.

Ifølge det globale studie har de 40-49-årige i Danmark en median brutto husstandsindkomst på 503.700 kr.. Denne indkomst falder så med stigende alder til 466.440 kr. for de 50-59-årige, 281.680 kr. for de 60-69-årige og 209.380 kr. for de 70-79-årige. Med andre ord er der tale en markant nedgang i denne indkomst efter 60 års alderen. Ikke overraskende har gifte/samlevende større brutto husstandsindkomster ifølge studiet, og de er også bedre uddannede. Finder vi så igen i det globale studie forskellen mellem oplevelsen og forventning i forhold til den økonomiske nedtur efter tilbagetrækning? Tabel 11 angiver tallene for så vidt angår forventning/oplevelse i forhold til bekymring for ikke at kunne klare sig økonomisk efter tilbagetrækning / i fremtiden og tabel 12 angiver tallene for så vidt angår forventning/oplevelse i forhold til levestandard efter tilbagetrækning.

Resultaterne fra det globale studie stemmer fint med dem fra Fremtidsstudiet 2002. Af tabel 11 fremgår det, at 75-82 procent af de 40-59-årige ikke er bekymret for at kunne klare sig økonomisk efter tilbagetrækning. Denne ubekymrede andel stiger efter tilbagetrækning til 90-94 procent af de

60-79-årige, der ikke er bekymret for at kunne klare sig økonomisk i fremtiden. Ligeledes finder vi, at forventningen er værre end oplevelsen i forhold til levestandarden efter tilbagetrækning. Mens 50-58 procent af de 40-59-årige forventer en stort set uændret levestandard efter tilbagetrækning, er der 62-72 procent af de 60-79-årige, der faktisk oplever en uændret levestandard. Det betyder til gengæld, at en mindre andel (13-20 procent) oplever en dårligere levestandard end forventet (33 procent).

Tabel 11. Om man er bekymret for at kunne klare sig økonomisk efter tilbagetrækning (for de 40-49-årige) og i fremtiden (for de 60-79-årige). Procent, Danmark.

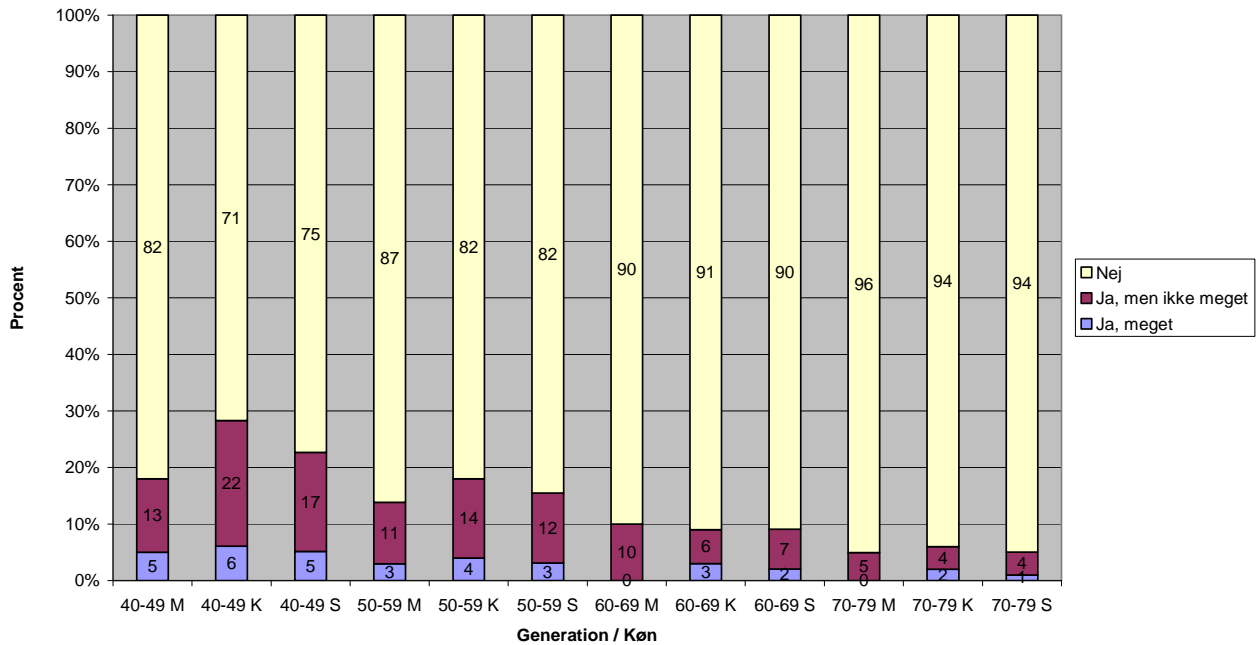
	40-49	50-59	60-69	70-79
Ja, meget bekymret	5	3	2	1
Ja, men ikke så meget	17	12	7	4
Nej	75	82	90	94

Tabel 12. Om man forventer en bedre/dårligere levestandard efter tilbagetrækning (de 40-59-årige) og om man oplever en bedre/dårligere levestandard efter tilbagetrækning (de 60-79-årige). Procent, Danmark.

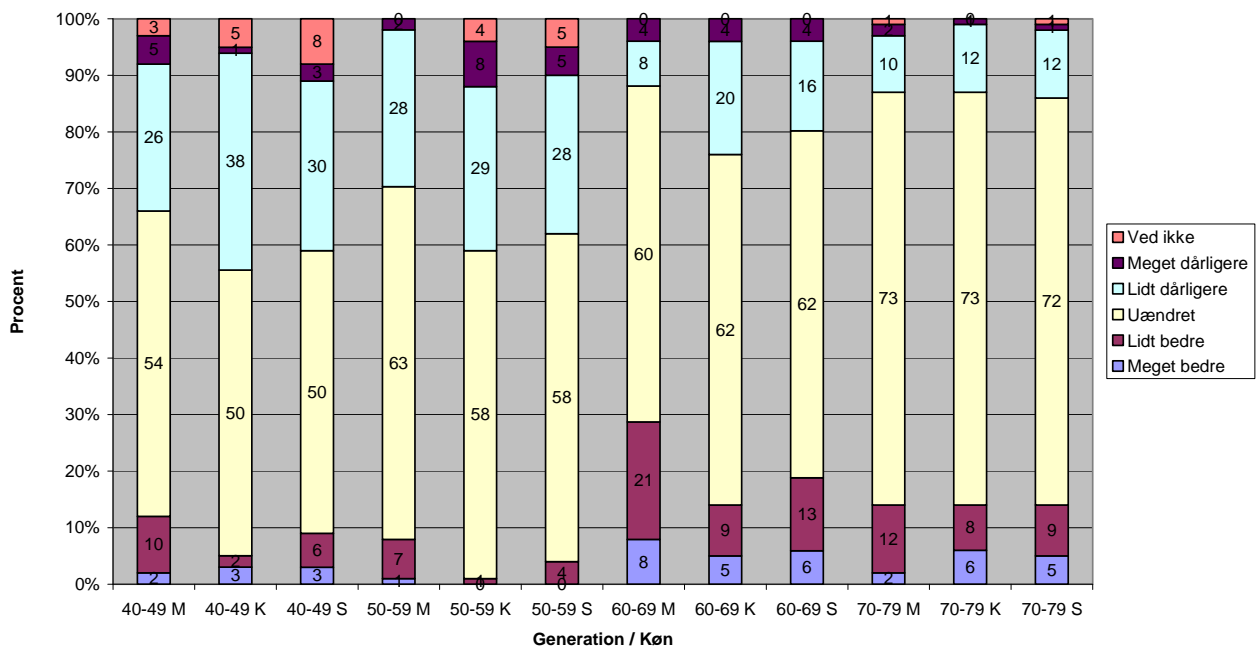
	40-49	50-59	60-69	70-79
Meget bedre	3	-	6	5
Lidt bedre	6	4	13	9
Nogenlunde det samme	50	58	62	72
Lidt dårligere	30	28	16	12
Meget dårligere	3	5	4	1

Figur 21a viser denne bekymring for at kunne klare sig økonomisk for mænd (M), kvinder (K) og alle (S) i hver generation, mens figur 21b præsenterer kønsfordelingen i forhold til forventning til / oplevelse af levestandard efter tilbagetrækning.

Figur 21a. Om man er bekymret for at kunne klare sig økonomisk efter tilbagetrækning (40-59-årige) og i fremtiden (60-79-årige) efter kon, procent. Danmark.

Figur 21b. Om man forventer/oplever en bedre/dårligere levestandard efter tilbagetrækning efter køn, procent. Danmark.

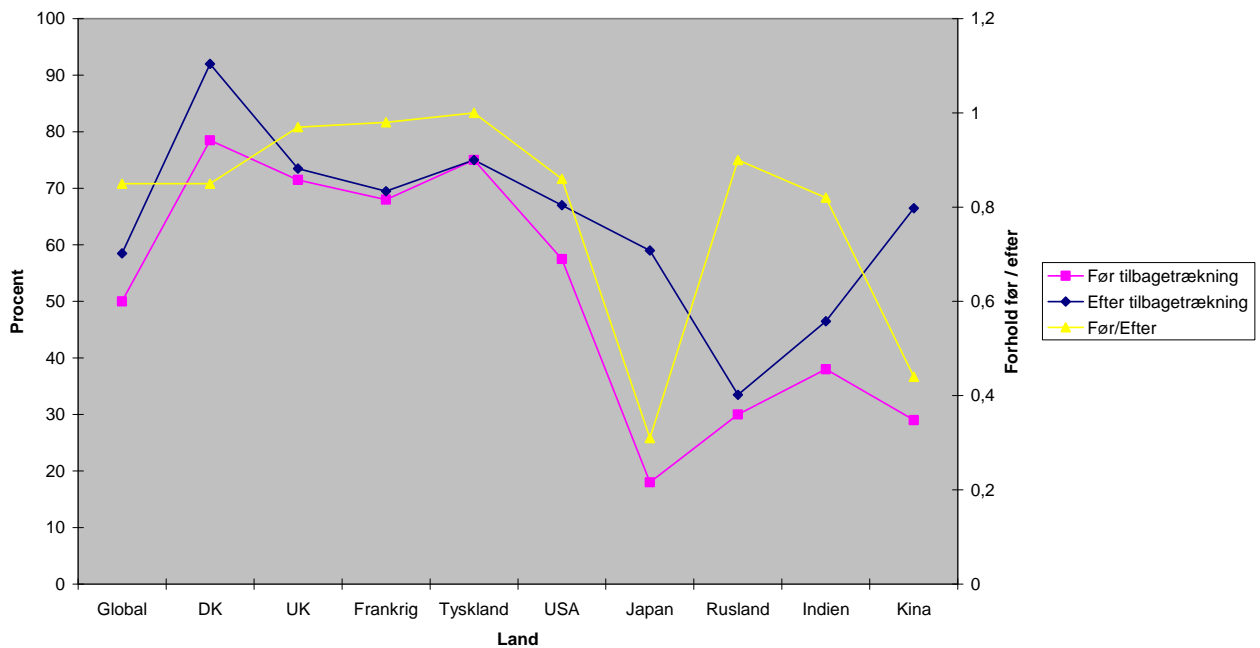

Af figur 21a fremgår det, at der i de to ældste generationer ikke er signifikante kønsforskelle med hensyn til bekymring for at kunne klare sig økonomisk i fremtiden. Derimod ser vi en kønsforskel i de to yngre generationer. Hos både de 40-49-årige og de 50-59-årige er der en større andel kvinder, der er bekymret/lidt bekymret (28 procent kvinder og 18 procent mænd hos de 40-49-årige, og 18 procent kvinder og 14 procent mænd hos de 50-59-årige), hvilket jo betyder, at en mindre andel kvinder ikke er bekymret for at kunne klare sig økonomisk.

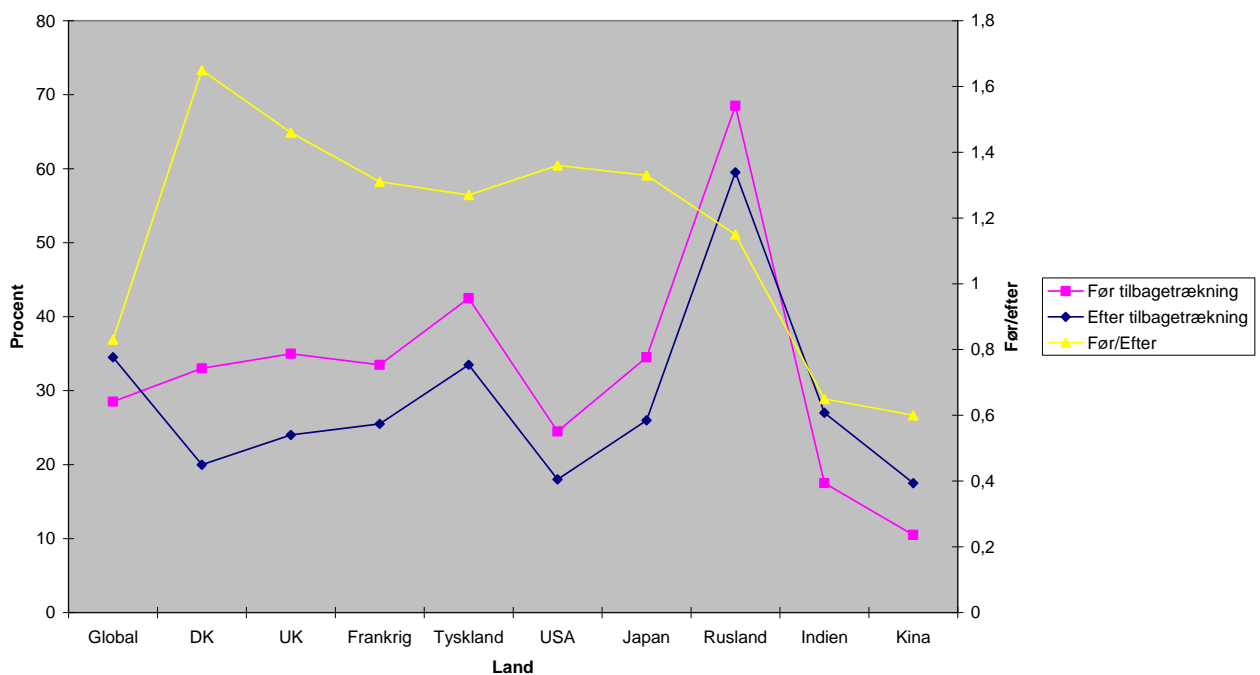
Ligeledes finder vi interessante kønsforskelle i forhold til, om man forventer / oplever en bedre eller dårligere levestandard efter tilbagetrækning. I alle undtagen den ældste generation er der en større andel mænd, der forventer / oplever en bedre levestandard (12 procent sammenlignet med 5 procent hos de 40-49-årige, 8 procent sammenlignet med 1 procent hos de 50-59-årige, og 29 procent sammenlignet med 14 procent hos de 60-69-årige). Der er lidt flere mænd end kvinder i de to yngre generationer, der forventer / oplever en uændret levestandard (54 procent og 50 procent hos de 40-49-årige, og 63 og 58 procent hos de 50-59-årige). Og derfor er der flere kvinder end mænd i alle undtagen den ældste generation, der forventer / oplever en dårligere levestandard (39 og 31 procent hos de 40-49-årige, 37 og 30 procent hos de 50-59-årige, og 24 og 12 procent hos de 60-69-årige).

Figur 22 og 23 sammenligner de danske tal for levestandard og bekymring for at klare sig økonomisk med tallene fra de andre otte lande, og sammenligner andelen før og efter tilbagetrækning.

Figur 22. Andel ikke-bekymret for at kunne klare sig økonomisk efter tilbagetrækning / i fremtiden efter land

Figur 23. Andel før/efter tilbagetrækning der forventer/oplever en dårligere levestandard efter land

I alle ni lande kan vi observere, at andelen, der ikke er bekymret for at kunne klare sig økonomisk efter tilbagetrækningen fra arbejdsmarkedet er større end andelen før tilbagetrækning, der er bekymret for at kunne klare sig økonomisk efter tilbagetrækning. Forskellen er specielt stor i Japan

og Indien, ellers ligner de andre lande hinanden, med andelen før, der ikke er bekymret, i forhold til andelen efter, der er bekymret, der ligger på omkring 0,8 – 1,0.

For så vidt angår en bedre eller dårligere levestandard efter tilbagetrækning, ser vi at specielt Kina og Indien skiller sig ud fra de andre syv lande. Netop i de to lande er andelen, der forventer en dårligere levestandard, mindre end andelen, der oplever en dårligere levestandard.

5.6 Afsluttende bemærkninger

I dette kapitel har vi forsøgt at se på forventning til tilbagetrækning sammenlignet med oplevelse af tilbagetrækning på en række forhold, både forhold omkring selve arbejdet og arbejdspladsen og forhold omkring økonomien.

I de fleste lande er andelen, der forventer en negativ oplevelse efter tilbagetrækning, mindre end andelen, der faktisk oplever denne negative oplevelse.

Samvær med kollegaer, lønnen eller "intet" er de forhold omkring arbejdet, som store andele regner med at savne og rent faktisk savner (afhængigt af land). I Danmark er det samvær med kollegaer, og her er andelen, der forventer at savne det større end andelen, der faktisk savner det. I tre andre lande er andelen, der regner med at savne samvær med kollegaer større end andelen der rent faktisk savner det. Og i fire lande er forholdet med hensyn til at savne kollegaer omvendt, og i Kina er andelen før og efter ens.

Kun i Indien og Storbritannien er andelen, der savner lønnen efter tilbagetrækning, større end andelen, der forventer at savne lønnen.

Økonomisk er der en stor andel af optimismen med hensyn til levestandard efter tilbagetrækning og med hensyn til at kunne klare sig økonomisk i fremtiden.

Med andre ord er der gennemgående relativt færre, der oplever livet efter tilbagetrækning som noget negativt, end antallet der forventer en negativ oplevelse. Dette resultat synes at stemme overens med de tidligere resultater i rapporten vedrørende kontrol og tilbagetrækningsgevinsten.

6. Bibliografi

- Esping Andersen, G. 1990: *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Harper, S. 2006: *Ageing Societies*, Hodder Arnold, London.
- Leeson, G.W. 2004: *Sociale Netværk*, Ældre Sagens Fremtidsstudie Rapport nr. 4, Ældre Sagen, København.
- Leeson, G.W. 2005: *Fritid og frivilligt arbejde*, Ældre Sagens Fremtidsstudie Rapport nr. 5, Ældre Sagen, København.
- Leeson, G.W. 2006: *Attitudes to Ageing and Old Age-The Danish Longitudinal Future Study*, DaneAge Association, Copenhagen.
- Leeson, G.W. 2006a: The future of retirement in a world of rising life expectancies – a global perspective, International Sociology Congress, Durban, South Africa.
- Leeson, G.W. 2007: The myth of welfarism crowding out family in old age: the Danish experience, Oxford Institute of Ageing, University of Oxford, Oxford, UK.
- Leeson, G.W. & Harper, S. 2006a: *What the world wants*, HSBC Insurance Holdings Ltd., London.
- Leeson, G.W. & Harper, S. 2006b: *What people want*, HSBC Insurance Holdings Ltd., London.
- Leeson, G.W. & Harper, S. 2006c: *What businesses want*, HSBC Insurance Holdings Ltd., London.
- Leeson, G.W. & Harper, S. 2007: *The Future of Retirement – the New Old Age*, HSBC Insurance Holdings Ltd., London.
- Leeson, G.W., Khan, H., Saxena, A. & Harper S 2007: Attitudes and practices of employers towards ageing workers: evidence from a global survey on the future of retirement, *Ageing Horizons*, No. 5, Oxford.
- Leeson, G.W. & Khan, H. 2007: Factors affecting intergenerational financial, help and care transfers, NSC-IIAS Conference, The Hague.
- United Nations 2006: *World Population Prospects*, United Nations, New York.

Appendix. Modtagelsen og ydelsen af praktisk hjælp/pleje – en multivariate analyse

I Leeson & Khan (2007) er data fra det globale studie analyseret i en multivariate analyse for at identificere de faktorer, der påvirker tilbøjeligheden til at modtage/yde støtte og hjælp – enten til en ven eller et familiemedlem. I det følgende vil vi præsentere den analyse og resultaterne fra disse analyser på landniveau for de lande, vi her har beskæftiget os med: Danmark, Storbritannien, Frankrig, Tyskland, USA, Japan, Rusland, Indien og Kina.

En stor del af den hidtidige forskning har fokuseret på overførelserne **fra** yngre **til** ældre generationer, men som vi har set i denne rapport, er der tale om store overførelser **fra** ældre **til** yngre generationer. En ting er imidlertid klar: overførelserne (størrelse og retning og hyppighed) afhænger i høj grad af de socioøkonomiske, demografiske, kulturelle og politisk forhold omkring individet.

I dette appendix vil vi se på ydelsen og modtagelsen af praktisk hjælp i og omkring hjemmet samt personlig pleje (se kapitel 4). Efter de deskriptive analyser af kapitel 4 anvender vi her den logistiske model til at identificere de variabler, der bestemmer ydelsen/modtagelsen af praktisk hjælp/pleje.

Modellen anvendes ofte i samfundsvidenskaberne, når den afhængige variabel er en 0-1 variabel. Der er tale om en generaliseret lineær model. Modellen har følgende form:

$$\ln\left(\frac{p}{1-p}\right) = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \dots + \beta_k X_k$$

hvor $p = \text{Prob}(Y=1)$ er sandsynlighed for at overføre hjælp/pleje, β_0 er skæringsparameter, og β_i er regressionskoefficient for den i^{th} variabel i modellen.

Vi anvender de kovariabler, der vises i tabel A1.

Tabel A1: Listen over udvalgte kovariabler anvendt i analysen, globalt.

Variabler	Klassificering	Procent
Køn	Mænd = 0	46.4
	Kvinder = 1	53.6
Generation	40-49 år = 1	25.0
	50-59 år = 2	25.1
	60-69 år = 3	25.1
	70-79 år = 4	24.8
Husstandsstørrelse	Bor alene = 1	11.7
	Bor med ægtefællen = 2	28.7
	Bor med andre = 3	59.6
Selvvurderet helbred	Meget godt = 1	22.8
	Godt = 2	37.3
	Nogenlunde = 3	29.7
	Dårligt/meget dårligt = 4	10.2
Uddannelse	Grundskole eller mindre = 1	36.2
	Gymnasium = 2	33.8
	Højere = 3	30.1
Erhverv	Faglært/funktionær = 1	21.8
	Ufaglært = 2	36.9
	Andet = 3	22.6
	Arbejdsløs = 4	18.7
Civil status	Ugifte = 1	5.4
	Gift/i længere varende forhold = 2	71.5
	Enke/enkemand, fraskilt, separeret = 3	23.1
Kontakt mellem generationer	Kontakt med forældregeneration = 0	5.8
	Kontakt med børngeneration = 1	94.2
Region	Nordamerika = 1	9.8
	Europa = 2	24.0
	Latin Amerika = 3	9.4
	Asien = 3	42.5
	Mellemøsten/Afrika = 4	14.3
Modtager økonomisk støtte	Nej = 0	79.4
	Ja = 1	20.6
Yder økonomisk støtte	Nej = 0	62.8
	Ja = 1	37.2
Modtager praktisk hjælp/pleje	Nej = 0	72.7
	Ja = 1	27.3
Yder praktisk hjælp/pleje	Nej = 0	65.8
	Ja = 1	34.2

Note: Antal respondenter N = 21,233.

Resultaterne af analyserne på landniveau vises i tabel A2 og A3 for henholdsvis at modtage og at yde praktisk hjælp/pleje til en ven eller et familiemedlem. Der vises de såkaldte odds-ratios – fortolkning af disse fremgår af diskussion af resultaterne. Disse odds-ratios findes ved $\exp(\hat{\beta})$ som forklarer effekten af den tilsvarende variabel i forhold til referensgruppen. Således vises, for eksempel, odds ratios for kvinder i de ni lande, og vi kan derved se, **om**, der er signifikante kønseffekter, **og** hvor stor effekten er i forhold til mænd. Odds-ratio værdier større end 1 indikerer en større sandsynlighed (henholdsvis for at modtage eller yde hjælpen), mens værdier på mindre end 1 indikerer en mindre sandsynlighed. En værdi på 2,15, for eksempel, betyder en 2,15 gang større chancer i forhold til referensgruppen

I begge tabeller vises kun de odds ratio, der er signifikante ($p=0,05$ eller $p<0,05$).

Tabel A2. Odds ratios af de signifikante logistiske regressionsparameter estimer, modtagelse af praktisk hjælp/pleje.

	DK	UK	Fr	Ty	USA	Japan	Rusland	Indien	Kina
Kvinde		1,75					2,47		0,73
Alder 50-59		0,65	0,08	1,68					
60-69	0,50		0,29				0,68		
70-79			0,21				0,63	1,53	1,79
Bor med ægtefælle		2,16							
Bor med familiemedlemmer		2,60			2,09		2,47		
Godt helbred		1,64			2,81			1,43	
Nogenlunde helbred	1,75	4,94			4,23			1,47	1,98
Dårligt/meget dårligt helbred	4,02	10,16	8,72	3,48	20,74	3,93		2,14	3,19
Gymnasium		2,11							
Højere uddannelse	1,80	1,65			2,67		1,60		
Ufaglært								1,37	
Andet erhverv		0,46						1,89	
Arbejdsløs		3,08						1,83	
Gift/Længerevarende forhold					0,39				
Børngeneration								2,26	

Tabel A3. Odds ratios af de signifikante logistiske regressionsparameter estimater, ydelse af praktisk hjælp/pleje.

	DK	UK	Fr	Ty	USA	Japan	Rusland	Indien	Kina
Kvinde			1.63		1.32	1.73		1.40	1.91
Alder 50-59	1.51		1.86						
60-69						1.85			
70-79		0.31			0.51		0.45		0.43
Bor med ægtefælle					1.61				
Bor med familiemedlemmer	1.96				1.93		1.60		
Godt helbred									0.57
Nogenlunde helbred	0.64					0.49		0.65	
Dårligt/meget dårligt helbred			0.21	0.50					0.32
Gymnasium			1.67	1.45				1.59	
Højere uddannelse			1.80					1.52	
Ufaglært									
Andet erhverv		0.68						1.92	
Arbejdsløs				0.39				2.69	
Gift/Længerevarende forhold		2.41				0.18			0.16
Fraskilt/separeret/enke						0.45			
Børngeneration	0.45								

I Danmark finder vi, at sandsynligheden for, at de 60-69-årige modtager hjælp/pleje er signifikant mindre end de 40-49-årige (referensgruppen) (odds-ratio på 0,5). Dem med et nogenlunde helbred (odds-ratio på 1,75) og dem med et dårligt/meget dårligt (odds-ratio på 4,02) i forhold til dem med et meget godt helbred har større sandsynlighed for at modtage hjælp/pleje; og ligeledes dem med en højere uddannelse (odds-ratio på 1,8) i forhold til dem kun med en grundskoleuddannelse. Med hensyn til at yde hjælp/pleje er der større sandsynlighed for at de 50-59-årige gør det i forhold til de 40-49-årige (odds-ratio på 1,51); at dem der bor med andre familiemedlemmer end ægtefællen har en større sandsynlighed i forhold til dem der bor alene (odds-ratio på 1,96); at dem med et nogenlunde helbred har en mindre sandsynlighed i forhold til dem med et meget godt helbred (odds-ratio på 0,64); og dem der har kontakt med børngeneration har en mindre sandsynlighed for at yde hjælp/pleje i forhold til dem der har kontakt med forældregeneration (odds-ratio på 0,45).

Køn synes at være en ret vigtig variabel i forhold til hjælp/pleje inden for familien i de forskellige kulturer, som de ni lande repræsenterer. Kvinder forbindes med en større sandsynlighed for at yde hjælp/pleje i Frankrig, USA, Japan, Indien og Kina – i Kina har kvinder en næsten dobbelt så stor sandsynlighed (tabel A1). Ligeledes i Storbritannien og Rusland har kvinder en større sandsynlighed for at modtage hjælp/pleje, mens de har en mindre sandsynlighed i Kina (tabel A2).

Således har kvinder i Kina en større sandsynlighed end mænd for at yde hjælp/pleje og samtidigt en mindre sandsynlighed for at modtage hjælp/pleje.

Alder er også en vigtig variabel i visse lande i forhold til at modtage/yde hjælp/pleje. Som det fremgår af tabel A1, er tendensen til at yde hjælp/pleje generelt aftagende med stigende alder – dette ses tydeligt i Storbritannien, USA, Rusland og Kina. På den anden side stiger tendensen til at modtage hjælp/pleje med stigende alder – dette ses i Frankrig, Indien og Kina (tabel A2). Dette afspejler måske omfanget af statens rolle på dette område, og disse tendenser (og statens rolle) ses endnu tydeligere i materialet fra hele studiet (Leeson & Khan 2007).

Husstandsstørrelse og -sammensætning har en positiv virkning på modtagelsen af hjælp/pleje i visse lande (tabel A2). For eksempel i Storbritannien, USA og Rusland er der en større sandsynlighed for at modtage hjælp/pleje, hvis man bor med andre familiemedlemmer end ægtefællen – i Storbritannien næsten tredobbelt. I USA og Rusland (og også i Danmark) er der endvidere en større sandsynlighed for at yde hjælp/pleje, hvis man bor i denne type af husstand, hvilket kan ses af tabel A1.

Som forventet er der ifølge resultaterne af analysen i tabel A1 og A2 større sandsynlighed for at modtage og mindre sandsynlighed for at yde hjælp/pleje, jo dårligere ens helbred er. Netop i forhold til helbred finder vi nogle af de største effekter på modtagelsen af praktisk hjælp/pleje. I Storbritannien har dem med et dårligt/meget dårligt helbred over 10 gange så stor sandsynlighed for at modtage hjælp/pleje end dem med et meget godt helbred. Og sandsynligheden stiger jo dårligere helbredet er. Kun i Rusland findes ingen sammenhæng mellem helbred og modtagelsen af hjælp/pleje.

Uddannelsen spiller en positiv rolle i Frankrig, Tyskland og Indien med hensyn til at yde praktisk hjælp/pleje (tabel A1), mens den spiller en positiv rolle med hensyn til at modtage praktisk hjælp/pleje i Danmark, Storbritannien, USA og Rusland (tabel A2). I Frankrig ser vi endvidere, at sandsynligheden for at yde praktisk hjælp/pleje stiger med stigende uddannelsesniveau, mens vi i Storbritannien ser, at sandsynligheden for at modtage praktisk hjælp/pleje falder med stigende uddannelsesniveau.

Med hensyn til erhvervsstatus kan vi fra tabel A2 konstatere, at alle erhvervsgrupper i Indien har større sandsynlighed for at modtage praktisk hjælp/pleje i forhold til de faglærte, og i Storbritannien er sandsynligheden for, at de arbejdsløse modtager praktisk hjælp/pleje tre gange større end de faglærtes.

Hvis vi analyserer virkning af civil status på sandsynligheden for at modtage eller yde praktisk hjælp/pleje, finder vi ganske få signifikante variabler. I Storbritannien har gifte en større sandsynlighed for at yde praktisk hjælp/pleje, mens de har en mindre sandsynlighed for at yde denne form for hjælp i Japan (samt fraskilte/separerede/enker) og Kina, hvilket fremgår af tabel A1. I forhold til at modtage praktisk hjælp/pleje finder vi kun en enkelt signifikant variabel, og det er i USA, hvor gifte har en mindre sandsynlighed for at modtage denne form for hjælp (tabel A2).

I Indien har dem med kontakt til børnegenerationen en større sandsynlighed for at modtage praktisk hjælp/pleje, mens denne gruppe i Danmark har en mindre sandsynlighed for at yde praktisk hjælp/pleje.